

Naše společnost

časopis Centra pro výzkum veřejného mínění
Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

ročník 8 (2010), číslo 1

Dana Hamplová:

**Česká religiozita – církevní příslušnost
a víra ve světle Sčítání lidu a dat
ISSP 2008**

Jiří Šubrt, Jiří Vinopal:

**K otázce historického vědomí obyvatel
České republiky**

Miloš Brunclík:

Pirátské strany: nový fenomén v politice

Daniel Kunštát:

**Pluralita paměti a komunistická minulost:
Česká veřejnost a její reflexe roku 1989
a polistopadového vývoje**

obsah

[statí]

_____ Česká religiozita – církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a dat ISSP 2008 Dana Hamplová	3
_____ K otázce historického vědomí obyvatel České republiky Jiří Šubr, Jiří Vinopal	9
_____ Pirátské strany: nový fenomén v politice Miloš Brunclík	21

[z výzkumu]

_____ Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje Daniel Kunštát	29
--	----

[recenze]

_____ Hana Hašková, Zuzana Uhde (eds.): Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change Martina Štípková	40
---	----

Česká religiozita – církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a dat ISSP 2008¹

Dana Hamplová

Czech Religion – Church Membership and Faith: Census and ISSP 2008 survey

Abstract: The article focuses on the description of the Czech religiosity. It shows that Czech society is not as secularized as it is often argued. First part of the article analyzes the traditional measures of religiosity: church affiliation and church attendance. Using data from the Census and ISSP 2008, we show that the level of church attendance is relatively stable in the Czech society but the self-declared church affiliation is decreasing. However, the decrease affects mainly large churches with mass membership while smaller denominations enjoy dynamic growth. The second part of the article focuses on the religious beliefs in the ISSP 2008 survey. We show that the majority of the respondents did not believe in God but the belief in magic is very common in the Czech society. International comparison illustrates that the magic is typical for East European countries.

Keywords: Religious affiliation, church attendance, magic.

Úvod

Mnozí sociologové, religionisté i novináři poukazují na skutečnost, že Česká republika patří mezi nejsekulárnější společnosti světa, v nichž náboženství hraje jen okrajovou roli [Greeley 2003; Kvasničková 2005; Tižik 2006]. Data z výběrových sociologických šetření však naznačují, že Češi mají k náboženství a nadpřirozenu mnohem složitější vztah, než by se mohlo při povrchním pohledu na celkové podíly obyvatel hlásících se k náboženskému vyznání zdát [Hamplová, Řeháková 2009; Nešpor 2004, 2008]. V tomto článku se proto pokusíme popsat základní charakteristiky české náboženské scény tak, jak je sociologické výzkumy zachycují. Nejprve se podíváme na tradičnější měřítka religiozity, jakými jsou právě náboženské vyznání a návštěvnost bohoslužeb. V druhé části článku se pak budeme věnovat „měkčím“ ukazatelům, tj. tomu, čemu Češi skutečně věří. Kromě výsledků ze Sčítání lidu, z nichž čerpáme údaje o náboženském vyznání, používáme především data z mezinárodního výzkumného programu ISSP – International Social Survey Program (Mezinárodní program sociálního výzkumu), který byl v roce 2008 zaměřen na náboženství. Výzkumu ISSP 2008 se v České republice zúčastnilo 1 512 dotazovaných, z toho 690 mužů a 822 žen reprezentujících českou populaci ve věku 18+. Více k danému výzkumu viz Hamplovou a Řehákovou [2009].

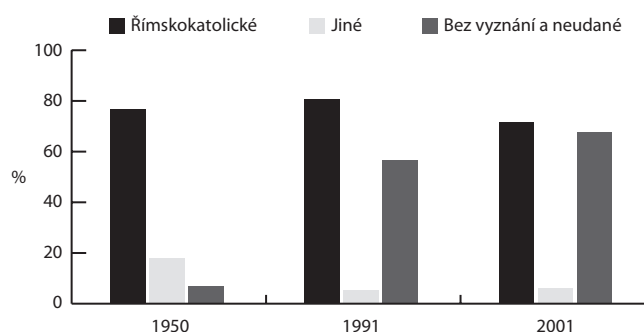
Náboženské vyznání

Popis české religiozní scény nemůžeme začít jinak než údaji o podílu obyvatel hlásících se k náboženskému vyznání. Přitažlivost náboženského vyznání jako ukazatele religiozity tkví v jeho jednoduchosti – pomocí jedné statistiky můžeme zjistit, jaký podíl populace se hlásí k určité církvi. Jednoduchost každého sociálního ukazatele s sebou ale přináší i řadu problémů. Tím největším v tomto případě je, že podíly obyvatelstva patřících do určité církve, denominace nebo k určitému náboženství, nemusejí nutně vypovídat o náboženských sentimentech populace, ale do značné míry závisejí na politickém a právním systému dané země, vztazích mezi státem a církvemi

nebo mohou vyjadřovat spíše příslušnost k určitému široce pojatému kulturnímu společenství než víru v Boha. Přes tato omezení má však smysl náboženské vyznání zjišťovat, neboť nám přinejmenším ukáže, jaký podíl populace nemá potřebu se k církvím ani formálně hlásit. Do jisté míry tak náboženské vyznání podává realističtější obraz skutečné síly dané církve než například zápisy do církevních matrik [Spousta 1999].

V České republice se náboženská příslušnost nejčastěji zjišťuje sebedeklarací a nejuplněnější informaci nalezneme ve Sčítáních lidu (do roku 1950 a poté až po roce 1989, neboť komunistické vlády otázku zjišťující náboženskou příslušnost zrušily). Základní přehled podílů obyvatel s náboženským vyznáním zaznamenaných v posledních třech Sčítáních lidu, které jej měřily, přináší graf 1. Tento graf ilustruje, že v druhé polovině dvacátého století došlo k prudkému nárůstu obyvatel bez náboženského vyznání, a to z pouhých 6 procent v roce 1950 na téměř 60 procent populace v roce 2001. To, zda se jednalo o pozvolný nebo prudký pokles a jak se náboženské vyznání vyvíjelo během komunistického režimu, nevíme, neboť otázka zjišťující náboženské vyznání byla z cenzů vyškrtána. Podle odhadů vypracovaných pro ÚV KSČ se však zdá, že se počet členů katolické církve pohyboval kolem 40 procent už v sedmdesátých a osmdesátých letech [Hamplová 2001].

Graf 1: Podíly obyvatelstva podle náboženského vyznání (1950, 1991 a 2001)

Zdroj: ČSÚ

Agregovaná data ze Sčítání 2001 navíc ukazují silnou souvislost mezi náboženským vyznáním a rokem narození: s klesajícím věkem se zvyšuje podíl obyvatel, kteří se nehlásí k žádnému náboženství. Rozdíly mezi generacemi jsou přitom poměrně silné, jak dokládá graf 2. Z něho vyčteme, že mezi lidmi staršími 60 let se k náboženskému vyznání hlásí více než 60 procent populace, zatímco mezi jedinci do 30 let je to jen pětina. Sociologické výzkumy přitom nepotvrzují domněnku, že lidé do náboženství „stárnou“ [Argue, Johnson, White 1999], ale spíše naznačují, že se za věkovými rozdíly skrývá rozdílná náboženská socializace: starší jedinci vyrůstali v dobách, kdy chození do kostela a náboženská výchova byly běžnou součástí života [Hamplová 2008]. To potvrzuje i náš další graf, který zobrazuje podíly respondentů ze šetření ISSP 2008, kteří byli podle svých slov v dětství vychováni v nějaké náboženské tradici (viz graf 3). Z daného grafu vyčteme, že téměř 80 procent respondentů mladších třiceti let prohlašovalo, že nebyli vychováni v žádné náboženské tradici, zatímco stejnou odpověď vybrala jen čtvrtina dotazovaných ve věku nad 60 let.

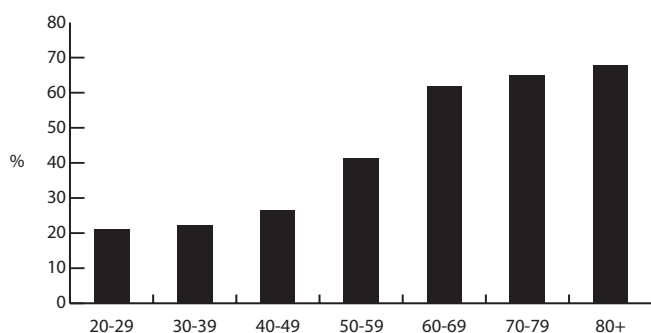
Jednoduché konstatování o poklesu podílu obyvatelstva hlásícího se k náboženskému vyznání však nevystihuje celou dynamiku vývoje české náboženské scény. Pokles vyznávajících totiž postihuje především velké církve s masovým členstvím (ČŘK - Církev římskokatolická, ČCE - Českobratrská církev evangelická a CČSH - Církev československou husitskou), zatímco jiné denominace a náboženské společnosti se naopak těšily poměrně značnému růstu. Podívejme se tedy na vývoj jednotlivých církví podrobněji. V tomto případě sice nemůžeme srovnávat s daty z roku 1950 - tehdejší Sčítání totiž nepoužívalo stejnou klasifikaci církví a navíc některá

dnešní úspěšná církevní uskupení v té době ani neexistovala - můžeme však srovnat alespoň vývoj mezi roky 1991 a 2001². Relativní zisky a ztráty vybraných církví a církevních uskupení v období 1991-2001 zobrazuje graf 4, který dále potvrzuje, že úbytek přihlášených je typický především pro velké církve s často formálním členstvím. Například Církev římskokatolická přišla mezi roky 1991 a 2001 o více než milion a čtvrt členů³. Českobratrská církev evangelická a Církev československá husitská přitom na tom nejsou o moc lépe a obě v daném období ztratily kolem 80 tisíc přihlášených. Pokud tato čísla vztáhneme k velikosti dané církve v roce 1991, pak největší propad postihl právě Církev československou husitskou a Českobratrskou církev evangelickou, jejichž řady se během tohoto desetiletí ztenčily na téměř polovinu. Církev římskokatolická pak - i přes vysoké absolutní ztráty - zažila nižší relativní pokles než tyto denominace a přišla „jen“ o třetinu přihlášených.

Jaké denominace byly v tomto období naopak úspěšné? Většinu z nich můžeme řadit do okruhu církví evangelikálního a charismatického typu, což je možné vysvětlit obecnějším posunem k dynamičtějším evangelikálním a charismatickým uskupením, které dokázaly vstřebat současnou pop-kulturu [Levitt 2003]. Největší relativní nárůst přitom zažila Církev bratrská, která získala přes sedm tisíc přihlášených. Ačkoliv se v absolutním měřítku jedná o poměrně malý počet lidí, znamená to, že tato denominace své počty během jednoho desetiletí více než ztrojnásobila. Druhým neúspěšnějším uskupením jsou pak Křesťanské sbory, které získaly čtyři tisíce přihlášených; Apoštolská církev se třemi tisíci dalšími přihlášenými následuje za Křesťanskými sbory, z relativního hlediska si však polepšila ještě víc: počty přihlášených vzrostly na trojnásobek. Náš výčet úspěšných náboženských organizací by nebyl úplný, pokud bychom se nezmínili i o tom, že kromě evangelikálních církví výrazný růst zažila i Náboženská společnost svědků Jehovových a Pravoslavná církev. V případě poslední denominace je však otázkou, nakolik se jedná o posun náboženské příslušnosti české populace a do jaké míry můžeme vyšší počty pravoslavných přičíst migraci z oblastí bývalého Sovětského svazu.

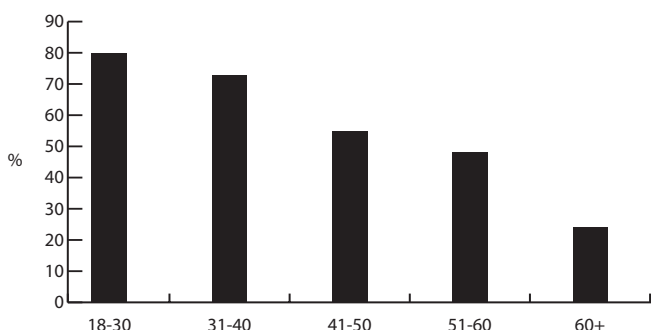
Důležitou charakteristikou evangelikálních a charismatických církví je nejen jejich dynamický růst, ale i to, že - na rozdíl od tradičních církví s masovým členstvím - přitahují mladou generaci. Když jsme v předchozích odstavcích ignorovali rozdíly mezi denominacemi a zaměřovali se na populaci deklarující

Graf 2: Podíly obyvatelstva s náboženským vyznáním podle věku (Sčítání lidu 2001)

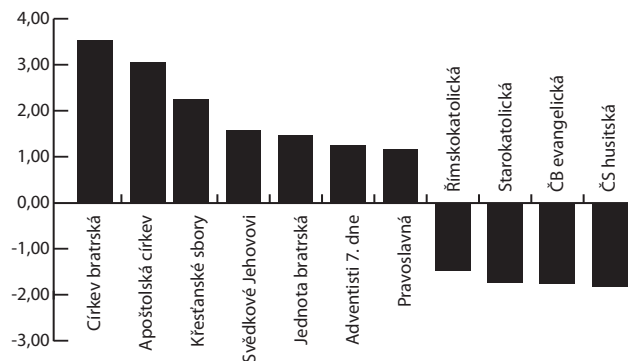
Zdroj: ČSÚ

Graf 3: Podíly respondentů vyrůstajících bez náboženské socializace

Zdroj: ISSP 2008

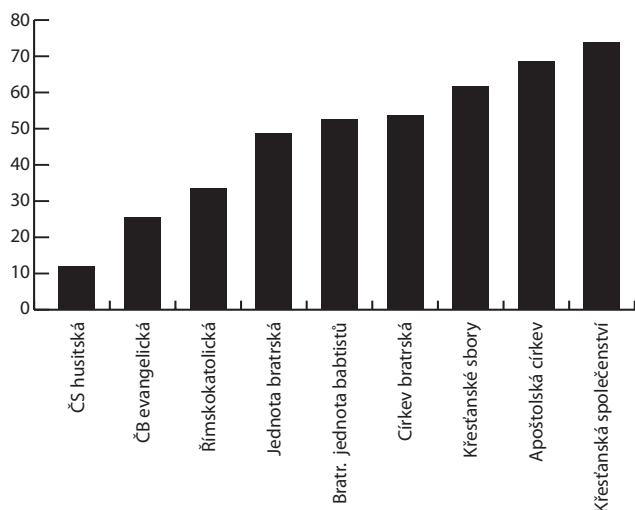
Graf 4: Relativní zvýšení/snížení počtu vyznávajícího obyvatelstva (1991 a 2001)

Zdroj: ČSÚ

Graf 5: Podíly vyznávajících ve věku do 40 let (Sčítání lidu 2001)

Zdroj: ČSÚ

jící náboženské vyznání jako celek, dospěli jsme k závěru, že k náboženskému vyznání se hlásí především starší lidé, a to díky tomu, že byli častěji vychováni k nějakému náboženství. Za tímto obecným konstatováním se však skrývají značné mezidenominální rozdíly (viz graf 5). Závěr o negativním vztahu mezi věkem a náboženským vyznáním totiž opět platí především pro tradiční denominace s masovým členstvím. Tři největší tradiční církve (ČŘK, ČCE a CČSH) opravdu mají relativně starou základnu přihlášených a v průměru dvě třetiny jejich farníků představují lidé nad 40 let. „Nejstarší“ je přitom Církev československá husitská, v níž lidé do 40 let tvoří jen desetinu všech vyznávajících, zatímco více než třem pětinám přihlášených je 60 a více let. Mnohé evangelikální a charismatické církve se však tomuto trendu vymykají a mladí lidé v nich často převažují. Například v Apoštolské církvi nebo Křesťanských společenstvích tvoří lidé do 40 let okolo 70 procent vyznávajících.

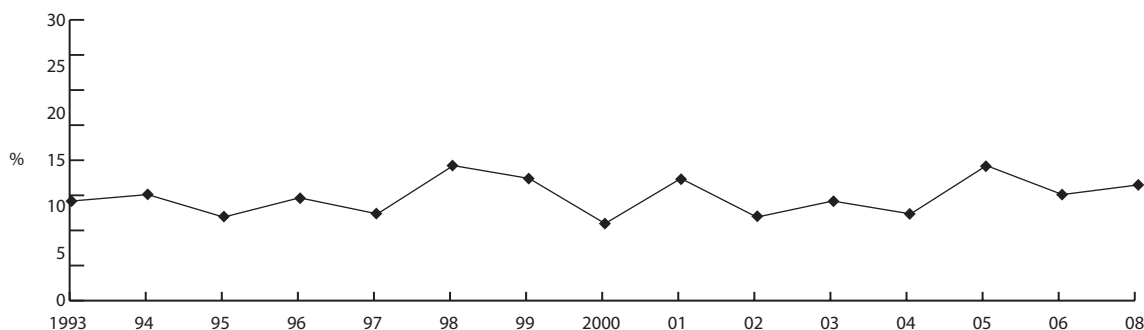
Návštěvnost bohoslužeb

Návštěvnost bohoslužeb se obvykle považuje za vhodnější měřítko religiozity než náboženské vyznání, protože naznačuje aktivní účast na náboženské aktivitě a ukazuje, že daný jedinec je ochoten jí věnovat svůj čas i pozornost a že je

nějakým způsobem vystaven hodnotám daného náboženství. Než přistoupíme k rozboru návštěvnosti bohoslužeb, jak ji zachycují sociologické výzkumy, musíme však připomenout, že ani návštěvnost bohoslužeb není tak bezproblémový ukazatel, jak by se mohlo na první pohled zdát. Jak například uvádí Vávra [2009], různé církevní tradice kladou na pravidelnou účast na bohoslužbách různý důraz a nižší či vyšší frekvence návštěv kostela tak nemusí nutně vypovídat o tom, jak vážně jedinec svoji víru bere. Jinými slovy, i při úvahách o návštěvnosti bohoslužeb bychom si měli být vědomi, že za návštěvností bohoslužeb nemusí nutně stát intenzivní víra a naopak že ne každý, kdo se identifikuje s nějakým náboženstvím a věří jeho základním premisám, musí chodit do kostela [Greeley 2003]. Přesto se návštěvnost bohoslužeb používá jako jeden z nejvýznamnějších indikátorů náboženskosti, a to proto, že korelace mezi návštěvností kostela a dalšími proměnnými vyjadřujícími určitou formu náboženskosti jsou velmi silné [Vávra 2009]. Navíc můžeme předpokládat, že jedinec, který – alespoň čas od času – zajde do kostela a poslechne si kázání, je s církevním učením konfrontován častěji než ten, kdo do kostela nikdy nechodí, byť jeho motivaci k účasti nemusí být hluboká víra.

Jak tedy vypadá návštěvnost bohoslužeb v české společnosti? Reprezentativní údaje o období před rokem 1989 neexistují, podle odhadů Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury ČSR však v průběhu 70. a 80. let chodilo na bohoslužby méně než 10 procent obyvatel [Hamplová 2001]. Na reprezentativní výběrová šetření zachycující návštěvnost bohoslužeb můžeme spoléhat až od počátku 90. let. Deklarovanou návštěvnost bohoslužeb v časové řadě šetření ISSP v letech 1993 – 2008 zachycuje graf 6, který ukazuje, že nejméně jednou měsíčně v tomto období chodilo na bohoslužby cca 10 procent dotazovaných a že v tomto ohledu nenastal žádný zásadní posun. Je to hodně či málo? Na to nám může odpovědět srovnání s dalšími evropskými zeměmi. Z grafu 7 vyplývá, že Česká republika patří k zemím s nejnižší návštěvností bohoslužeb z třinácti vybraných evropských zemí, které se zúčastnily výzkumu ISSP. Nižší podíl dotazovaných, kteří se pravidelně účastní bohoslužeb, nalezneme jen v Dánsku (9 %) a Norsku (7 %). V těchto zemích je však – ve srovnání s Českou republikou – výrazně méně těch, kteří nechodí do kostela nikdy.

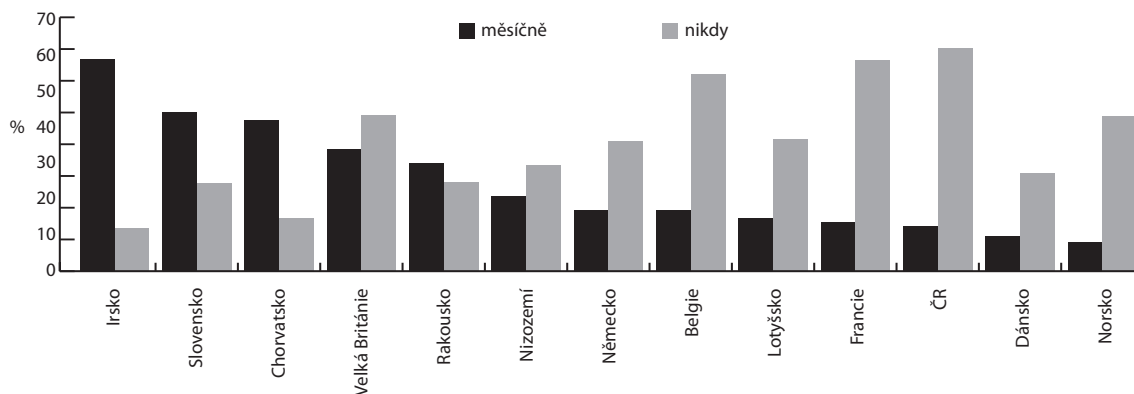
Graf 6: Podíl respondentů, kteří chodí na bohoslužby nejméně jednou měsíčně v letech 1993-2008

Zdroj: ISSP 2008

Graf 7: Návštěvnost bohoslužeb ve vybraných evropských zemích

Zdroj: ISSP 2008

Čemu česká populace věří

Můžeme ze skutečnosti, že se většina českého obyvatelstva nehlásí k žádné církvi a nechodí do kostela, usoudit, že Češi nemají zájem o náboženství a nadpřirozeno? Pokud bychom vzali za měřítko religiozity víru v Boha, museli bychom dát pozitivní odpověď (viz tabulku 1). Z výzkumu ISSP se totiž zdá, že většina českého obyvatelstva v existenci Boha nevěří – jen přibližně každý desátý dotazovaný souhlasil s tím, že Bůh určitě existuje, a dalších 10 procent respondentů sice věřilo, ale cítilo pochybnosti. Individuální víra v Boha se přitom zdá být relativně stabilní – přinejmenším podle subjektivního přesvědčení dotazovaných jedinců. V ISSP 2008 totiž pouze 16 procent respondentů uvedlo, že svoji víru v průběhu života změnilo. Častější přitom byla ztráta víry (nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil/a) než její nalezení (věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil/a). Skutečnost, že víra je relativně stabilní, naznačuje i to, že mezi těmi, kdo věřili bez pochybností, bylo jen sedm procent konvertitů, zatímco konvertité mnohem častěji patřili do skupiny pochybujících, v níž představovali 19 procent⁴. Podobně platí, že 96 procent těch, kdo jednoznačně odmítali existenci Boha, tvrdili, že nikdy nevěřili, a pouze

čtyři procenta z této skupiny byli lidé, kteří dříve věřili, ale víru opustili.

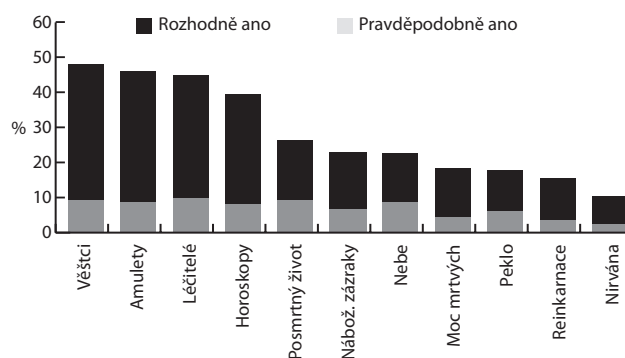
Šetření ISSP 2008 – stejně jako další sociologické výzkumy – tak dokládají, že v české společnosti není víra v Boha příliš rozšířená. To však neznamená, že Češi jsou ateisty, neboť víra v nadpřirozeno a náboženské fenomény je v české společnosti běžná. Jak ukazuje graf 8, přestože většina české populace nevěří v Boha, nemá problém věřit ve schopnosti věštců a léčitelů nebo v účinky amuletů a horoskopů. S tím, že „někteří věštcí skutečně mohou předvídat budoucnost“, „amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí“, „někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha“ nebo že „hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka“, souhlasila ve zmíněném výzkumu téměř polovina dotazovaných reprezentujících dospělou populaci České republiky. Podobné výsledky nejsou pro sociology zaměřené na zkoumání religiozity překvapivé a potvrzují je data z dalších šetření. Například ve výzkumu Detradicionalizace a institucionalizace náboženství z roku 2006 souhlasilo s výrokem o schopnostech věštců 53 procent dotazovaných a ve starším kole šetření ISSP – Náboženství z roku 1998⁵ věřilo stejnému fenoménu plných 70 procent respondentů (rozdíl je statisticky významný, takže můžeme předpokládat, že mezi roky 1998 a 2008 významně pokles počet lidí, kteří tomuto fenoménu věří).

Tabulka 1: Víra v Boha

	%
Nevěřím v Boha a nikdy jsem nevěřil/a	60.4
Nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil/a	11.4
Věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil/a	4.9
Věřím v Boha a vždycky jsem věřil/a	23.3
Celkem	100.0
Nevěřím v Boha	40.2
Nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit	14.8
Nevěřím v osobního Boha, ale věřím v nějakou Vyšší moc	16.3
Někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy, že ne	6.9
I když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím	10.5
Vím, že Bůh skutečně existuje, a nepochybuji o tom	11.3
Celkem	100.0

Zdroj: ISSP 2008

Graf 8: Souhlas s religiózními výroky

Zdroj: ISSP 2008

Pozn.: Znění výroků: Někteří věštcí skutečně mohou předvídat budoucnost. Amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí. Někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha. Hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka. Věříte v posmrtný život? Věříte v náboženské zázraky? Věříte v nebe? Věříte v peklo? Věříte v nadpřirozenou moc mrtvých předků? Věříte v převtělování duší, tedy že se po smrti na tomto světě znovu narodíme? Věříte v nirvánu?

Mezinárodní charakter dat ISSP nám umožňuje srovnat, nakolik je podobná víra v magické fenomény rozšířená v dalších evropských zemích a zda jsou Češi nějak výjimeční tím, jak masově podobné jevy připouští. Tabulka 2 proto přináší podíly respondentů ve 13 evropských zemích⁶, kteří v šetření ISSP 2008 připouštěli, že věštcí mohou věštit, léčitelé léčit a že amulet či horoskopy mohou být účinné (podíly odpovědí rozhodně ano a pravděpodobně ano). V posledním sloupci této tabulky je pak uvedený průměr za danou zemi. Z uvedených dat vyplývá, že existují výrazné rozdíly mezi zeměmi a že magie je nejvíce rozšířená ve východo- a středoevropských zemích (Lotyšsku, Slovensku a České republice) a nejméně ve Skandinávii (Dánsku a Finsku) a Nizozemí. Naše zjištění, že je víra v magii rozšířená především v zemích střední a východní Evropy, je plně v souladu se starším výzkumem uskutečněným v rámci projektu ISSP v roce 1998. Americký sociolog a teolog Andrew Greeley [2003] tento vysoký zájem o věštcí, léčitele, astrologii a amulety připisuje „slovanství“ a slovanské kultuře. Slabinou autorovy teorie ovšem je, že jako slovanské klasifikuje například i baltické země. Nabízí se proto spíše otázka, zda vysoký zájem o okultní a magické fenomény opravdu není dědictvím spojeným se socialistickou minulostí těchto zemí. Je možné, že nepředvídatelnost chování těchto režimů, neschopnost ovlivňovat svůj osud standardními prostředky a vlastní aktivitou a závislost na mocenských rozhodnutích komunistických elit obyvatele těchto zemí vedla ke snaze ovládat životní okolnosti jinými než racionálními prostředky, a tak nechtěně podpořila zájem o věštění, magii a předvídaní budoucnosti. Dalším možným vysvětlením je, že lidé mají obecnou potřebu „věřit“ a pokud tato potřeba není naplněna v tradiční víře, obracejí se k náboženským alternativám.

Závěr

V tomto článku jsme se pokusili stručně představit základní charakteristiky české náboženské scény. Naším cílem bylo ukázat, že tradiční pohled na českou společnost jako vysoce sekularizovanou je založen pouze na selektivních měřítkách religiozity. Výzkumy náboženského chování i obsahů víry totiž ukazují, že Češi sice projevují poměrně malý zájem o organizované církevní náboženství v rámci tradičních církví, to z nich však nečiní sekulární jedince. Nemůžeme totiž ignorovat skutečnost, že sice klesá počet členů tradičních církví, roste však členství v menších církvích, zvláště evangelikálního a charismatického typu. Některé z nich tak své počty během deseti let mezi Sčítáním lidu v roce 1991 a 2001 až ztrojnásobily. Důležitější – přinejmenším z početního hlediska – však je, že značná část české dospělé populace věří v účinky magie. Jak jsme ukázali na datech z ISSP 2008, nejedná se o okrajovou záležitost, ale to, že věštcí mohou předvídat budoucnost, amulety občas přinášejí štěstí a léčitelé mají schopnost uzdravovat, připouštěla polovina dospělých Čechů. Srovnání s dalšími výzkumy religiozity přitom ukazují, že se nejedná o ojedinělé zjištění, ale že víra v magii je v české společnosti vysoká stabilně.

Tabulka 2: Souhlas s účinností magických prostředků – podíl odpovědí rozhodně ano, pravděpodobně ano (%)

	Amulety	Věštcí	Léčitelé	Horoskopy	Průměr
Lotyšsko	68.6	61.4	68.8	60.7	64.9
Slovensko	40.9	58.2	62.8	41.2	50.8
Česká republika	47.4	47.4	47.4	47.4	47.4
Irsko	39.8	34.2	61.5	25.3	40.2
Slovinsko	39.0	37.1	50.8	32.9	39.9
Švýcarsko	41.7	31.0	43.7	40.7	39.3
Rakousko	37.4	29.1	43.5	35.8	36.4
Francie	22.6	27.6	31.7	33.0	28.7
Německo	29.5	18.5	28.0	24.6	25.2
Dánsko	20.0	27.2	27.5	21.2	24.0
Nizozemí	20.5	29.1	24.2	17.7	22.9
Norsko	14.9	26.7	32.8	15.3	22.4
Finsko	17.5	27.9	25.1	14.4	21.2

Zdroj: ISSP 2008

literatura

- Argue, Amy, David R. Johnson, Lynn K. White. 1999. „Age and Religiosity: Evidence from a Three-Wave Panel Analysis“. *Journal for the Scientific Study of Religion* 38 (3): 423-435.
- Greeley, Andrew M. 2003. *Religion in Europe at the End of the Second Millennium*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Hamplová, Dana. 2001. „Institucionalizované a neinstitucionalizované náboženství v českém poválečném vývoji“. *Soudobé dějiny* 8 (2-3): 294-311.
- Hamplová, Dana. 2008. „Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 44 (4): 703-723.
- Hamplová, Dana, Blanka Řeháková. 2009. *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Výsledky Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP 2008 - Náboženství*. Sociologické studie/Sociological Studies 09:02. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Kvasničková, Adéla. 2005. *Náboženstvo ako kolektívna pamät: prípad Slovenska a Čiech*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Levitt, Mairi. 2003. „Where are the Men and Boys? The Gender Imbalance in the Church of England“. *Journal of Contemporary Religion* 18 (1): 61-75.
- Nešpor, Zdeněk R. 2004. „Religious processes in contemporary Czech society“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (3): 277-295.
- Nešpor, Zdeněk R. 2008. „Religiozita a spiritualita“. Pp. 167-172 in Zdeněk R. Nešpor (ed.). *Příručka sociologie náboženství*. Praha: Slon.
- Spousta, Jan. 1999. „České církve očima sociologických výzkumů“. Pp. 73-90 in Jiří Hanuš (ed.). *Náboženství v době společenských změn*. Brno: Masarykova univerzita.
- Tížik, Miroslav. 2006. *K sociologii novéj religiozity*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Vávra, Martin. 2009. „Jak zjišťovat návštěvnost bohoslužeb? Problémy s měřením náboženského fenoménu“. *Naše společnost* 7 (1): 32-39.

Dana Hamplová vystudovala sociologii a bohemistiku na Filozofické fakultě UK v Praze, kde rovněž získala titul Ph.D. ze sociologie. V současnosti pracuje jako vědecký pracovník v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. V letech 2002 - 2004 pracovala na univerzitě v německém Bambergu a od roku 2006 spolupůsobí na kanadské McGill University. Věnuje se srovnávacímu výzkumu, a to především problematice demografického chování, sociální stratifikaci a sociologii náboženství. Lze ji kontaktovat na adrese: dana.hamplova@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ Tento článek vznikl s podporou grantu č. 403/08/0720 Grantové agentury České republiky.
- ² Zaměřujeme se přitom na církve, které byly uvedeny v klasifikaci Českého statistického úřadu v obou letech, a můžeme jejich změny přímo srovnávat. Početní nárůst patrně zažila i jiná náboženská uskupení, například Křesťanská společenství, k nimž se v roce 2001 přihlásilo přes čtyři tisíce obyvatel a která tak početně přesáhla velikost některých „tradičnějších“ církví, například Jednoty bratrské, baptisty nebo metodisty. V roce 1991 se však v klasifikaci ČSÚ neobjevují, a tak nemůžeme srovnávat jejich případný růst. Podobně platí, že v roce 1991 klasifikace nezahrnovala východní náboženství a islám.
- ³ Vyšší podíl vyznávajících v roce 1991 lze patrně připsat politickému kontextu, v němž Sčítání lidu probíhalo, kdy náboženské vyznání částečně sloužilo k vyjádření politických postojů.
- ⁴ K těmto podílům jsme dospěli tříděním druhého stupně otázek zjišťujících víru v Boha. Udávaná procenta jsou založena na údajích za 1278 respondentů, kteří odpověděli na obě otázky.
- ⁵ V českém případě se jednalo o rok 1999.
- ⁶ Sada otázek zkoumajících víru v magii nebyla povinnou součástí modulu, a výsledky jsou proto k dispozici jen za některé země.

K otázce historického vědomí obyvatel České republiky¹

Jiří Šubrt, Jiří Vinopal

To the Issue of Historical Consciousness of Inhabitants of the Czech Republic

Abstract: This article describes the results of an initial survey which is a part of broader project of sociological research into the historical consciousness of inhabitants of the Czech Republic. Firstly, the topic is put into the context of conceptions of historical consciousness and collective memory. This is followed by an outline of the public's interests in history and its different fields, their sources of information and self-evaluation of historical knowledge. Next the article deals with the issue of Czech national history, especially how the public evaluates different historical periods and the level of pride Czech people feel about their national history. The final section addresses the problem of the historical consciousness of citizens on a more general level; it summarizes opinions on the course of the historical process, the importance of different influences on it, and also on the role which history plays in contemporary society.

Keywords: Historical consciousness, collective memory, Czech history, Czech public opinion.

Úvod

Tématem následujícího článku jsou historické vědomí a kolektivní paměť obyvatel České republiky. Ačkoli oba pojmy nejsou jednoznačně definovány v odborném ani společenském diskursu, obvykle odkazují ke klíčovým otázkám existence každé společnosti: k jejím kořenům, dějinám a zejména pak odrazu těchto skutečností v myslích současných lidí. S určitou nadsázkou lze říci, že celková podoba a atmosféra současné společnosti není pouze důsledkem sledu objektivních historických událostí, nýbrž také odrazem toho, jak se na ně dívají, jak je chápou a jak vůči nim své životy orientují lidé v dané společnosti žijící. Je proto nepochybné, že společnost, která chce poznat samu sebe, by měla reflektovat také to, jak sama pohlíží na svou historii.

To je také jedním z cílů výzkumného projektu „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“, který se pokouší otevřít nový pohled na problematiku vztahu lidí k dějinám a na zkoumání jejich představ o minulosti. V rámci projektu jsou kombinovaně využívány prostředky kvantitativní i kvalitativní sociologické metodologie, což - jak věříme - přináší jak možnost adekvátní orientace v dosud ne zcela probádaném prostoru daného tématu, tak příležitost pro jeho analýzu v celospolečenském měřítku. Z oblasti kvalitativní metodologie v projektu využíváme především metodu focus groups, nástrojem kvantitativní metodologie jsou dotazníkové průzkumy demoskopického charakteru.²

Vzhledem k tomu, že průběh a hlavní závěry první kvalitativní fáze³ byly již prezentovány v článku Pfeiferové a Šubrt [2009], tato stať se zaměřuje na souhrn výsledků prvního dotazníkového šetření z roku 2009. Přináší proto z hlediska tématu historického vědomí obyvatel České republiky základní deskriptivní informace o tom, jak se vůbec čeští občané o historii zajímají, jak ji hodnotí a jakou váhu jí přiřkládají ve svých nynějších životech.⁴

K pojmu historického vědomí

Ačkoli teoretické rozpracování konceptu historického vědomí není předmětem této stať a bude námětem textů využívajících širší informační báze získané řešením projektu, pro zasazení následně uváděných empirických poznatků do relevantního

kontextu považujeme za důležité přiblížit alespoň základní teze a podobu diskursu v této oblasti, stejně jako naše vlastní pojetí.

Termín historické vědomí má v kontextu humanitních věd blízko ke konceptu kolektivní paměti, oba pojmy však nelze navzájem ztotožnit.⁵ Jako východisko našeho výkladu může posloužit charakteristika, již podává Jürgen Straub [2005: 48-49], který spojuje historické vědomí s historicko-narativní konstrukcí a reprezentací historických významů v oblasti lidského myšlení. Vedle toho Peter Seixas [2004: 10] vymezuje historické vědomí jako individuální a zároveň i kolektivní porozumění minulosti. Podle Seixase je toto porozumění ovlivňováno kognitivními a kulturními faktory, přičemž podstatné je také to, že součástí historického vědomí je historické porozumění přítomnosti a budoucnosti. Na to upozorňuje také Jörn Rüsen [2004: 66], který charakterizuje historické vědomí jako specifický orientační modus, který slouží při řešení aktuálních životních situací v přítomnosti.

V diskusích, které probíhají v českém prostředí,⁶ bývá historické vědomí obsahově charakterizováno dvěma rozdílnými způsoby. V prvním případě je chápáno jako souhrn znalostí dějin, kterými disponuje určitá skupina nebo společenství lidí. V tomto pojetí bývá někdy od historického vědomí, založeného na recepci odborných poznatků, odlišováno historické povědomí jako souhrn vědění, jež má nehistoriografický, tj. laický charakter. V druhém případě je historické vědomí chápáno širokým způsobem, jako jakýsi obecný dojem z dějin, resp. stav mysli společnosti, který je závislý na charakteru doby a má z tohoto důvodu proměnlivý charakter.

V našem přístupu vycházíme z druhého, širšího pojetí, které se nám jeví jako badatelsky nosnější. Historické vědomí chápeme nejen jako soubor znalostí, dojmů a představ o minulosti, nýbrž především jako vědomí určitých souvislostí (resp. kontinuity, diskontinuity a změny) mezi minulostí (ukládanou do kolektivní paměti), přítomností a budoucností; jako vědomí, které spoluvytváří postoje lidí k současnosti a budoucnosti. Historické vědomí je v našem pojetí „entitou“, která je utvářena díky souhře působení několika komponent. Jednou z nich je prožitá historická zkušenost (osobně prožitá, event. předávaná v interpersonálním kontaktu), další je ideologie, zejména ideologie státní, neboť státy a jejich režimy využívají historii a historickou argumentaci ke své legitimizaci. Třetí

komponentou (nikoli však co do významu) je vědění produkované dějepisectvím a historickou vědou, čtvrtou to, pro co se v sociologickém bádání vžilo označení kolektivní paměť. Uvedené komponenty přitom nepředstavují zcela disjunktní množiny, jednotlivé oblasti se vzájemně překrývají; z analytických důvodů je nicméně užitečné je vzájemně rozlišovat.⁷

Z hlediska možností a podoby empirického zkoumání daného tématu je příznačné, že prozatím neexistuje ucelená a teoreticky propracovaná koncepce historického vědomí, o kterou by bylo možné se jednoznačně opřít. To, co je v této oblasti v současné době k dispozici, je určitá sada předpokladů, které mohou v rovině empirického bádání posloužit pro formulování výzkumných otázek a pracovních hypotéz.

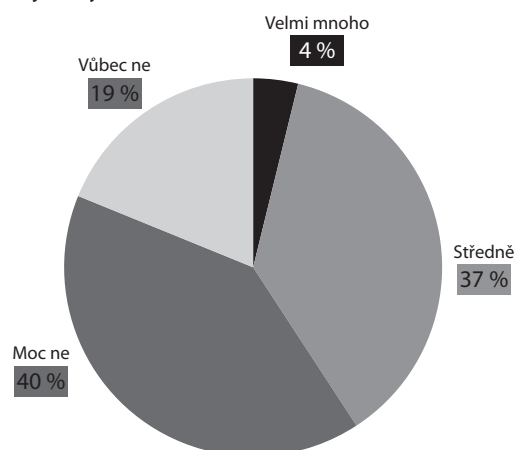
Základní předpoklad, z něhož v celém projektu nutně vycházíme, je, že historické vědomí lze chápat jako složku lidského vědění, jejíž vybrané aspekty je možné v populaci empiricky zkoumat pomocí sociologického výzkumného instrumentaria. Další čtyři předpoklady se pak již konkrétněji váží k obsahu empirických zkoumání: a) charakter historického vědomí podstatným způsobem souvisí se zájmy a znalostmi, kterými se lidé ve vztahu k historii vyznačují; b) součástí historického vědomí jsou určité (často poměrně vágní) představy o povaze dějinného procesu, tj. např. sil, které ho ovlivňují, a charakteru jeho průběhu, a také o vazbách mezi minulostí, přítomností a budoucností; c) významnou složkou historického vědomí je hodnotící pohled na dějiny vlastního národa či země; d) historické vědomí není nějakou invariantní entitou, nýbrž má samo historicky proměnlivý charakter, který je v prvé řadě ovlivňován obecnými společensko-politickými poměry.⁸

Základní deskriptivní informace k většině z těchto oblastí nabízejí následující kapitoly. Jejich předložením si nečiníme nárok na vysvětlení nebo zhodnocení historického vědomí obyvatel České republiky, v kontextu uvedených tezí však čtenáři mohou posloužit pro bližší představu o některých jeho aspektech a podobě.

Zájem občanů ČR o historii

Jedním z podstatných aspektů historického vědomí je míra zájmu lidí o minulost. Z tohoto důvodu nás zajímalo, jakým způsobem se zajímají o historii občané ČR, odkud o ní čerpají informace a jakou úroveň znalostí disponují.

Graf 1: Zájem obyvatel o historii⁹

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

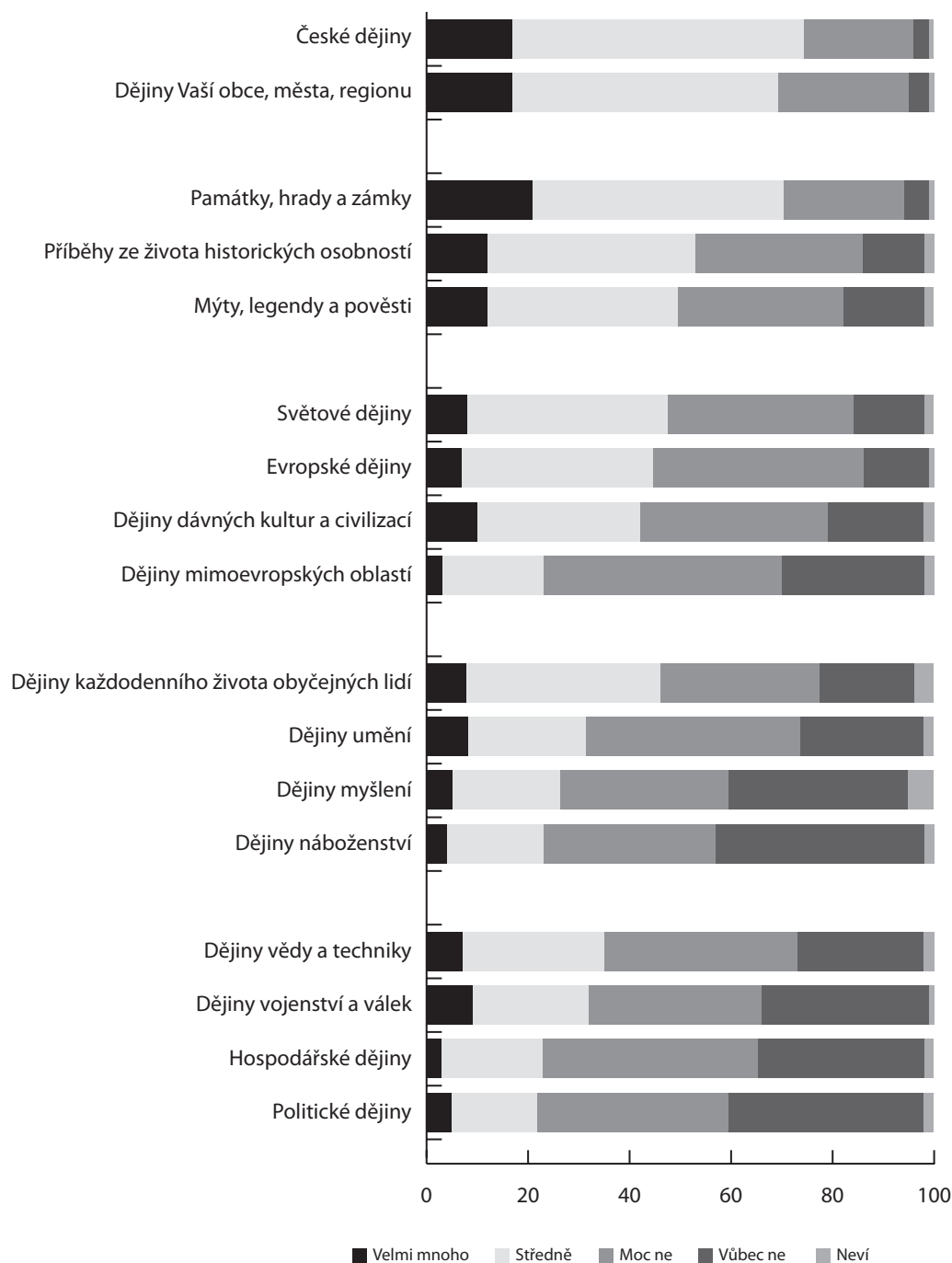
V obecné rovině poukazují získané poznatky na to, že mezi občany ČR je jen málo těch, kteří se – podle vlastních výpovědí – zajímají o historii mnoho (sotva 4 %). Necelé 4/10 se zajímají o historii středně, 4/10 málo („moc ne“); téměř 2/10 se o ni nezajímají vůbec. Častěji než ostatní vypovídají o zájmu o historii studenti, lidé s vysokoškolským vzděláním, lidé řadící sami sebe k vyšší střední třídě a praktikující věřící. Nezájem o historii je ve větší míře než u jiných částí populace rozšířen mezi lidmi se základním vzděláním. Podrobnější představu o tom, jak je zájem o historii strukturován, podává graf č. 2.

Zájem o historii je u obyvatel České republiky strukturován do několika tematických oblastí. Na prvním místě z hlediska zájmu o ně jsou to české dějiny, ať už v podobě dějin českých zemí jako celku, lokalit spojených s bydlštěm člověka, částečně sem patří i oblast historických pamětihodností. Oblast, zaznamenávající celkově druhý nejvyšší zájem se týká spíše dílčích historických zajímavostí, událostí nebo míst a obsahuje tak příběhy ze života slavných lidí, mýty, legendy, pověsti, ale také již zmíněný zájem o historické památky jako jsou hrady nebo zámky. Do třetí nejvyhledávanější skupiny historických informací patří ty, které jsou současnému českému člověku nějakým způsobem vzdáleny; a to ať už zeměpisně (světové nebo evropské dějiny, dějiny mimoevropských civilizací) nebo časově (dějiny dávných civilizací). Konečně, na posledních dvou místech z hlediska zájmu českých obyvatel jsou dvě specifické oblasti, z nichž jednu bychom mohli s jistotou mírou volnosti označit jako dějiny kulturního vývoje (každodennost, umění, myšlení, náboženství) a druhou jako dějiny civilizačního vývoje (věda, technika, vojenství, války, hospodářské a politické dějiny).

Podrobnější analýza dat ukazuje, že častěji než jiní uvádějí u většiny položek zájem o jednotlivé oblasti historie studenti. Vysokoškolsky vzdělaní projevují ve větší míře než ostatní zájem o české dějiny, evropské dějiny, světové dějiny a také o památky. Lidé starší 60 let se více zajímají o české dějiny a o regionální dějiny. Dějinami vojenství a válek jsou přitahováni mnohem více muži než ženy.

Graf č. 3 dokládá, že k nejčastěji využívaným zdrojům informací o historii patří televizní pořady a dokumentární filmy, nejméně využívanými jsou z předložené nabídky rozhlasové pořady, populárně naučné knihy a historické romány. Specifické postavení mezi zdroji zaujímá internet, který jako zdroj informací o historii sice není velkou skupinou obyvatel využíván vůbec (obvykle lidé ve starším věku, kteří obecně internet využívají v menší míře), na druhé straně je však podobně velkou skupinou využíván velmi často (zde naopak zejména mladšími lidmi, pracujícími s internetem obecně více). Poněkud specifické postavení mají mezi ostatními položkami také možnosti získávání informací v rámci školní výuky, která z pochopitelných důvodů zaznamenává nízký zájem v rámci celého souboru dotázaných, mezi studenty a také mezi vysokoškolsky vzdělanými je však tato možnost samozřejmě zmiňována podstatně častěji. Podobný model s výraznějším zastoupením studentů a lidí s vyšším vzděláním pak z analogických důvodů platí také pro zdroj v podobě učebnic a encyklopedií. Kromě uvedeného lze z výsledků analýz také vyzorovat, že studenti, častěji než ostatní, čerpají informace nejen z internetu, školy, učebnic nebo encyklopedií, nýbrž také z rozhovorů se členy rodiny. Naopak pro lidi ve věku nad 60 let představuje ve větší míře než pro jiné hlavní

Graf 2: Zájem obyvatel o jednotlivé tematické oblasti dějin

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071, popis struktury založen na výsledcích explorační faktorové analýzy¹⁰.

informační zdroj televize. Vysokoškolsky vzdělaní častěji než ostatní získávají informace z internetu, školní výuky, novin, populárně-naučných knih, rozhovory s rodinnými příslušníky a rozhlasových pořadů.

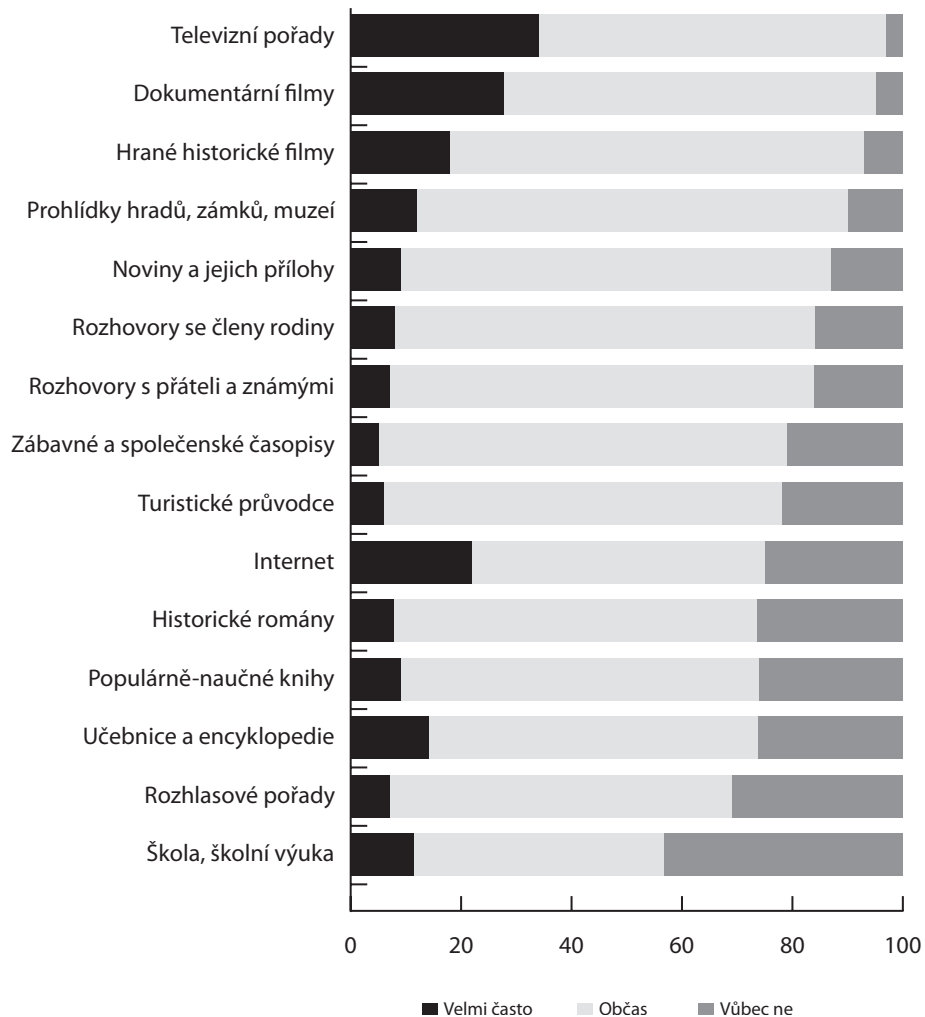
Jak celkově hodnotí občané ČR své znalosti historie ukazuje graf č. 4. Jako nadprůměrné označuje své znalosti historie 8 % Čechů, jako průměrné 48 %, jako podprůměrné 42 %. K těm, kteří častěji hodnotí své znalosti jako nadprůměrné patří studenti a lidé s vysokoškolským vzděláním. Jako podprůměrné naopak více než ostatní hodnotí své znalosti lidé se základním vzděláním. Dodejme, že i poznatky z realizovaných *focus groups* ukázaly, že zájem převážné většiny lidí

o historii není nijak výrazný. Pokud se o dějiny zajímají, pak se spíše zaměřují na určitou dílčí oblast a jen zřídka aktivně vyhledávají informace, kterými by si své znalosti prohloubili.

Názory občanů na české národní dějiny

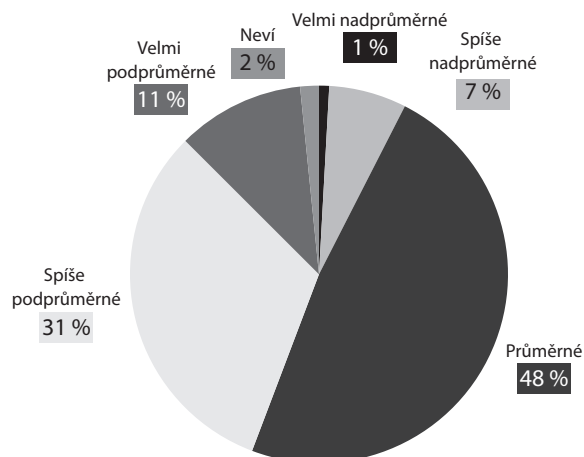
Významnou tematickou oblastí v rámci projektu orientovaného na výzkum historického vědomí je problematika českých národních dějin. Výzkumných poznatků k tomuto tématu není zatím v české sociologické literatuře příliš mnoho. Byl-li tento problém u nás sociology čas od času sledován, pak šlo obvykle o několik málo jednoduchých otázek, jež byly polože-

Graf 3: Zdroje, z nichž občané získávají informace o historii

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.
Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

Graf 4: Hodnocení vlastní znalosti historie

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.
Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

Tabulka 1: Dominanty české národní paměti v různých obdobích novodobé historie

Období průzkumu	Období považované za nejvýznamnější	Období považované za druhé nejvýznamnější
První poválečná léta	Husitství	Doba Karla IV.
Konec 60. let	První Československá republika	Husitství
Po listopadu 1989	Doba Karla IV.	První Československá republika

Zdroj: [Cantril 1951; Adamec 1968; Mišovič 1992; Červenka 2006; Dimitrová 2007].

ny v rámci výzkumu veřejného mínění.¹¹ První sondou do této problematiky provedl v prosinci r. 1946 *Československý ústav pro výzkum veřejného mínění při Ministerstvu informací ČSR* [Cantril 1951: 155]. Druhý výzkum na toto téma realizoval v r. 1968 *Ústav pro výzkum veřejného mínění při ČSAV* [Adamec 1968]. Další poznatky se pak objevují teprve až ve výzkumech provedených po roce 1989 [Mišovič 1992], zejména se jedná o zjištění *Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.* [Červenka 2006; Dimitrová 2007]. Data z uvedených výzkumů byla v jednotlivých obdobích získána pomocí otázek, jež byly pokaždé formulovány odlišným způsobem, což brání tomu, aby je bylo možné vzájemně statisticky porovnávat. Určitou komparaci přesto dovolují. Díky ní lze dospět k obecnějšímu shrnutí, které je možné vyjádřit v následujícím schematickém přehledu dominant české národní paměti, jež byly ve výzkumu veřejného mínění identifikovány [Pfeiferová, Šubrt 2009: 19] (viz tabulku č. 1).

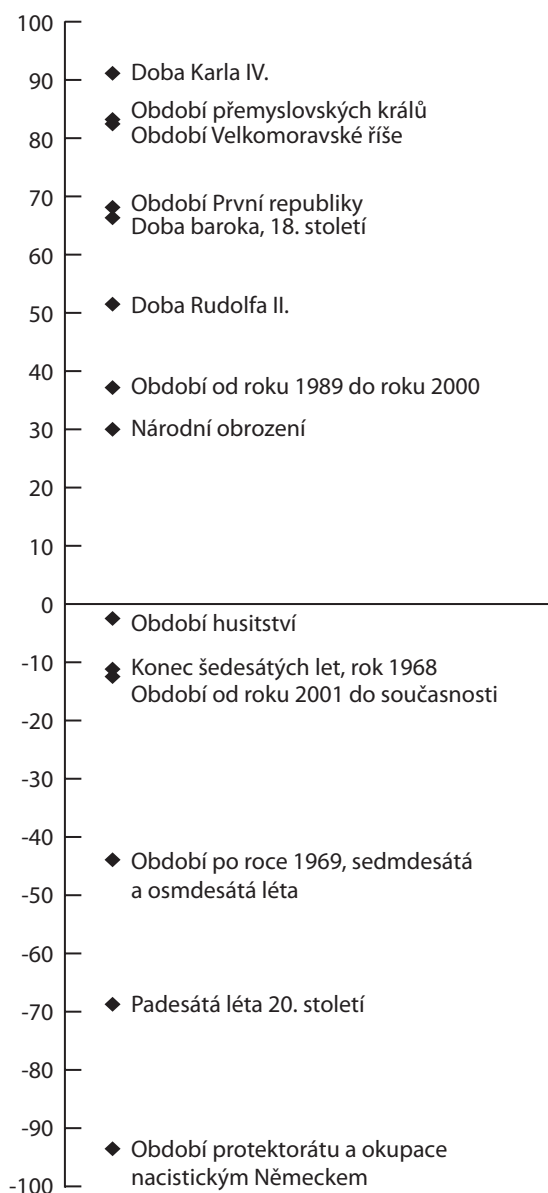
Uvedené schéma naznačuje, že veřejnost posuzuje historii prizmatem určitého dobového kontextu a vyzvedá z ní především takové jevy nebo události, které symbolizují nějaký aktuální ideál nebo hodnotu, k nimž se veřejnost toho času upíná. Krátce po skončení druhé světové války tak bylo pravděpodobně akcentováno husitství jako období, které symbolizuje bojovné odhodlání obhajovat národní zájmy a budovat novou společnost. Později v roce 1968 je to první Československá republika, která v očích veřejnosti symbolizovala svobodu a demokracii.¹² Po roce 1989 se do popředí dostává otázka našeho evropanství a s ním doba Karla IV., kdy se naše země výrazně uplatňovaly v evropském rozměru.

Také v našem výzkumu jsme se ptali na významná období naší národní historie. Získané poznatky ukazují, že převážně kladným způsobem je hodnoceno období Velkomoravské říše a přemyslovských králů, doba Karla IV., Rudolfa II., národní obrození, první republika, a z novodobé historie také období od roku 1989 do roku 2000. Záporná hodnocení převažují u protektorátu a okupace nacistickým Německem, padesátá léta 20. století, sedmdesátá a osmdesátá léta (normalizace), ale také u současnosti (viz graf č. 5).

V hodnocení jednotlivých historických událostí nalézáme určité diference v názorech jednotlivých věkových a vzdělanostních skupin. Lidé starší 60 let o něco častěji než ostatní uváděli jako období rozkvětu dobu husitství, národního obrození a období konce 60. let 20. století. Lidé s vysokoškolským vzděláním v o něco větší míře zmiňovali dobu Rudolfa II, dobu baroka, národní obrození a první republiku. Věřící častěji než nevěřící vyzvedali Velkomoravskou říši, dobu Karla IV., ale i národní obrození a první republiku. Za zmínku stojí i to, že ve vztahu k husitství a k baroku¹⁴ nebyla v názorech věřících a nevěřících shledána výraznější diference.

Dodejme ještě, že v rámci *focus groups* byla účastníkům položena bilanční otázka, zda bylo v dosavadních českých dějinách více proher či výher. Zatímco jedna (spíše menší) část účastníků skupinových diskusí se klonila na stranu výher a jako hlavní argument přitom užíla poukaz na skutečnost, že jako národ stále existujeme, nezanikli jsme a jsme ve své existenci samostatní, druhá část soudí, že v naší historii převažovaly prohry, a to především proto, že jsme jako strategicky položený malý národ byli vždy vystaveni velmocenským zájmům jiných států.

Graf 5: Hodnocení období českých dějin¹³

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Údaje za ČR, prosinec 2009, n = 1071.

Rozdíly v nahlížení jednotlivých historických epoch

V rámci výzkumu byly některé vybrané epochy či období zkoumány poněkud detailněji a to z hlediska různých perspektiv, kterými je lze nahlížet. Na základě snahy o pokrytí celého období českých dějin, výsledků předchozích výzkumů a expertního posouzení odborníky v oblasti české historie byly mezi zkoumané epochy zařazeny: období Velkomoravské říše, období přemyslovských králů, doba Karla IV., období husitství, národní obrození, období První republiky, období protektorátu a okupace nacistickým Německem, období socialismu v letech 1948-1989, období po roce 1989.

Každá z vybraných epoch pak byla zkoumána pomocí čtyř dimenzí, tj. konkrétně z hlediska znalostí, jaké si o ní Češi přisuzují (dobré – špatné), významu, který podle nich má v českých dějinách (pozitivní – negativní), míry pozornosti, jaká je jí věnována (málo – příliš) a šíře dopadu epochy (lokální – mezinárodní).

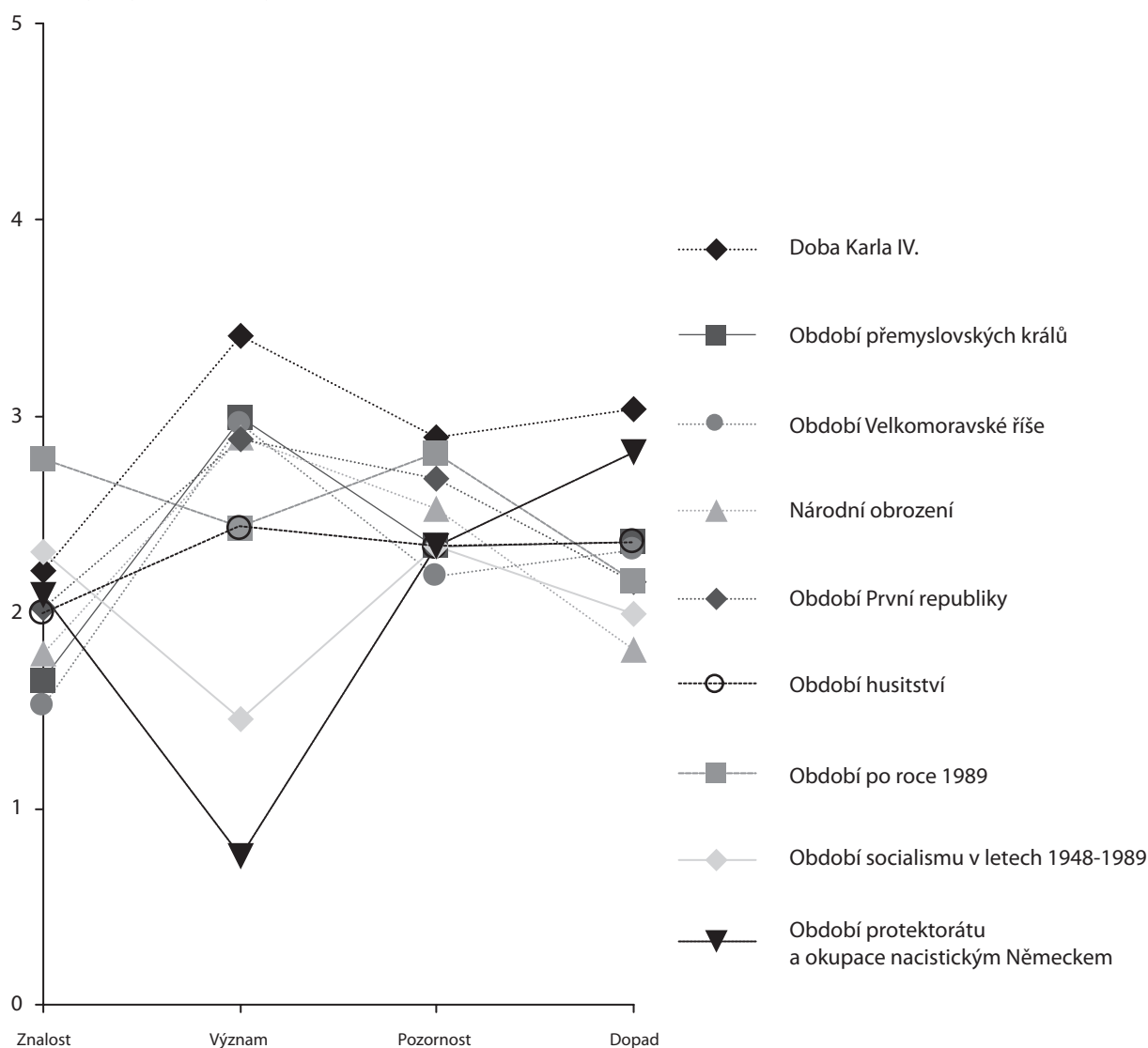
Základní výsledky ukazují, že schopnost českých občanů diferencovat detailněji dané epochy není příliš vysoká (viz graf č. 6). O tom svědčí jednak skutečnost, že v kriteriích znalostí, pozornosti a šíře dopadu se hodnocení všech epoch pohybuje na velmi podobných úrovních, jednak to, že průměrné hodnoty zjištěné v jednotlivých dimenzích se nacházejí v těsné blízkosti neutrálního středu stupnice. Efekt soustředění je nejlépe viditelný v případě dimenze znalostí o daných historických obdobích, které jsou hodnoceny prakticky totožně i tehdy, když mezi sledovanými etapami jsou i časově velmi blízká období a dokonce doba současná. Efekt soustředění odpovědí do středních poloh škály lze vysvětlit skutečností, že střed stupnice zde zřejmě posloužil jako ukotvující bod pro odvození „optimální“ odpovědi, což je jedna z běžných strategií zodpovídání dotazů ve chvílích, kdy si respondent

individuální polohou objektu na škále není jist [Vinopal 2009; Sudman, Bradburn, Schwarz 1996: 219].

Takto identifikovaný fakt nejistoty je pak podpořen i skutečností, že uvedené závěry platí pro všechny skupiny respondentů z hlediska jejich vzdělání nebo podle toho, zda se o historii zajímají či nikoli. Jediná dimenze, která epochy i v těchto podmínkách rozlišuje poměrně dobře, je tedy význam v českých dějinách. Ani v tomto hodnocení ovšem nejsou patrné rozdíly mezi různými skupinami obyvatel podle věku, vzdělání nebo zájmu o historii, což celkově nasvědčuje existenci spíše obecnějšího, nepřilíš rozpracovaného pohledu obyvatel České republiky na dějiny.

Lze očekávat, že za hodnocením jednotlivých epoch stojí obecnější společné jmenovatele, pomocí nichž lidé svůj pohled na konkrétní etapy dějin systematizují a organizují. Jak již bylo ukázáno, z dimenzí, které byly sledovány v rámci výzkumu, jsou příslušníci současné české společnosti k rozlišení epoch schopni použít prakticky pouze dimenzi hodnocení jejich pozitivního nebo negativního významu v českých dějinách. Ačkoli z hlediska této dimenze je obraz českých dějin poměrně jednoznačný a univerzálně sdílený (období

Graf 6: Hodnocení vybraných období z různých perspektiv

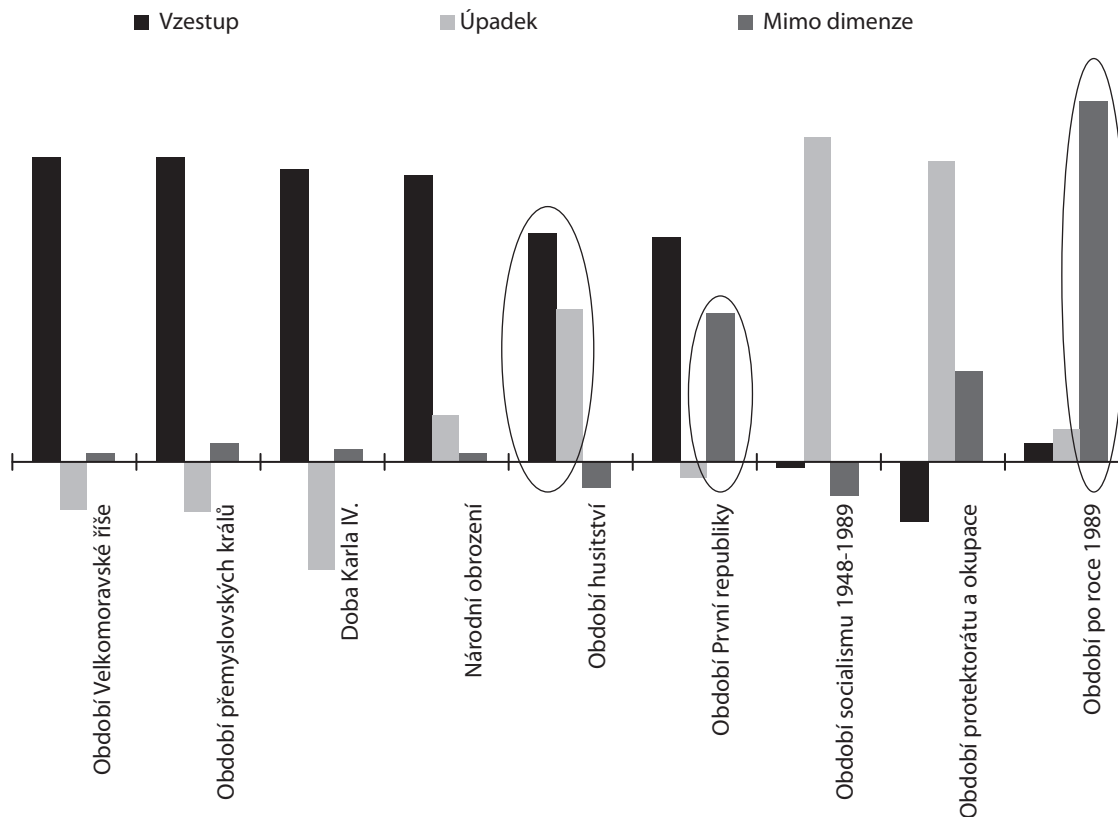

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Údaje za ČR, prosinec 2009, n = 1071.

Graf 7: Hodnocení významu vybraných historických období v českých dějinách

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Pozitivní role dimenze je znázorněna v oblasti nad osou, výška sloupce pod osou znázorňuje negativní pól dané dimenze; tzn., že např. Doba Karla IV. je jednak výrazně vnímána jako období vzestupu, jednak je poměrně silně vnímána jako opak úpadku. Údaje za ČR, prosinec 2009, n = 1071, údaje odpovídají výsledkům explorační faktorové analýzy¹⁵.

jsou poměrně jednoznačně rozdělena a všeobecně vnímána buď jako období vzestupu, nebo jako období pádu), evidentně to neplatí úplně o všech historických etapách či epizodách (viz graf č. 7). V omezených možnostech výzkumu se to projevilo v případě 1. republiky, současné doby a éry husitství. Jak je patrné z výsledků explorační faktorové analýzy, která má schopnost právě skryté obecnější dimenze za posuzování jednotlivých případů odhalit, současné období do schématu hodnocení významu pro české dějiny nezapadá vůbec, období 1. republiky částečně a éra husitství pak na rozdíl od ostatních zkoumaných epoch není českou veřejností vnímána jednoznačně jako pozitivní nebo negativní.

V případě současnosti lze usuzovat, že lidé ji nenahlížíjí prizmatem umožňujícím její hodnocení po vzoru historických epoch. Z podstaty věci je zřejmě současnost právě a jen současností a hodnocení jejího významu v českých dějinách je irelevantní, protože součástí dějin ještě není. V případě období 1. republiky pak možná hraje roli fakt diskontinuity ve znalostech tohoto období, tedy skutečnost, že některé generace o něm mají v důsledku potlačování otevřených informací ve druhé polovině 20. století jen velmi malé znalosti. To lze vysoudit ze skutečnosti, že zmíněný fakt o první republice se týká zejména věkových kategorií 30-60 let. Mladší (18-29) a naopak i lidé starší (60+) - tj. ti, kteří se o ní již dozvěděli jako o „běžném“ historickém období v hodinách dějepisu, a ti, kteří si mnoho informací o ní ještě mohou pamatovat z vyprávění svých současníků - mají 1. republiku jednoznačně mezi pozitivními etapami.

Dvojaké vnímání husitství v současné společnosti pak ve skutečnosti konvenuje zjištěním dalších podobných výzkumů i dlouhodobému vývoji vnímání husitství v české společnosti [Pfeiferová, Šubrt 2009]. Husitství některými aspekty spadá do kategorie těch období, které lze považovat za slavné okamžiky českých dějin, z hlediska jiných aspektů je českou veřejností vnímáno současně také jako období s negativním významem. Mezi ostatními, velmi jednoznačně společensky vnímanými epochami tak husitství zaujímá zřetelně kontroverzní postavení, byť nelze předpokládat, že by v současnosti existovala nějaká silná společenská poptávka po jejím řešení po vzoru diskusí o významu husitství v rámci sporu o smysl českých dějin ze začátku 20. století.

Dvojaké vnímání husitství přitom není z hlediska významu v českých dějinách univerzální napříč celou společností (na rozdíl od všeobecně sdíleného hodnocení ostatních epoch). Zřejmě v návaznosti na to, jak se proměňovala historická interpretace husitství v posledním století, se také mění jeho percepce veřejností. Tyto proměny lze zprostředkovaně vysledovat z rozdílů ve strukturaci historických etap u lidí v různých věkových skupinách, které si své hodnocení husitství vytvářely v odlišných dobách. Vedle pozitivních aspektů nazírají husitství částečně také negativní optikou zejména lidé ve věku nad 45 let, pro lidi ve středním a mladším věku (18-44 let) husitství jednoznačně spadá mezi pozitivní etapy českých dějin a vnímání negativních aspektů u nich zřetelné není.

Vztah Čechů k historii

Souhrnným způsobem se vztah Čechů k historii projevuje v tom, jak jsou nebo nejsou hrdi na své dějiny a co soudí o potřebě připomínat si význam našich státních svátků. Hrdost na minulost pocítuje 57 % Čechů, nepocítuje ji 36 % (neví 7 %).

Výraznější hrdost na naše národní dějiny pocítují studenti, lidé s vysokoškolským vzděláním a lidé starší 60 let. Navíc lze poznamenat, že ve vztahu k přítomnosti pocítuje hrdost podstatně méně lidí než ve vztahu k minulosti (jestliže minulost naplňuje hrdostí celkem 57 % občanů, pak přítomnost naplňuje hrdostí pouze 21 %). Nejmenší míru hrdosti na minulost i přítomnost pocítují lidé se základním vzděláním.

Připomínat si význam našich státních svátků považuje za důležité 78 % („určitě ano“ 32 %, „spíše ano“ 46 %), za nedůležité to má 19 % („spíše ne“ 16 %, „určitě ne“ 3 %); neví 3 %. V této souvislosti lze poznamenat, že poznatky z realizovaných *focus groups* ukazují, že mnozí kriticky poukazují na to, že pro velkou část (zejména mladých) lidí nejsou státní svátky ničím jiným než jedním dnem volna a oni často ani neví, jaký je jejich historický obsah a proč by měly být připomínány.

K obecným aspektům historického vědomí obyvatel ČR

Jako součást historického vědomí nahlížíme v realizovaném výzkumu mj. i představy lidí o tom, které síly ovlivňují historii, a jakou celkovou podobu průběh dějin má. Proto i takto zaměřené otázky se staly předmětem našeho zkoumání. Z *focus groups*, které proběhly v roce 2009, víme, že s hlubší reflexí historických procesů se obvykle u zástupců obecné populace neseťkáváme. Při diskuzích na toto téma se často objevovala představa, podle které je průběh dějin vnímán jako zákonitý s určitými prvky nahodilosti. Relativně často se objevil názor, že všechny události spolu souvisí, navazují na sebe, nedá se ovšem říci, že by k něčemu směřovaly.

Poznatky obsažené v grafu č. 10 ukazují, že lidé přisuzují největší vliv na průběh dějin mocenským zájmům a politickým vlivům; zájmům a rozhodování mocných jedinců; vynálezům a objevům; ekonomickým zájmům a vlivům. Na druhé straně nejslabší vliv na průběh dějin má podle české veřejnosti vyšší

vůle, jednání obyčejných lidí, tajné společnosti a skryté síly oblast umění a náhoda. Určité diference v názorech na tuto otázku byly zaznamenány u lidí nad 60 let, kteří méně často přisuzují význam jednání obyčejných lidí a naopak o něco častěji než ostatní hovoří o důležitosti mocenských a politických vlivů, mocných jedinců, náboženství a církvi. Vliv náboženství a církve častěji zdůrazňují také vysokoškolsky vzdělání.

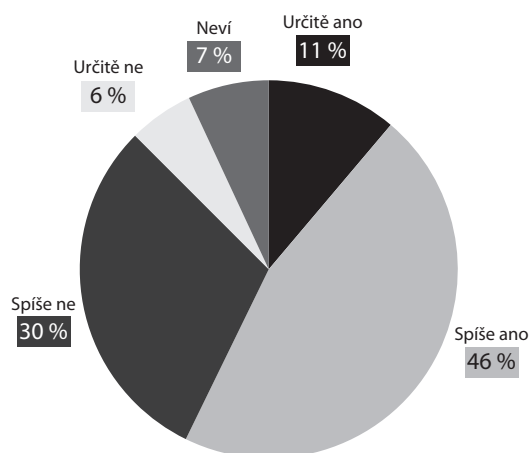
Co se týče samotného způsobu průběhu lidských dějin, nadpoloviční většina dotázaných si jej spojuje s obrazem pohybu ve vlnách, kdy se lepší období střídají s horšími. Pouze pro 15 % mají dějiny charakter pozvolného vzestupného pohybu ve směru pokroku. Ani z hlediska věku, ani z hlediska vzdělání nebyla výraznější diference v názorech dotázaných zaznamenána.

Důležitý aspekt historického vědomí představuje to, jaký význam přikládají lidé historii z perspektivy jejich současného a budoucího života. Získané odpovědi ukazují, že převážná část občanů vyzvedá význam minulosti, ale zejména také budoucnosti. Historie podle nich ovlivňuje v mnoha směrech naši přítomnost i budoucnost. Je významná z hlediska národní identity, představuje zdroj hodnot, o které se lze opřít, a lze v ní nalézt poučení pro dnešek. Historie je předpokladem kulturní úrovně a je nutné si ji neustále připomínat. Podle převládajícího názoru ovšem lidé nejsou schopni se z historie poučit.

Z hlediska povahy historického vědomí lze souhrnnou analýzou celé sady výroků identifikovat tři významné typy pojetí, organizující postoje lidí k minulosti, které se pak odrážejí ve třech obecnějších názorových prouděch. První z nich lze souhrnně označit jako přístup pozitivní afirmace, v druhém případě lze hovořit o přístupu noeticko-instrumentalistickém, třetí případ představuje pojetí historického nihilismu.

Postoj pozitivní afirmace reprezentují zejména výroky, které přisuzují historickému vědomí důležitou hodnotu v tom smyslu, že představuje významnou součást kulturního dědictví, které jsme obdrželi od předchozích generací a je naší povinností postarat se o jeho zachování. Charakteristické jsou zde výroky typu: „Znalost historie je předpokladem kulturní úrovně člověka.“ „Lidé v minulosti vytvořili hodnoty, o které se dnes můžeme opřít.“ „Chceme-li být hrdi na svůj národ, musíme znát svou historii.“ „V historii najdeme důležité poučení pro dnešek.“

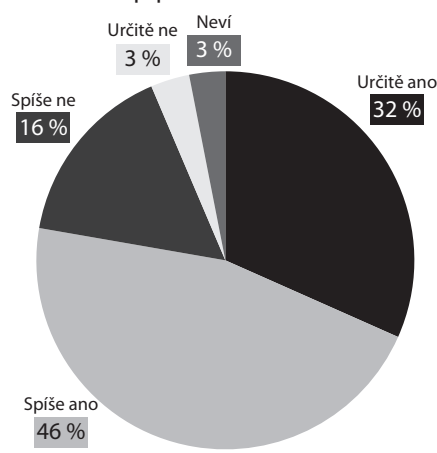
Graf 8: Hrdost občanů na minulost českého národa¹⁶

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

Graf 9: Názor na důležitost připomínání státních svátků¹⁷

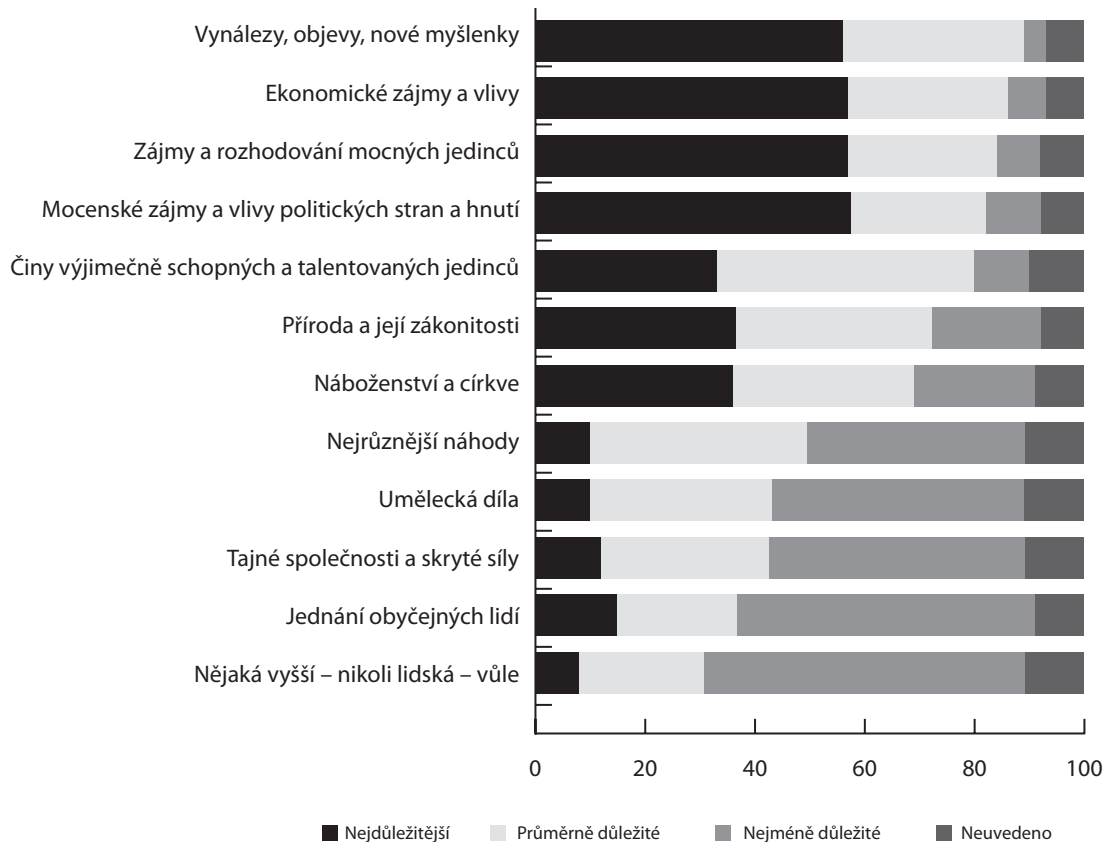

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

Graf 10: Náznaky občanů na důležitost sil, které ovlivňují průběh dějin

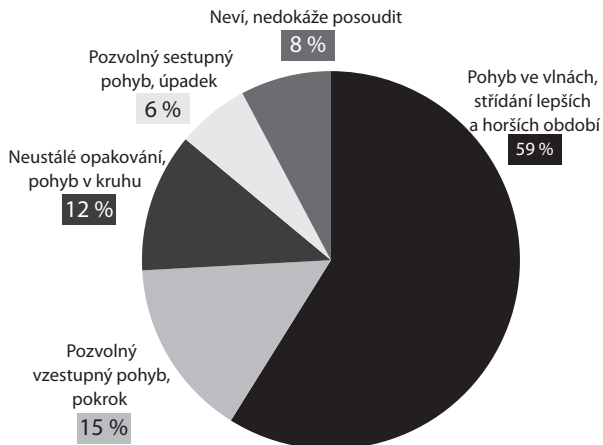
Zdroj: Výzkum Aktér 2009.
Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

Přístup noeticko-instrumentalistický lze souhrnným způsobem charakterizovat jako tendenci vidět v historii logický proces a historické vědomí pak vnímat jako důležité vědění, které je významné tak říkajíc z praktických důvodů a které lze instrumentálně využívat – s určitou nadsázkou – jako jakési *know-how*. Uvedené pojetí se realizuje v odpovědích na výroky typu: „Historie se stále opakuje.“ „Všechny události na sebe navazují, vše je důsledkem něčeho v minulosti.“ „Historie významně ovlivňuje náš současný život.“ „Kdo zná zákonitosti historie, dokáže lépe předvídat budoucnost.“ „Znalost historie nám pomáhá řešit současné problémy.“

Jestliže první dva postoje představují pozitivní orientace ve vztahu k dějinám a historickému vědomí, třetí – který označujeme jako přístup historického nihilismu – představuje tendenci opačnou, tendenci pro níž je typické odmítání či zpochybňování jejich významu. Je reprezentován zejména výroky typu: „Historický vývoj je nahodilý a těžko v něm hledat nějakou logiku.“ „Jedině přítomnost je to, o co tu běží.“ „Zatěžovat se historií nemá smysl.“ „Nejdůležitější je žít se zřetelem na budoucnost.“

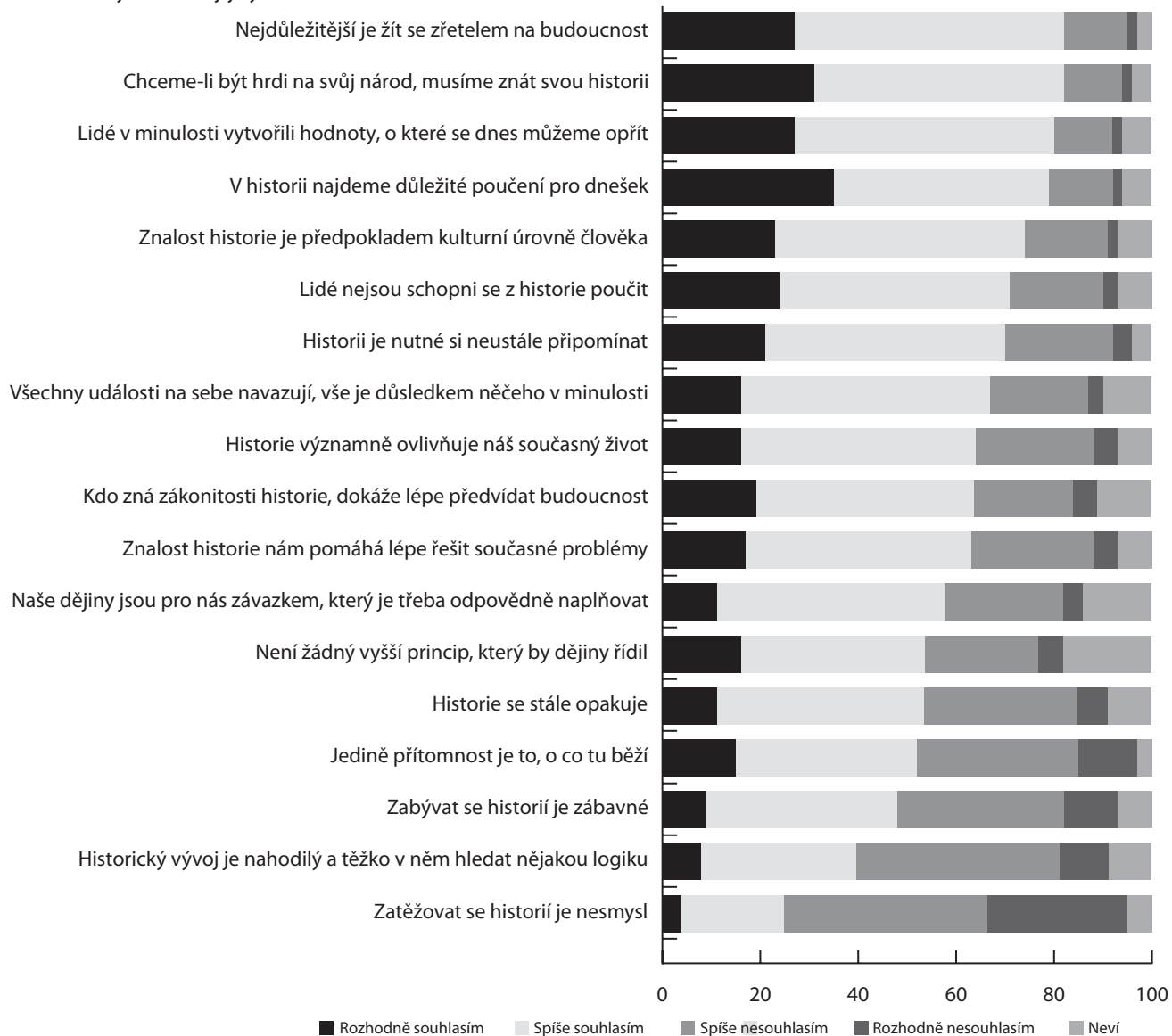
Ačkoli mezi základními skupinami jako jsou muži a ženy nebo různé věkové skupiny nejsou patrné významné rozdíly v tom, jaký pohled na historii jejich zástupci chovají, každé ze tří pojetí vykazuje poněkud odlišné fungování v souvislosti se vzděláním a zájmem o historii jako takovou. Jak první analýzy dat ukazují, noeticko-instrumentalistický přístup je ve velmi podobné míře zastáván všemi vzdělanostními skupinami i lidmi s různou úrovní znalostí nebo zájmu o historii. Rozdíly se však již objeví u dvou dalších pojetí, když pozitivně afirmativní přístup k dějinám a historickému vědomí narůstá společně se vzděláním, zájmem o historii a jejími znalostmi; a naopak, s poklesem zájmu a znalostí o historii, a tedy také ruku v ruce s nižším vzděláním, se lidé stále více přiklánějí k historicko-nihilistickému pojetí.²⁰

Graf 11: Průběh lidských dějin ve vnímání české veřejnosti¹⁸

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.
Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

Graf 12: Názory na historii a její význam¹⁹

Zdroj: Výzkum Aktér 2009.

Pozn.: Údaje za ČR v %, prosinec 2009, n = 1071.

Závěr

Na základě výsledků výzkumu z konce roku 2009 můžeme konstatovat, že v obecné rovině občané ČR připisují dějinám z řady důvodů poměrně značný význam, ovšem zároveň – možná poněkud paradoxně – hodnotí své znalosti historie jako průměrné či dokonce podprůměrné a výrazně ani neusilují o jejich zlepšení. Jejich nepříliš značný zájem o dějiny má namnoze selektivní charakter a týká se především českých dějin a je orientován zejména na památky, určitý region, slavné osobnosti, legendy a pověsti. Hlavním zdrojem informací o historii je pak pro většinu občanů televize.

Největší vliv na průběh dějin je přisuzován mocenskému působení a politickým zájmům, rozhodování mocných jedinců, vynálezům, objevům a také ekonomickým silám. Nadpoloviční většina občanů si průběh dějin spojuje s obrazem vln, v nichž se střídají lepší a horší období. Z hlediska významu v českých dějinách je pozitivně hodnoceno zejména období Velkomoravské říše, přemyslovských králů, národního obrození

a první republika. Negativně naproti tomu především protektorát a okupace, 50. léta 20. století a období normalizace.

Přestože celkově pociťuje v souvislosti s minulostí českého národa většina obyvatel hrdost, výsledky signalizují, že vnímání českých dějin současnou společností má spíše obecnější charakter, nikoli podobu hlubší obeznámenosti, nebo zájmu. Veřejnost vnímá českou historii zřejmě spíše jako jeden celek, kontinuální proces, který lze jednoduše na základě aktuálních dojmů popsat jako období vzestupů nebo pádů. Schopnost detailněji diferencovat jednotlivá období českých dějin však v historické vědomí obyvatel příliš rozvinutá není.

Ačkoli z prezentovaných výsledků první fáze projektu není ještě možné vyvozovat celkové závěry o povaze historického vědomí obyvatel České republiky, uvedené deskriptivní poznatky již mnohé z jeho charakteristik naznačují. Kromě toho, že přináší aktuální snímek o stavu české společnosti na konci první dekády 20. století z hlediska přístupu jejich příslušníků k vlastní historii, nabízí zejména podklad pro další uvažování o povaze a vývoji jejich historického vědomí a tedy také důležité náměty pro orientaci dalšího bádání.

- Adamec, Čeněk. 1968. *Vztah Čechů a Slováků k dějinám*. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV.
- Berger, Peter L., Thomas Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Cantril, Hadley (ed.). 1951. *Public Opinion 1935-1946*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Červenka, Jan. 2006. *Osobnosti a události českých dějin očima veřejného mínění*. Zpráva z výzkumu CVVM Naše společnost prosinec 2005 (v05-12) [online]. Vydáno 11. 12. 2006. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 9. 8. 2010]. Dostupné z: www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100556s_ov60201.pdf
- Dimitrová, Michaela. 2007. *Významné osobnosti a události české historie*. Zpráva z výzkumu CVVM Naše společnost říjen 2007 (v07-10) [online]. Vydáno 11. 12. 2007. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 9. 8. 2010]. Dostupné z: www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100733s_ov71211.pdf
- Halbwachs, Maurice. 1925. *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Alcan.
- Halbwachs, Maurice. 1941. *La topographie légendaire des Évangiles en Terre sainte: étude de mémoire collective*. Paris: PUF.
- Halbwachs, Maurice. 1950. *La mémoire collective*. Paris: PUF.
- Hervieu-Léger, Danièle. 1993. *La Religion pour Mémoire*. Paris: Le Cerf.
- Lavabre, Marie-Claire. 2005. „Užívání a zneužívání pojmu paměť“. *Biograf: Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* 37: 57 – 67.
- Laville, Christian. 2004. „Historical Consciousness and Historical Education: What to Expect from the First for the Second“. Pp. 165-182 in Peter Seixas (ed.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press.
- Le Goff, Jacques. 1992. *Geschichte und Gedächtnis*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Mišovič, Ján. 1992. *Pohled veřejnosti ČR a SR na národní historii*. Informace z výzkumu IVVM září 1992 (v92-09). Praha: Institut pro výzkum veřejného mínění. Federální statistický úřad.
- Namer, Gérard. 1987. *Mémoire et Société*. Paris: Méridiens Klincksieck.
- Nora, Pierre. 1996. „Mezi pamětí a historií: problematika míst“. *Cahiers du CEFRES* 10: 39 – 64.
- Pfeiferová, Štěpánka, Jiří Šubrt. 2009. „Veřejné mínění o problematice českých dějin“. *Naše společnost* 7 (2): 16-22.
- Ricoeur, Paul. 2004. *Gedächtnis, Geschichte, Vergessen*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Rüsen, Jörn. 2004. „Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development“. Pp. 63-85 in Peter Seixas (ed.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press.
- Seixas, Peter. 2004. „Introduction“. Pp. 3-24 in Peter Seixas (ed.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press.
- Straub, Jürgen. 2005. „Telling Stories, Making History: Toward a Narrative Psychology of the Historical Construction of Meaning“. Pp. 44-99 in Jürgen Straub (ed.). *Narration, Identity, and Historical Consciousness*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Sudman, Seymour, Norman M. Bradburn, Norbert Schwarz (eds.). 1996. *Thinking About Answers. The Application of Cognitive Processes to Survey Methodology*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher.
- Vinopal, Jiří. 2009. „Situace standardizovaného dotazování z hlediska kognitivních přístupů“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 45 (2): 397-420.

Jiří Šubrt přednáší sociologii na Fakultě humanitních studií a na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od r. 2009 vede na FHS UK oddělení Historické sociologie. Je autorem nebo spoluautorem několika knižních publikací (v českém jazyce): *Civilizační teorie Norberta Eliase* (1996), *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie* (2001), *Čas a společnost* (2003), *Historická sociologie* (2007, editor), *Soudobá sociologie I., II., III. a IV.* (2007, 2008, 2010, spolu s kolektivem) aj.

Lze jej kontaktovat na adrese: jiri.subrt@ff.cuni.cz

Jiří Vinopal pracuje jako metodolog a vedoucí v oddělení Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a přednáší metodologii sociologického výzkumu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Je autorem publikací: *Kognitivní přístupy v metodologii výzkumných šetření: Metoda okamžité validizace* (2008), *Empirická přístupnost levo-pravé politické orientace* (2006), *Standardizované dotazování: komunikační a kognitivní aspekty* (2006) aj.

Lze jej kontaktovat na adrese: jiri.vinopal@soc.cas.cz

- ¹ Stať byla zpracována v rámci řešení projektu GAČR 403/09/0862 „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“. Text vychází z dat získaných v rámci výzkumu „Aktér 2009“, jedné z etap týmového projektu „Aktéři, rizika a důvěra ve společnosti“, který je součástí výzkumného záměru FSV a FF UK v Praze „Rozvoj české společnosti v Evropské unii: výzvy a rizika“.
- ² Projekt je celkově řešen ve třech etapách. V r. 2009 byla za účelem získání prvních orientačních poznatků uspořádána kvalitativní metodologické šetření metodou focus groups a byl proveden deskriptivní dotazníkový průzkum obecných témat souvisejících s historickým vědomím obyvatel České republiky. Výsledky této fáze jsou, kromě dílčích meritorních poznatků prezentovaných v této stati a v článku Pfeiferové a Šubrt [2009: 19-22], využity pro přípravu dotazníku druhé fáze výzkumu v roce 2010. Ve třetím roce pak bude pro potřeby interpretace získaných dat a doplnění zjištěných poznatků znovu využita kvalitativní metodologie focus groups.
- ³ Během roku 2009 proběhlo 13 focus groups se zástupci obecné populace a čtyři s učiteli dějepisu.
- ⁴ Průzkum proběhl v rámci dotazníkového šetření Katedry sociologie FF UK v Praze „Aktér 2009“, jeho terénní fázi zajistila agentura STEM. Výzkum proběhnul v době od 13. do 21. prosince 2009, výběrový soubor 1071 dotázaných reprezentujících populaci ČR ve věku od 18 do 65 let byl vytvořen kvótní procedurou.
- ⁵ Teorii historického vědomí rozvíjí v soudobých humanitních vědách Jörn Rüsen [2004], Peter Seixas [2004], Jürgen Straub [2005], Christian Laville [2004] aj. V rámci české historické vědy používají tento pojem J. Křen, M. Hroch, Z. Beneš a mnozí další. Koncept kolektivní paměti, jehož autorem je Maurice Halbwachs [1925; 1941; 1950], je dnes rozvíjen především zásluhou francouzských badatelů, ke kterým patří Jacques Le Goff [1992], Gérard Namer [1987], Pierre Nora [1996], Danièle Hervieu-Léger [1993], Paul Ricoeur [2004], Marie-Claire Lavabre [2005] ad.
- ⁶ Tyto diskuse zatím u nás nevedly (pomineme-li texty publikované před r. 1989) k reprezentativním publikačním výstupům, v nichž by bylo možné najít pokus o přesnější vymezení pojmu historické vědomí, na který by bylo možné na tomto místě odkázat. Stopy těchto diskusí lze nicméně zaznamenat na nejrůznějších domácích webových stránkách, dáme-li do vyhledavače výraz „historické vědomí“.
- ⁷ Vedle uvedených komponent můžeme uvažovat i o dalších vlivech (rodina, škola, náboženství, umění, média atd.), jejich působení lze nicméně převést na výše zmíněné komponenty, neboť jejich prostřednictvím se šíří vědění mající charakter prožité historické zkušenosti, ideologie, odborných či vědeckých poznatků a kolektivní paměti.
- ⁸ Tento náš přístup k historickému vědomí se programově hlásí ke koncepci sociologie vědění, a to v jejím širokém pojetí zformulovaném Peterem L. Bergerem a Thomasem Luckmannem [1999: 21], podle něhož má sociologie vědění zahrnovat vše, co je ve společnosti za vědění považováno. V našem případě nejde ani tak o velké soustavy vědění, představované náboženstvím, ideologiemi, utopiemi, umění či vědou, jako právě to vědění, resp. to historické vědomí, kterým disponují „obyčejní lidé“ jako aktéři každodenního sociálního života.
- ⁹ Otázka zněla: Řekl(a) byste, že Vy sám/sama se o historii zajímáte: velmi mnoho, středně, moc ne, vůbec ne.
- ¹⁰ Principal Component Analysis, rotace Varimax, vyčerpáná variance: 69,9 %, min. eigenvalue: 0,91.
- ¹¹ Podrobný přehled poznatků z výzkumů realizovaných v letech 1946 a 1968 přináší článek „Veřejné mínění o problematice českých dějin“ [Pfeiferová, Šubrt 2009: 16-19].
- ¹² První Čs. republika v odpovědích respondentů v r. 1946 ještě příliš často uváděna nebyla. Patrně i z toho důvodu, že v živé paměti byly ještě vzpomínky na hospodářskou krizi 30. let a především na konec republiky v r. 1938, spojený s přijetím mnichovského diktátu.
- ¹³ Graf byl zkonstruován na základě poznatků, které přinesla baterie otázek, v níž byly jednotlivé historické události hodnoceny na čtyřbodové škále („rozhodně rozkvět“, „spíše rozkvět“, „spíše úpadek“, „rozhodně úpadek“). Hodnota indexu odpovídá převaze kladných hodnocení nad zápornými a vzniká jako prostý rozdíl mezi podíly kladných hodnocení (rozhodně rozkvět + spíše rozkvět) a záporných hodnocení (rozhodně úpadek + spíše úpadek) při vyloučení odpovědí „nevím“.
- ¹⁴ Poznamenejme, že v desetiletích po druhé světové válce převažoval ve vědomí lidí – pod vlivem dobových interpretací a četby Jiráskova – spíše negativní obraz baroka jako období „temna“. V současné době je toto období vnímáno mnohem pozitivněji.
- ¹⁵ Principal Component Analysis, rotace Varimax, vyčerpáná variance: 64,7 %, min. eigenvalue: 1,0.
- ¹⁶ Výzkumná otázka zněla: „Řekl(a) byste, že pohled na minulost českého národa Vás celkově naplňuje hrdostí? Rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, určitě ne“.
- ¹⁷ Výzkumná otázka zněla: „Je podle Vás důležité připomínat si význam našich státních svátků? Rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, určitě ne“.
- ¹⁸ Výzkumná otázka zněla: Jakou podobu má podle Vás průběh lidských dějin? Vyberte, prosím, tu odpověď, která nejlépe vystihuje Váš názor.“ Nabídka odpovědí je uvedena v grafu.
- ¹⁹ Baterie otázek byla uvedena větou: „Přečtu Vám nyní několik výroků, které se týkají historie, a Vy mi, prosím, u každého řekněte, zda s ním souhlasíte nebo nesouhlasíte.“ Škálu odpovědí „rozhodně souhlasím“, „spíše souhlasím“, „spíše nesouhlasím“ a „rozhodně nesouhlasím“ jsme v tabulce pro větší přehlednost přetrafovali do dvou kategorií „souhlasí“ a „nesouhlasí“.
- ²⁰ Uvedená pojetí se v datech sady otázek na historii a její význam rýsuji při využití postupů explorační faktorové analýzy. Detailní identifikace hlubších psychologických faktorů organizujících pohled na dějiny bude předmětem dalších analýz z výzkumu, v němž bude použita otázka upravená na základě uvedených indicií.

Pirátské strany: nový fenomén v politice

Miloš Brunclík

Pirate Parties: a New Phenomenon in Politics

Abstract: Pirate parties are new phenomena in politics. The first pirate party was established in Sweden in 2006 and inspired rise of pirate parties across the world. The aim of this article is to review discussion on pirate parties, describe major pirate issues and pirate parties' sympathizers as well as to attempt to explain the rise of pirate parties. Pirate parties may be conceived as a sort of liberal parties, which are focused on free internet, communication and unrestrained access to public information. The rise of pirate parties is related to developments of information society and information technologies, which – in spite of clear advantages – pose a risk: they might be abused against individual freedom and privacy.

Keywords: Pirate parties, party family, elections, copyright.

Úvod

Od roku 2006 se na politické scéně začal objevovat nový typ politických stran: pirátské strany. V současné době existují ve více než 40 zemích světa, včetně České republiky, kde se Česká pirátská strana (ČPS) zformovala v roce 2009. V odborné literatuře se objevilo zatím jen několik prací vztahujících se k pirátským stranám. Jedná se o kratší politologické příspěvky a dílčí rozbor [Bjereld, Oscarsson 2009; Oscarsson 2009a; Oscarsson 2009b; Demker 2010], stati zaměřené na politické, právní, ekonomické či mediální stránky internetového pirátství a pirátských stran [např. Oscarsson, Persson 2009; Hintikka 2008; Miegel, Olsson 2008; Craig, Burnett 2008; Cosstick 2009; Li 2009; van Eijk, Poort, Rutten 2010; Blumberg 2010] či celé studie věnované pirátským stranám [Bartels 2009; Boček 2009]. Rozsah odborné literatury je poplatný úspěchům a vlivu pirátských stran v jednotlivých zemích. Nejvíce odborných prací vzniká patrně ve Švédsku a také v Německu. V českém prostředí zůstává s výjimkou studentských závěrečných prací [Boček 2009]¹ tento fenomén zatím takřka bez povšimnutí.

Rozbor tématu pirátských stran je limitován některými metodologickými a empirickými faktory. Pirátské strany jsou stále ještě ve svých počátcích, z čehož mj. vyplývá absence vzorců interakcí s ostatními politickými stranami, nekonsolidovanost jejich programů, které se postupně rozšiřují a profilují. Zatím také scházejí srovnatelná data z různých zemí o voličích a sympatizantech pirátských stran, struktuře a vnitřní komunikaci či hlubší rozbor příčin jejich vzestupu. Článek nemá ambici pokrýt téma pirátských stran *en bloc*. Zaměřuje se na dvě ve volbách relativně úspěšné a dobře fungující pirátské strany a také na Českou pirátskou stranu. Východiskem pro analýzu se stala Švédská pirátská strana (*Piratpartiet*), která vznikla jako první a stala se vzorem pro ostatní pirátské strany a které se podařilo v roce 2009 získat dokonce jedno křeslo ve volbách do Evropského parlamentu². Článek se dále zaměřuje na Pirátskou stranu v Německu (*Piratenpartei Deutschland*), která zaznamenala relativně dobré volební úspěchy a stala se předmětem odborných prací. Článek je doplněn informacemi o České pirátské straně.

Cílem tohoto článku je podat úvod do problematiky pirátských stran. Shrnuje dosavadní diskuzi o tomto fenoménu, zaměřuje se na rozbor tematiky pirátských stran, pokouší se je klasifikovat a na základě zatím kusých dat a analýz podá-

vá obraz typických sympatizantů a voličů pirátských stran. Závěrečná část článku se věnuje analýze pravděpodobných příčin vzestupu tohoto nového typu politických stran. Závěry a zjištění plynoucí z analýzy se primárně vztahují ke zmíněné trojici pirátských stran. Ostatní pirátské strany se výslovně ke švédskému vzoru hlásí, avšak dílčí programové myšlenky přizpůsobují podmínkám v jednotlivých zemích [Rozhovor 2010].

Základní charakteristiky

První pirátskou stranou, která dala impuls pro zakládání ostatních stran ve světě, byla Švédská pirátská strana. Ta byla založena 1. ledna 2006. Její zakladatel, Richard Falkvinge, zdůvodnil založení strany kriminalizací lidí, kteří stahují hudbu či filmy z internetu [Miegel, Olsson 2008: 208-209; Blumberg 2010: 8-9]. Cílem nové strany bylo omezit autorská práva (*copyright*) a větší měrou chránit individuální soukromí lidí [PP 2006a]. Ideovým předchůdcem Švédské pirátské strany je diskusní platforma Pirátská kancelář (*Piratbyrå*). Stranu je nutné také odlišovat od portálu Pirátská zátoka (*Pirate Bay*), který slouží k šíření souborů po internetu a kterou v roce 2003 spustila Pirátská kancelář [srv. Miegel, Olsson 2008: 203-208; Boček 2009: 25-26]. Pirátské strany z různých koutů světa se v současné době sdružují v Pirátské internacionále (*Pirate Parties International*), založené v roce 2006. Jejím úkolem je "podporovat, propagovat a zajišťovat komunikaci a spolupráci mezi pirátskými stranami po světě" [PPI 2009].

Hlavním nástrojem komunikace, organizace a propagace pirátských stran je internet. Mohou tak být označeny za „internetové strany“ [Bartels 2009: 8; srv. Hintikka 2008: 335]. Nejedná se však o tzv. virtuální strany, jako byli Digitálové (*Die Digitalen*), politická strana, která kandidovala v místních volbách v Berlíně v roce 1999 a která neměla téměř žádné členy ani koherentní program. Fungovala výlučně na internetové bázi a její program byl teprve tvořen účastníky internetové diskuze [Römmele 2003: 10]. Primárním cílem pirátských stran není získat parlamentní křesla či se dostat do vlády, ale upozornit na svá témata, rozšířit o nich povědomí a přimět ostatní politické strany, aby se těmito tématy vážně zabývaly. Například zakladatel ČPS, Jiří Kadeřávek, řekl, že „hlavním cílem České pirátské strany je ...zavedení nové problematiky

do české politiky“ [Novinky 2009; viz také Rozhovor 2010; ČPS 2009]³.

Pirátským stranám se podařilo zviditelnit se na médiích intenzivně sledovaných otázkách: Pirate Bay⁴, FRA⁵ [srv. Oscarsson, Persson 2009: 241] či IPRED⁶ ve Švédsku a „Zensursula“⁷ v Německu. Do všeobecného povědomí se pirátské strany dostaly ale až po volebním úspěchu Švédské pirátské strany ve volbách do Evropského parlamentu (EP) v roce 2009, kdy získala 7,1 % hlasů. Tento volební úspěch může být částečně přičítán efektu voleb druhého řádu. V méně důležitých volbách, tj. volbách druhého řádu (např. volby od Evropského parlamentu), voliči více experimentují se svými hlasy, testují nové politické strany a projevují tak svůj nesouhlas s vládnoucími stranami [Reif, Schmitt 1980]. Velký úspěch Švédské pirátské strany povzbudil mnoho lidí i v jiných zemích. Například v Německu začal po volbách do EP v roce 2009 raketově růst počet členů Pirátské strany Německa [bliže Bartels 2009: 122-123; srv. Blumberg 2010: 13]. V parlamentních volbách zaznamenala Pirátská strana Německa mimořádný úspěch, když se stala s 847 870 (2 %) hlasy nejsilnější mimoparlamentní stranou [Bundeswahlleiter 2009]. Česká pirátská strana obdržela ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR celkem 42 323 hlasů (0,8 %)⁸.

Ideologie a program

Většina pirátských stran zakotvila ve svých programech trojici úzce propojených požadavků: ochrana soukromí a osobních údajů jednotlivce před dohledem a kontrolou ze strany státu, změna autorského a patentového zákona a svobodné využívání internetu [srv. PP 2009; Piratenpartei 2009a; ČPS 2010]. Řada stran ale postupně rozšiřuje svá programová portfolia. Zde lze zmínit Pirátskou stranu v ČR, SRN, USA či Polsku, které do svých programů zanesly i další témata jako je např. otevřenost ekonomiky, boj proti byrokracii či bezplatné školství [Boček 2009: 47-52, 58-62; Piratenpartei 2009c]. U ČPS je to např. reforma veřejné správy, vyrovnaný státní rozpočet, transparentnost, přímá demokracie, legalizace konopí pro léčebné účely či téma korupce a veřejných zakázek [ČPS 2010]. Z těchto důvodů ČPS odmítá termín „monotematická strana“ pro označení pirátských stran [Rozhovor 2010]. Faktem ovšem zůstává, že v řadě otázek zatím pirátské strany nezaujímají žádné stanovisko. Pirátské strany si od tohoto relativně úzkého programu slibují čitelnost, důvěryhodnost a předvídatelnost ze strany voličů [Piratenpartei 2009b; Rozhovor 2010].

Přibližme si hlavní témata pirátských stran alespoň ve zkratce. Švédská pirátská strana tvrdí, že občané žijí ve „společnosti dozoru“ [PP 2006b]. Podobně Pirátská strana Německa hovoří o „státu dozoru“, kde jsou všichni neustále registrováni a sledováni. Pirátské strany varují před stále větším dohledem a kontrolou ze strany státu, protože ochrana soukromého individuálního života je ústavním právem [PP 2006b; srv. Piratenpartei 2009b; ČPS 2010; Blumberg 2010: 19]. Tyto snahy o větší kontrolu společnosti posílily po teroristických útocích na USA v září 2001. Pirátské strany ale odmítají větší kontrolní pravomoci policie a dalších státních institucí v oblasti sledování osob, internetu a komunikace pod záminkou ochrany proti terorismu či šíření pornografie, protože je tím automaticky narušována individuální svoboda

bezúhonných lidí [srv. Piratenpartei 2009d; Blumberg 2010: 10; Bartels 2009: 63an].

Dalším tématem je autorský zákon (resp. copyright) a šíření výstupů zábavního průmyslu. Pirátské strany usilují o legalizaci volného kopírování či stahování hudby, filmů, softwaru, pokud tento způsob využití nepovede k obohacování těch, kteří tyto produkty stahují a dále šíří [např. PP 2006b; ČPS 2010; srv. Hintikka 2008: 337]. Pirátské strany považují stávající úpravu autorského zákona za zastaralou. Neusilují však o úplné zrušení autorského zákona ale o jeho zásadní reformu. Autorský zákon by měl odrážet zájmy autorů, ale také zájmy společnosti. Svobodné šíření hudby, filmů, softwaru či jiného know-how je podle pirátských stran pozitivní pro společnost a občany. Pirátské strany také odmítají současnou podobu patentů. Patenty jsou výhodné pouze pro úzkou skupinu monopolních vlastníků, která z nich má neúměrné zisky, brání konkurenci a dalšímu rozvoji společnosti. Patenty by měly být úplně zrušeny. Uvolnil by se tak trh a tím by byla povzbuzena konkurence a inovace [viz PP 2006b; srv. Bartels 2009: kap. 3; Pettersson 2005]. Pirátské strany v této souvislosti zpochybňují pojem „duševního vlastnictví“. „Nic takového jako duševní vlastnictví neexistuje. To je pouze pojem, který ve svém boji používá komerční průmysl,“ řekl přední představitel Pirátské strany v SRN, Alexander Popp [cit. dle Bartels 2009: 132; Rozhovor 2010].

Umístit pirátské strany na pravolevé škále je obtížné. Pirátské strany totiž vyjma svých několika témat k většině politických otázek stanovisko nezaujímají. Snad jen s výjimkou Pirátské strany USA odmítají být zařazovány na pravolevé škále [Boček 2009: 51; srv. PP 2006b; Bartels 2009: 196]. Také ČPS vnímá toto dělení jako příliš zjednodušující schéma, které společnost uměle polarizuje a rozděluje [Rozhovor 2010]. Další problém spočívá v tom, že otázky svobodné komunikace a osobní integrity vykazují velmi slabou souvislost s pravolevou škálou, která je tradičně nejsilnější konfliktní linií evropské politiky. V případě Švédska toto dokládají politologové Bjereld a Oscarsson [2009]. Tuto skutečnost potvrzují i další výzkumy: voliči Švédské pirátské strany jsou v daleko větší míře než voliči ostatních stran rozprostřeni po celé délce pravolevé škály. V průměru se voliči Švédské pirátské strany zařadili do středu politického spektra [srv. Oscarsson, Persson 2009: 246]. Zařazování pirátských stran na levi a pravici bude mít ale větší relevanci až v okamžiku, kdy začnou pirátské strany zaujímat stanoviska v tradičních socioekonomických otázkách (např. zdanění, sociální politika, zdravotnictví).

Na druhé straně je možné do určité míry rekonstruovat přibližnou pozici pirátských stran v rámci tzv. stranických rodin. K rozlišení jednotlivých stranických rodin využijeme trojici přístupů [srv. Gallagher, Laver, Mair 2006: 230; Mudde 2000: 79]. Zaprvé, podle genetického hlediska (reflektujícího okolnosti, za kterých strany vznikly, a zájmy, které hodljí prosazovat) se pirátské strany vymezují na ose jedinec-stát. Zastávají se ochrany jednotlivce před nadměrnou kontrolou státu a jeho zasahováním do privátní sféry jednotlivce. Zde mají pirátské strany blízko k liberálním stranám [srv. Oscarsson 2009a]. To do určité míry dokumentuje i původ a stylizace vůdců Švédské pirátské strany. Předseda strany, Richard Falkvinge, nazval sám sebe „ultrakapitalistou“ [DN 2009b]. Falkvinge je bývalým členem mládežnické organizace Umírněných (*Moderaterna*) (nejsilnější švédské pravicové strany),

zatímco současný europoslanec za Švédskou pirátskou stranu, Christian Engström, je bývalý člen Liberální strany (*Folkpartiet liberalerna*) [DN 2009b]. Se zařazením mezi liberální strany souhlasí i ČPS: „slabý stát a velká odpovědnost jednotlivce“ [Rozhovor 2010]. Zadrhé, podle hlediska „nadnárodní federace“ (reflektujícího mezistranické vazby a integrace národních stran v evropských politických stranách) by bylo možné pirátské strany zařadit k zeleným, protože Švédská pirátská strana se přidružila k jedné z politických skupin v rámci EP: Zeleným/Evropské svobodné aliance (*The Greens/European Free Alliance*) [blíže Falkvinge, Engström 2009; srv. Bartels 2009: 209]. Strana má zatím nezávislý status v rámci této skupiny⁹. Ačkoli jsou často pirátské strany se zelenými srovnávány [např. Schulte 2009; Schöneborn 2009] a někteří čelní představitelé Strany zelených v Německu (*Bündnis 90/Die Grünen*) k „pirátům“ přestoupili (Angelika Beerová, Herbert Rusche) [Blumberg 2010: 27-32], bylo by zavádějící řadit pirátské strany do rodiny zelených stran, k čemuž se v případě Švédské pirátské strany přiklání Boček [2009: 42]¹⁰, protože důvodem k přidružení Švédské pirátské strany k této skupině v EP nebyla „zelená“ témata, ale to, že tato formace zaujímá v řadě oblastí velmi liberální postoje, včetně postojů k internetu apod.¹¹ Zatřetí, podle hlediska „politiky“ (reflektujícího program, který strana prosazuje) je strana hájící zájmy jednotlivce před dohledem státu jednoznačně liberální. ČPS se ale termínu „liberální“ spíše vyhýbá. Nechce být spojována s čistě ekonomickým liberalismem [Rozhovor 2010].

V této souvislosti se ještě nabízí Kitscheltova kategorie levicových libertariánských stran (*left-libertarian*), které přejímají různá nová témata přetínající tradiční pravolevou škálu. Jsou levicové, protože sdílí s tradičním socialismem nedůvěru vůči trhu a soukromým investicím a hlásí se k rovnostářství¹². Jsou libertariánské, protože odmítají autoritu veřejných orgánů a jejich snahu po regulaci individuálního i společenského života [Kitschelt 1990: 180]. Avšak i tomuto konceptu se z důvodu úzkého programového profilu pirátské strany do určité míry vymykají.

Sympatizanti a voliči

Vzhledem k nedostatku seriózních průzkumů a také k tomu, že se pirátské strany v uvedených zemích zúčastnily fakticky voleb zatím jen jednou až dvakrát, následující stať spíše shrnuje stávající poznatky z dílčích průzkumů voličů a sympatizantů pirátských stran.

Obecný obraz sympatizantů i voličů pirátských stran znázorňuje velmi mladé lidi, kteří používají internet. Pokusme se ale tuto problematiku více přiblížit a poskládat obraz příznivců pirátských stran z dílčích informací a výzkumů ze Švédska, Německa a ČR. Podívejme se nejdříve na počty členů některých pirátských stran. Největší pirátskou stranou je Švédská pirátská strana, která má v současné době 46 687 členů [PP 2010] a je v tomto ohledu čtvrtou největší politickou stranou ve Švédsku. Sdružení „Mladý pirát“ (Ung pirat) je dokonce největší mládežnickou politickou organizací ve Švédsku s cca 19 737 členy [srv. Olson, Stenberg 2009; Wågström 2009; Bartels 2009: 53]. Německá pirátská strana má přibližně 12 115 členů¹³, zatímco ČPS má kolem 200 členů [Rozhovor 2010].

V otázce samotného profilu sympatizantů a voličů jsou pirátské strany velmi specifické. Podpora pirátských stran je

nejsilnější mezi prvovoliči a mladými muži. Například Švédská pirátská strana ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2009 mezi prvovoliči zvítězila s 37 % hlasů mužů a 11 % hlasů žen [Oscarsson 2009b; srv. Oscarsson, Persson 2009: 242; Strömberg 2009]. Podobně je tomu i v Německu, kde v parlamentních volbách v roce 2009 získala Pirátská strana Německa 13 % hlasů prvovoličů [Glaab, Weigl 2009; srv. Svensson 2009; Bartels 2009: 8, 120; Blumberg 2010: 5, 13-16]. Richard Falkvinge tuto charakteristiku ještě vyostřil, když růst počtu členů Švédské pirátské strany interpretoval jako generační spor: „To, co nyní vidíme, je vzpoura. Mladá generace je již unavená z toho, že politici rozhodují ve prospěch staré generace.“ [cit. dle Wågström 2009]. Tato data do určité míry potvrzují i jiné výzkumy zaměřené na sympatizanty [Oscarsson, Persson 2009: 242; Bjereld, Oscarsson 2009] a členy [Miegel, Olsson 2008: 210; Bartels 2009: 56] pirátských stran, mezi kterými dominují muži: více než 85 %.

Mezi voliči pirátských stran dále převažují lidé z větších měst a s vyšším vzděláním (ale také s ještě nedokončeným vzděláním z důvodů velmi nízkého věku), což dokládají některá data z Německa [Bartels 2009: 8, 120; Svensson 2009; srv. Blumberg 2010: 14-16]. Podobně je tomu ve Švédsku, kde se ovšem výzkum zaměřil na sympatizanty pirátské strany [Oscarsson, Persson 2009: 244].

Další důležitou skupinou voličů jsou uživatelé internetu [srv. Bartels 2009: 8-9]. Jedná se zvláště o mladé lidi, kteří prostřednictvím internetu komunikují, studují, podnikají apod. [Rozhovor 2010; Wehner 2009]. Mezi voliči či příznivci pirátských stran je mnoho lidí, kteří využívají tzv. sociální sítě na internetu (Facebook, Twitter). Např. průzkum společnosti SIFO ukazuje, že pokud by se o výsledku ve volbách do EP v roce 2009 rozhodovalo na těchto sociálních sítích, Švédská pirátská strana by ostatní strany deklasovala: 23 % (7 % reálný výsledek) [von Lochow 2009; Jonjons 2009]. Analogická jsou data z Německa [Fischer, Voß 2009].

Charakteristiky sympatizantů odrážejí styl a způsob organizace a komunikace uvnitř pirátských stran, které se téměř výlučně spoléhají na internetové nástroje: sociální sítě, diskuzní fóra, blogy apod. [srv. Fischer, Voß 2009; Rozhovor 2010]. Tento styl rychlé a efektivní komunikace, decentralizovaná organizace, transparentní rozhodování, do kterého se může díky informačně-technologickému zázemí zapojit takřka každý, je pro řadu lidí velmi atraktivní a srozumitelný [srv. Fischer, Voß 2009].

Pirátské strany se vyznačují vysokým podílem sympatizantů, kteří se v politice neangažovali, doposud se o politiku příliš nezajímali, a kteří jsou charakterističtí nízkou důvěrou v politiku [srv. Oscarsson, Persson 2009: 243-246]. Pirátské strany jsou tak do určité míry stranami protestu nebo jsou dokonce považovány za anti-stranické strany [Blumberg 2010: 28]. Německá pirátská strana se pokusila oslovit svým „Dopisem nevoličům“ značnou část populace znechucenou politikou [Piratenpartei 2009d]. Na druhé straně nelze pirátské strany považovat za pouhé protestní strany, které těží ze všeobecné nespokojenosti veřejnosti se stavem politiky. Jak například předseda ČPS, Ivan Bartoš, tvrdí, ČPS byla založena nikoli primárně kvůli nespokojenosti s politikou, ale jako důsledek kauzy Pirate Bay a z pocitu ohrožení svobody internetu v ČR [Rozhovor 2010].

Pokud jde o ČPS, stávající kusé informace potvrzují charakteristiky švédských či německých voličů a sympatizantů pirátských stran. Pro samotnou ČPS jsou cílovou skupinou lidé ve věku 18-35 let, zvláště prvovoliči [Rozhovor 2010]. Agentura Network Media Service zveřejnila v roce 2009 průzkum mezi uživateli internetu, ze kterého vyplynulo, že 40 % uživatelů stahuje z internetu soubory (filmy, hudbu, programy) prostřednictvím výměnných sítí (např. torrenty). Typickými uživateli jsou muži do 30 let. Podle 22 % respondentů současná úprava autorského zákona podporuje rozvoj kultury a tvorby, zatímco opačný názor zastává 78 % z nich. Na otázku, zda by volili stranu, která usiluje o revizi autorských práv, aby více odpovídala potřebám společnosti, odpovědělo kladně 50% respondentů (11 % určitě ano, 39 % spíše ano). Záporně odpovědělo 39 % (11 % rozhodně ne, 28 % spíše ne), zatímco 11 % respondentů se podle svých slov voleb neúčastní [blíže Dvořák 2009; Profant 2009]. V květnu 2010 zveřejnila společnost Člověk v tísni výsledky studentských voleb, resp. preference studentů řady středních škol, kde ČPS získala v průměru 7,7 % hlasů. U studentů gymnázií je to 5,2 %, zatímco mezi studenty SOU 10,9 % [Člověk v tísni 2010]. Z výsledků ovšem nelze vyvozovat dalekosáhlé závěry vzhledem k omezenému vzorku škol a nestejnému zastoupení jednotlivých typů škol na celkových výsledcích voleb¹⁴.

Příčiny vzestupu

Zatím chybějí hlubší rozborů a studie zabývající se vzestupem pirátských stran. Pokusme se ovšem shrnout dosavadní odbornou diskuzi a dostupná data pocházející zvláště ze švédského prostředí. Vznik a vzestup těchto stran lze vysvětlit kombinací čtyř faktorů: 1) obecnější trendy ve vývoji volebního chování a vztahu voličů k politickým stranám, 2) hlubší společenské změny spojené s rozvojem informačních technologií, 3) nový politický styl a nová témata a 4) konkrétní události a jejich medializace.

Nejdříve stručně uvedme některé obecnější trendy ve volebním chování v západních demokraciích. Tyto procesy vytvářejí potenciál pro úspěch nových stran, ale samy o sobě jejich vzestup vysvětlit nemohou: klesající stranická identifikace [Dalton, Wattenberg 2002: 25; Holmberg 2000: 41], rostoucí volatilita [Pedersen 1991: 202; Drummond 2002; srv. Holmberg, Oscarsson 2004: 10; Demker, Svåsand 2005: 379] nebo vyšší míra nedůvěry v politiku [např. Norris 1999] apod. Obecněji řečeno, vztahy mezi stranami a voliči se rozvolňují a na voličském trhu je stále větší množství „disponibilních“ voličů ochotných volit nové strany, které se prosazují zvláště tehdy, kdy se část voličů cítí být opomíjena a nereprezentována tradičními politickými stranami, které nejsou schopny pružně reagovat na nové požadavky a zájmy [Lawson, Merkl 1988; Dalton, Kuechler 1990; Kitschelt 1997].

Vysvětlení lze také hledat v hlubších celospolečenských změnách reflektujících rychlý rozvoj komunikačních technologií, akceleraovaný proces individualizace, rozvoj informační společnosti [Häyhtiö, Rinne 2008; Bjereld, Demker 2008; Bjereld, Oscarsson 2009] a také nové chápání demokracie [Miegel, Olsson 2008: 212-215]. Pirátské strany reflektují novou verzi liberálního pojetí společnosti, která znovu promýšlí tradiční koncepty vlastnictví, svobody projevu či rovnosti. Politické a společenské instituce nedokáží podle pirátských stran držet

krok s vývojem nových technologií, které umožňují efektivní participaci velkého množství lidí na demokratickém procesu. Nové komunikační modely se v řadě zemí již testují a prosazují v praxi. Jedná se o různé e-petice, internetové sítě podporovatelů volebních kandidátů nebo různá diskuzní a hlasovací fóra [blíže Bohnen, Kallmorgen 2009: 19a]¹⁵. Snahy státu omezovat internet a šíření informací jdou přesně proti tomuto trendu. Legitimita stávajících politických institucí a norem je tak těmito pokusy oslabována. Podle Christiana Engströma, europoslance Švédské pirátské strany, je současná legislativa poplatná 18. a 19. století. Jedná se zvláště o autorský zákon, patenty a zákony, které vyhrazují právo k informacím a znalostem pouze privilegované skupině. Naopak, legislativa by měla napomáhat rozšiřování znalostí a informací mezi maximální počet lidí místo toho, aby tomuto šíření zabráňovala [podle Miegel, Olsson 2008: 213].

Tuto perspektivu na konflikt o přístup k informacím sdílejí i politologové Bjereld a Demkerová, kteří poukazují na rozvoj informační společnosti a komunikační revoluci. V jejím jádru stojí „boj o znalosti“. Komunikační revoluce se projevuje ve třech ohledech: (a) produkce informací (boj o kontrolu obsahu sdělení), (b) šíření a zprostředkování informací (boj o to, kdo má k informacím přístup) a (c) legitimita informací (boj o to, které informace se stanou nástrojem k získání moci a legitimní autority) [Bjereld, Demker 2008: kap. 7].

Komunikační revoluce má za následek dvě nová štěpení. Prvním štěpením je „znalost-trh“, které na jedné straně mobilizuje tržní aktéry, kteří považují znalost za běžné zboží, jehož cena je určována vývojem nabídky a poptávky. Proti tomuto postoji se mobilizují jiní aktéři, kteří chápou znalost jako kolektivní proces a společný zdroj, který má svou cenu a hodnotu sám o sobě, bez ohledu na poptávku a nabídku. Pro tržní pohled je znalost a pravda relativní. Důležité je, do jaké míry znalosti přinášejí zisk. Naopak pro ostatní aktéry je pravda absolutní hodnotou, jejíž význam spočívá ve schopnosti vytvářet smysluplné interpretace společenských procesů [Bjereld, Demker 2008: kap. 7; Demker 2010; srv. Bartels 2009: 13].

Druhým štěpením je „transnárodní síť - národní stát“, které odráží střet tradičních bezpečnostních zájmů národního státu a jeho snahy o kontrolu společnosti na jedné straně a nároku jedince na svobodu před dohledem státu a požadavek na volnou přeshraniční (globální) komunikaci mezi jednotlivci na straně druhé. Oslabující národní stát se snaží znovu nabýt kontrolu nad transferem informací a komunikací, která se však dnes odehrává v globálních sítích. Tomuto štěpení odpovídá například spor o zákon FRA. V méně abstraktní rovině tuto perspektivu nabízejí i média či předseda Švédské pirátské strany. Například úvodník v Dagens Nyheter s názvem „Mladí rozhněvaní muži“ poukazuje na nové atributy moderní společnosti - technika, elektronická média a s nimi související neustálé sledování a registrace jednotlivce, které ze společnosti nezmizí a naopak stávají se ústředními společenskými tématy [DN 2009c; srv. Falkvinge, Engström 2009].

Vysvětlení vzestupu a popularity pirátských stran je nutné také doplnit poukazem na schopnost těchto stran stát se autentickými, originálními a důvěryhodnými reprezentanty mladé generace, která „vyrostla“ na internetu („digital natives“) [Bartels 2009: 272; Hurrelmann 2009; Blumberg 2010: 4]. Jsou to nové strany velmi mladých lidí, kteří se v minulosti

v politice neangažovali a vůči tradičním politickým stranám cítí nedůvěru. Interaktivní styl komunikace, široké možnosti participace, jazyk, kterým pirátské strany mluví, a v první řadě témata, která vnášejí pirátské strany do politiky, jsou pro tuto generaci velmi blízké, srozumitelné, autentické a důležité. Internet je pro tyto lidi nepostradatelnou součástí života, proto citlivě vnímají jakékoli tendence internet kontrolovat [srv. Fischer, Voß 2009; Schulte 2009].

Zaměříme-li se na bezprostřední příčiny vzestupu pirátských stran, lze poukázat na silnou míru medializace témat, se kterými jsou pirátské strany úzce spojovány. Ve Švédsku ale i v jiných zemích (ČR, Německo aj.) byl primárním impulsem pro vznik pirátských stran soudní proces s provozovateli stránek Pirate Bay, který započal policejním zátlahem v roce 2006 a skončil rozsudkem v roce 2009 [srv. Bartels 2009: 57]. Ve Švédsku to navíc byl průběh přípravy nových zákonů (FRA, IPRED) [např. Olsson 2008; Wijnbladh, Stiernstedt 2010]. Tyto události se na rozdíl od jiných společenských kontroverzí bezprostředně dotkly životního stylu mnoha lidí [Miegel, Olsson 2008: 211-212; Rozhovor 2010]. Podobně tomu bylo i v Německu, kde velkou mediální pozornost k Pirátské straně Německa přitáhly mj. dva důležité incidenty: policejní prohlídka bytu předsedy strany a zákaz zveřejnění profilu strany na největší německé sociální síti StudiVZ, což mělo za následek omezení předvolební kampaně strany ve volbách do EP v roce 2009 [blíže Boček 2009: 49-50].

Proti výše naznačené interpretaci lze postavit kontrastní pohled na vzestup pirátských stran. Příčinou tu není žádná výrazná společenská změna či trvalé, silné téma, ale jedná se pouze o dočasnou mládežnickou revoltu (či mediální bublinu), která brzy ustane. Jakmile konflikty typu Pirate Bay, FRA či IPRED odezní a naleznou se nějaké kompromisní řešení, poklesne též medializace a celkový zájem o tato témata. Velký problém, se kterým se budou pirátské strany potýkat, jsou vysoké nároky na jejich schopnost udržet svá témata v mediálním prostředí, schopnost „monopolizovat“ si tato témata a trvale přesvědčovat sympatizanty o důležitosti těchto otázek. V minulosti se již ukázalo, že určité téma může být z hlediska volebního úspěchu trvale relevantní, avšak ostatní strany dokážou takové téma zabudovat do svých programů a výrazně minimalizovat větší volební úspěchy strany, která s takovým tématem přišla. Na druhou stranu primárním cílem pirátských stran není získat politickou moc, ale vnést do politiky svá témata a prosadit své návrhy do praxe. ČPS by dokonce uvítala, kdyby ostatní strany „okopírovaly“ pirátské požadavky a prosadily je do legislativy [ČPS 2010; Rozhovor 2010].

Závěr

Pirátské strany začaly pronikat do politiky mnoha zemí na světě po roce 2006. Přicházejí s novými originálními tématy, která se zdaleka netýkají jen volného stahování hudby či filmů z internetu. Jedná se zvláště o obranu práv jednotlivců, ochranu soukromí a osobních dat, svobodu šíření informací aj. Mezi příznivci a voliči pirátských stran převažují mladí lidé, muži, uživatelé internetu a lidé, kteří se doposud v politice téměř neangažovali.

Pirátské strany obecně odmítají být zařazovány na levici či pravici. Je možné je zařadit mezi liberální¹⁶ strany, které se

zasazují o obranu individuálních práv před kontrolou a dohledem státu.

Vysvětlit vzestup pirátských stran je velmi obtížné a odpověď nelze hledat v jedné příčině. Předpoklady pro vzestup nových politických stran vytvářejí některé trendy ve vývoji voličského chování (pokles stranické identifikace, vyšší míra volatility, snižující se důvěra občanů v zavedené politické strany apod.). Vzestupu pirátských stran dále nahrává vývoj informačních technologií, které mají potenciál pro rozvoj znalostní společnosti. Umožňují také nové formy komunikace a participace v demokratickém procesu. Na druhé straně ale také tyto informační technologie usnadňují kontrolu a sledování svobodné komunikace nebo dokonce omezování občanských práv. Tyto obecnější společenské procesy a technologické změny je ovšem nutné doplnit o specifický styl vedení politiky, způsob diskuze a komunikace, který je zvláště pro mladé lidi velmi blízký a důvěryhodný. Při vzestupu pirátských stran sehrály důležitou roli také některé mediálně sledované události a konflikty.

S výjimkou Švédské pirátské strany zatím nedosáhly pirátské strany v dalších zemích výraznějšího volebního úspěchu. Jejich úspěch je do značné míry výsledkem medializační konjunkturny v roce 2009. Volební preference před parlamentními volbami, které se budou konat v září 2010, již této straně příliš šancí na zopakování volebního výsledku z roku 2009 nedávají [např. SIFO 2010]. Pirátské strany se soustředí na několik svých témat, ačkoli pozvolna rozšiřují svůj program. Pirátské strany proto mohou mít problémy trvale udržovat svá témata v politice. Také jejich voličská podpora, opírající se o mladé lidi bez užšího vztahu k politice, se může z dlouhodobého hlediska jevit jako nestabilní. Zatím také není zřejmé, zda jsou témata pirátských stran trvalá a natolik výrazná, aby umožnila větší volební či mocenský úspěch těchto stran. Otázky sledování, kontroly a elektronické komunikace budou pravděpodobně nadále důležité, ale patrně se nestanou dominantními hybnými tématy ve společnosti. Postupné uspokojování zájmů v této oblasti a přebírání těchto témat ze strany zavedených stran, může výrazně snížit potenciál pirátských stran získávat trvalou volební podporu.

- Bartels, Henning. 2009. *Die Piratenpartei: Entstehung, Forderungen und Perspektiven der Bewegung*. [online]. Berlin: Contumax Verlag. [cit. 19. 5. 2010]. Dostupné z: <http://ebooks.contumax.de/nb>
- Behdjou, Behrang. 2008. „Protester mot FRA-lagen“. *Expressen*. Vydáno 16. 11. 2008.
- Birath, Hanna, Lotta Myhrén, Marcus Eriksson. 2009. „Alla fyra dömdes till fängelse“. *Sveriges Radio*. [online]. [cit. 11. 4. 2010]. Dostupné z: www.sr.se/cgi-bin/ekot/artikel.asp?Artikel=2773423
- Bjereld, Ulf, Marie Demker. 2008. *Kampen om kunskapen. Informationssamhället politiska skiljelinjer*. Hjalmarson & Högberg.
- Bjereld, Ulf, Henrik Oscarsson. 2009. „Nästan varannan svensk struntar i FRA-frågan“. *Dagens Nyheter*. [online]. [cit. 15. 4. 2010]. Dostupné z: www.dn.se/debatt/nastan-varannan-svensk-struntar-i-fra-fragan-1.868277
- Blumberg, Fabian. 2010. *Partei der „digital natives“?: Eine Analyse der Genese und Etablierungschancen der Piratenpartei*. [online]. Berlin: Konrad-Adenauer. [cit. 19. 5. 2010]. Dostupné z: www.kas.de/wf/de/33.18785/
- Boček, Jan. 2009. *Pirátské politické strany – součást jedné nebo více stranických rodin?* Diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy Univerzity.
- Bohnen, Johannes, Jan-Friedrich Kallmorgen. 2009. „Wie Web 2.0 die Politik verändert. Wahlen allein reichen nicht. Technologie formt eine neue Bürgergesellschaft“. *Internationale Politik*. [online]. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.internationalepolitik.de/.../original_ip_07_bohnen_kallmorgen.pdf
- Bundeswahlleiter. 2009. *Ergebnisse der Wahl zum 17. Deutschen Bundestag*. [online]. Büro des Bundeswahlleiters, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. [cit. 25. 5. 2010]. Dostupné z: www.bundeswahlleiter.de/de/bundestagswahlen/BTW_BUND_09/
- Cosstick, Adrian. 2009. „OK, Computer: File Sharing, the Music Industry, and Why We Need the Pirate Party“. *Journal of Media and Communication*. [online]. Special issue: Essays. [cit. 5. 8. 2010]. Dostupné z: www.culture-communication.unimelb.edu.au/platform/essay_cosstick.html
- Craig, Paul, Mark Burnett. 2008. *Softwarové pirátství bez záhad*. Praha: Grada.
- Člověk v tísni. 2010. „Výsledky studentských voleb“. *Člověk v tísni*. [online]. [cit. 20. 5. 2010]. Dostupné z: <http://clovekvtisni.cz/download/pdf/235.pdf>
- ČPS. 2009. „Otázky a odpovědi“. *Česká pirátská strana*. [online]. [cit. 10. 4. 2010]. Dostupné z: www.ceskapiratskastrana.cz/pages/tiskovy-servis/otazky-a-odpovedi.php
- ČPS. 2010. „Program pro volby do sněmovny 2010“. *Česká pirátská strana*. [online]. [cit. 24. 5. 2010]. Dostupné z: www.ceskapiratskastrana.cz/pages/ceska-piratska-strana/volebni-program-2010.php
- Dalton, Russell J., Manfred Kuechler (eds.). 1990. *Challenging the Political Order. New Social and Political Movements in Western Democracies*. Cambridge: Polity Press.
- Dalton, Russel J., Martin P. Wattenberg (eds.). 2002. *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Demker, Marie, Lars Svåsand. 2005. *Partiernas århundrade. Fempartimodellen uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Demker, Marie. 2010. „Kampen om kunskapen – en valfråga 2010?“. *Vänstra Stranden*. [online]. [cit. 13. 4. 2010]. Dostupné z: <http://vanstrastranden.wordpress.com/2010/02/06/kampen-om-kunskapen-en-valfraga-2010/>
- DN 2009a. „Ipredlagen i korthet“. *Dagens Nyheter*. [online]. [cit. 10. 4. 2010]. Dostupné z: www.dn.se/kultur-noje/ipredlagen-i-korthet-1.834782
- DN 2009b. „PP-ledaren kallar sig ultrakapitalist“. *Dagens Nyheter*. [online]. [cit. 10. 4. 2010]. Dostupné z: www.dn.se/nyheter/politik/pp-ledaren-kallar-sig-ultrakapitalist-1.885665
- DN 2009c. „Arga unga män. Dagens Huvudledare“. *Dagens Nyheter*. [online]. [cit. 9. 10. 2009]. Dostupné z: www.dn.se/ledare/huvudledare/arga-unga-man-1.930534
- Drummond, Andrew. 2002. *Electoral Volatility and Party Decline in Western Europe: 1970-1995*. [online]. University of California: Centre for the Study of Democracy. [cit. 28. 3. 2005]. Dostupné z: <http://repositories.cdlib.org/csd/02-02/>
- Dvorak, John C. 2006. „The Politics of Piracy Emerge in Sweden“. *PC Magazine Online*. [online]. [cit. 28. 3. 2010]. Dostupné z: www.pcmag.com/article2/0,2817,1996839,00.asp
- Dvořák, Tomáš. 2009. „Názory Čechů na současný autorský zákon“. *Zavináč-výzkum trhu online*. [online]. [cit. 18. 4. 2010]. Dostupné z: www.zavinac.cz/blog1.php/2009/05/21/21-5-2009-nazory-ech-na-autorsky-sou-ny
- van Eijk, Nico, Joost Poort, Paul Rutten. 2010. „Legal, Economic and Cultural Aspects of File Sparing“. *Communications & Strategies* 77 (1): 35-54.
- Falkvinge, Richard, Christian Engström. 2009. „Piratpartiet väljer den Gröna gruppen i EU-parlamentet“. *Piratpartiet*. [online]. [cit. 1. 4. 2010]. Dostupné z: www.piratpartiet.se/nyheter/piratpartiet_valjer_den_grona_gruppen_i_eu_parlamentet
- Fischer, Konrad, Oliver Voß. 2009. „Die Piratenpartei dominiert den Wahlkampf im Netz“. *WIVO - Das Portal der Wirtschaftswoche*. [online]. [cit. 10.5. 2010]. Dostupné z: www.wiwo.de/politik-weltwirtschaft/die-piratenpartei-dominiert-den-wahlkampf-im-netz-406340/
- Gallagher Michael, Michael Laver, Peter Mair. 2006. *Representative Government in Modern Europe. Institutions, Parties and Governments*. New York: McGraw-Hill.
- Glaab, Manuela, Michael Weigl. 2009. „Die Bundestagswahl 2009. Wahlkampf, Ergebniss und Regierungsbildung“. [online]. Paris: Comité d'etudes des relations franco-allemandes (CERFA). [cit. 26. 5. 2010]. Dostupné z: <http://ifri.org/downloads/ndc70glaabweiglde.pdf>

- Häyhtiö, Tapio, Jarmo Rinne (eds.). 2008. *Net Working/Networking: Citizen Initiated Internet Politics*. Tampere: Tampere University Press.
- Hintikka, Tari. 2008. „Pirates in Politics – Internet Piracy as Individualised Politics“. Pp. 335-352 in Tapio Häyhtiö, Jarmo Rinne (eds.). *Net Working/Networking: Citizen Initiated Internet Politics*. Tampere: Tampere University Press.
- Holmberg, Sören. 2000. *Välja parti*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Holmberg, Sören, Henrik Oscarsson. 2004. *Väljartrender. En sammanfatning av några resultat från undersökningarna 1956-2002*. [online]. Statistiska centralbyrån. [cit. 20. 3. 2006]. Dostupné z: www.scb.se
- Hurrelmann, Klaus. 2009. „Die Jugend droht der Demokratie verloren zu gehen“. *ARD*. [online]. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.ard.de/kultur/sonstiges/politikverdrossenheit-der-jugend/-/id=171948/nid=171948/did=1196778/y0h6y/index.html
- Jonjans, Linnéa. 2009. „Piratpartiet segrare i EU-valet baserat på sociala medier“. *Dagens Nyheter*. [online]. [cit. 10.4. 2010]. Dostupné z: www.dn.se/fordjupning/europa2009/piratpartiet-segrare-i-eu-valet-baserat-pa-sociala-medier-1.901647
- Kitschelt, Herbert. 1990. „New Social Movements and the Decline of Party Organisation“. Pp. 179-208 in Russell J. Dalton, Manfred Kuechler (eds.). *Challenging the Political Order. New Social and Political Movements in Western Democracies*. Cambridge: Polity Press
- Kitschelt, Herbert. 1997. „European Party Systems: Continuity and Change“. Pp. 131-149 in Martin Rhodes, Paul M. Heywood, Vincent Wright (eds.). *Developments in West European Politics*. London: Macmillan Press Ltd.
- Lawson, Kay, Peter H. Merkl (ed.). 1988. *When Parties Fail*. Princeton: Princeton University Press.
- Li, Miaoran. 2009. „The Pirate Party and the Pirate Bay: How the Pirate Bay Influences Sweden and International Copyright Relations“. *Pace International Law Review* 21: 281-307.
- von Lochow, Sonja. 2009. „EU-valet/Sociala medier: Piratpartiet utklassade de etablerade partierna“. *SIFO Research International*. [online]. Tisková zpráva 090629. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.mynewsdesk.com/se/pressroom/sifo_research_international/pressrelease/view/eu-valet-sociala-medier-piratpartiet-utklassade-de-etablerade-partierna-305297
- Miegel, Fredrik, Tobias Olsson. 2008. „From pirates to politicians: The story of the Swedish file sharers who became a political party“. Pp. 203-215 in Nico Carpentier et al. *Democracy, Journalism and Technology: New Developments in an Enlarged Europe*. Tartu: University of Tartu Press.
- Mudde, Cas. 2000. „Stranická rodina: rámcová analýza“. *Politologická revue* 6 (1): 78-93.
- Norris, Pippa. 1999. *Critical citizens: global support for democratic government*. Oxford: Oxford University Press.
- Novinky. 2009. „Česká pirátská strana do voleb se Zelenými jít nechce“. *Novinky*. [online]. [cit. 20. 5. 2010]. Dostupné z: www.novinky.cz/internet-a-pc/173613-ceska-piratska-strana-do-voleb-se-zelenymi-jit-nechce.html
- Olsson, Tobias. 2008. „Ipred gynnar piratpartiet“. *Dagens Nyheter*. 9. 12. 2008.
- Olsson, Hans, Ewa Stenberg. 2009. „Gratisgenerationen ger sig in i politiken“. *Dagens Nyheter*. [online]. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.dn.se/fordjupning/europa2009/gratisgenerationen-ger-sig-in-i-politiken-1.886073
- Oscarsson, Henrik. 2009a. „SD, PP och Sveriges unga män“. *Henrik Oscarsson*. [online]. [cit. 25. 5. 2010]. Dostupné z: www.henrikoscarsson.com/2009/05/sd-pp-och-sveriges-unga-man.html
- Oscarsson, Henrik. 2009b. „Om PPs framgångar bland unga män“. *Henrik Oscarsson*. [online]. [cit. 13. 4. 2010]. Dostupné z: www.henrikoscarsson.com/2009/09/om-pps-framgangar-bland-unga-man.html
- Oscarsson, Henrik, Mikael Persson. 2009. „Piratpartiets sympatisörer“. Pp. 241-248 in Sören Holmberg, Lennart Weibull (eds.). *Svensk höst. Trettiotiofyra kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-undersökningen 2008*. SOM-rapport 46. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Pedersen, Mogens N. 1991. „Electoral Volatility in Western Europe, 1948-1977“. Pp. 195-208 in Peter Mair (ed.). *The West European Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Piratenpartei 2009a. „Unsere Ziele“. *Piratenpartei*. [online]. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.piratenpartei.de/navigation/politik/unsere-ziele
- Piratenpartei 2009b. „Digital Chancen zu nutzen – keine künstliche Monopole Schaffen“. *Piratenpartei*. [online]. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.piratenpartei.de/navigation/politik
- Piratenpartei 2009c. „Unsere Themenwahl“. *Piratenpartei*. [online]. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.piratenpartei.de/navigation/politik/themenwahl
- Piratenpartei 2009d. „Brief an die Nichtwähler“. *Piratenpartei*. [online]. [cit. 25. 5. 2010]. Dostupné z: http://wiki.piratenpartei.de/Brief_an_die_Nichtwaehler
- Pettersson, Karl-Henrik. 2005. „Patent och copyright. Behövs det?“. *Forum för Småföretagsforskning*. [online]. [cit. 13. 4. 2010]. Dostupné z: www.fsf.se/publikation/pdf/PatentochCopyright.pdf
- Pokorná, Jana. 2009. *Piráti v síti: sociální konstrukce pirátství v dokumentech protipirátských organizací*. Bakalářská práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- PP. 2006a. „Historia“. *Piratpartiet*. [online]. [cit. 10. 5. 2010]. Dostupné z: www.piratpartiet.se/historia
- PP. 2006b. „Valmanifest 2006“. *Piratpartiet*. [online]. [cit. 10.5. 2010]. Dostupné z: www.piratpartiet.se/valmanifest2006
- PP. 2009. „Principprogram version 3.3“. *Piratpartiet*. [online]. [cit. 10.5. 2010]. Dostupné z: www.piratpartiet.se/principer
- PP. 2010. „Medlemsantal“. *Piratpartiet*. [online]. [cit. 10.5. 2010]. Dostupné z: www.piratpartiet.se/medlemsantal
- PPI. 2009. „About PPI“. *Pirate Parties International*. [online]. [cit. 20.5. 2010]. Dostupné z: www.pp-international.net/about
- Profant, Ondřej. 2009. „Česko – země pirátů, šance pro Pirátskou stranu“. *Deep In It*. [online]. [cit. 10. 4. 2010]. Dostupné z: www.diiit.cz/clanek/cesko-zeme-piratu-sance-pro-piratskou-stranu/27057/0

- Reif, Karlheinz, Hermann Schmidt. 1980. „Nine second-order national elections - A conceptual framework for the analysis of European election results“. *European Journal of Political Research* 8: 3-44.
- Römmele, Andrea. 2003. „Political Parties, Party Communication and New Information and Communication Technologies“. *Party Politics* 1: 7-20.
- Schöneborn, Jörg. 2009. „Die Piratenpartei füllt ein Angebotsvakuum“. *Tagesschau*. [on-line]. [cit. 11. 4. 2010].
Dostupné z: www.tagesschau.de/inland/schoenenbornpiraten100.html
- Schulte, Ulrich. 2009. „Piraten mit Wachstumsschmerzen“. *Tageszeitung*. [online]. [cit. 20. 5. 2010]. Dostupné z: www.taz.de/1/politik/deutschland/artikel/1/piraten-mit-wachstumsschmerz/
- SIFO. 2010. „Väjarbarometern“. *TNS SIFO*. [online]. [cit. 20. 5. 2010]. Dostupné z: www.tns-sifo.se/rapporter-undersokningar/valjarbarometern
- Strömberg, Cecilia. 2009. „Piratpartiet kan ha snuvat SD på mandat“. *Sveriges Radio*. [online]. [cit. 10. 4. 2010].
Dostupné z: www.sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=2890325
- Svensson, Alexander. 2009. „Auf Piratensuche. Hochburgen und Diaspora der Piratenpartei“. *Wortfeld*. [online]. [cit. 11. 4. 2010]. Dostupné z: www.wortfeld.de/2009/06/auf-piratensuche/
- Wägström, Joanna. 2009. „Piratpartiet nu förde största“. *Dagens Nyheter*. 19. 4. 2009.
- Wehner, Markus. 2009. „Piraten mit Potential“. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. [online]. [cit. 20. 5. 2010]. Dostupné z: www.faz.net/s/Rub594835B672714A1DB1A121534F010E/E1/Doc~E66C9A8FC059748C189F36150B6515113~ATpl~Ecommon~Scontent.html
- Wijnbladh, Olof, Jenny Stiernstedt. 2010. „Piratpartiet – historia och ideologi“. *Dagens Nyheter*. [online]. [cit. 20. 5. 2010].
Dostupné z: <http://dn.se/nyheter/valet2010/piratpartiet-historia-och-ideologi-1.887929>

Ostatní zdroje

- Rozhovor. 2010. Rozhovor s představiteli České pirátské strany Ivanem Bartošem, Jakubem Michálkem a Ivo Vašíčkem. Praha, 18. květen 2010.
<http://www.antipiratbyran.com>
<https://thepiratebay.org>
<http://www.piratbyran.org>
<http://www.fra.se>
<http://wiki.piratenpartei.de>
<http://www.greens-efa.org>
<http://www.volby.cz>

poznámky

- ¹ Ještě zde můžeme zmínit práci, která se zabývá antipirátskými organizacemi [Pokorná 2009].
- ² Druhé křeslo získala Švédská pirátská strana poté, co vstoupila v platnost Lisabonská smlouva.
- ³ Předseda ČPS, Ivan Bartoš, dokonce vítá „kopírování“ pirátských témat ostatními politickými stranami, pokud budou tyto požadavky skutečně prosazovat do praxe [Rozhovor 2010].
- ⁴ Pirate Bay je portál sloužící k šíření výstupů zábavního průmyslu, zejména hudby, který se pohyboval na hraně zákona. Portál sice neobsahoval nelegální soubory, ale soustřeďoval seznamy míst, ze kterých mohou být různé materiály staženy [Dvorak 2006; Cosstick 2009]. Soudní proces s jeho provozovateli začal v únoru a skončil v březnu 2009. Soud odsoudil čtveřici provozovatelů portálu na 1 rok vězení a pokutě 30 milionu švédských korun jako odškodnění vydavatelským společnostem. Soud shledal čtyři Švédy vinnými z porušování autorských práv [Birath, Myhrén, Eriksson 2009]. Rozsudek byl velmi důležitý z hlediska úspěchu strany. Místopředseda strany, Christian Engström, krátce po vynesení rozsudku tuto tezi potvrdil: „Ten rozsudek pro nás znamená jízdenku do Evropského parlamentu“ [cit. dle Blumberg 2010: 8].
- ⁵ FRA je zkratkou pro *Försvarets radioanstalt* (Švédský úřad pro ochranu radia) a označuje sérii zákonů, které dovolují tomuto státnímu úřadu odposlechy telefonů a kontrolu internetové komunikace na území Švédska [viz <http://www.fra.se/>]. Zákony byly ve Švédsku přijaty jako součást protiteroristických opatření v roce 2008 s platností od roku 2009. Tato opatření vyvolala vlnu protestů ze strany médií, celé řady organizací, mládeže apod. [Behdjou 2008].
- ⁶ IPRED (*Intellectual Property Rights Enforcement Directive*), též ozn. zákon na stíhání pirátů („*piratjagarlagen*“), je již zařazen, všeobecně používané označení pro legislativní změny, které umožňují účinnější ochranu duševního vlastnictví a které byly přijaty parlamentem v roce 2009 na základě směrnice EU z roku 2004 [DN 2009a].
- ⁷ Název používaný „piráty“ pro bývalou spolkovou ministryni pro rodinu Ursulu von der Leyenovou. Ta v roce 2009 předložila návrh zákona, podle kterého internetoví poskytovatelé zablokují internetové stránky, které se podle Spolkového kriminálního úřadu (*Bundeskriminalamt* – BKA) zabývají šířením dětské pornografie. Kritici tohoto opatření ale poukazují na možnosti jeho zneužití, nedostatek kontroly a transparentnost. Vidí v něm dokonce zárodky cenzury a vytvoření předpokladů pro nastoupení čínské či íránské cesty ke kontrole internetu [Blumberg 2010: 10-12; Bartels 2009: 57a; Fischer, Voß 2009].
- ⁸ Největší podíl získala strana v Libereckém a Karlovarském kraji, kde ČPS překročila 1 % (blíže <http://www.volby.cz>).
- ⁹ Vrcholní představitelé strany, Rebecca Harmsová a Daniel Cohn-Bendit, přivítali v rámci Zelených/EFA nového člena, který „sdílí naše principy a hodnoty v oblasti obrany práv uživatelů internetu“. Švédská pirátská strana potvrdila, že podpoří tuto evropskou stranu v oblastech, kde zatím piráti nezaujímají pozici [viz http://www.greens-efa.org/cms/pressreleases/dok/291/291531.pirate_party@en.htm].
- ¹⁰ Pirátskou stranu v SRN a Polsku Boček řadí mezi liberální politické strany [Boček 2009: 52 a 60; srv. Bartels 2009: 259].
- ¹¹ Např. v roce 2005 se výrazně její představitelé angažovali v odporu proti přijetí nařízení pro oblast „softwarových patentů“ [viz <http://www.greens-efa.org/>].

¹²Např. Pirátská strana Německa požaduje bezplatné školství [Piratenpartei 2009a]. Pirátské strany se dívají s nedůvěrou na soukromé společnosti a monopoly, jejichž zisk se zakládá na patentech, obchodování s autorskými právy apod. [srv. PP 2009; ČPS 2010; Rozhovor 2010].

¹³Údaj z dubna 2010 podle <http://wiki.piratenpartei.de/index.php?title=Mitglieder#Mitgliederentwicklung>

¹⁴Do studentských voleb se ve dnech 26. až 28. 4. 2010 zapojilo 135 škol, z toho 69 gymnázií, 68 středních odborných škol (SOŠ) a 7 učilišť (SOU). Celkově bylo 20 233 platných hlasovacích lístků a volební účast dosáhla 51,1 %. Většina odevzdaných hlasů pocházela od studentů gymnázií. Studenti SOŠ tvořili 46,8 % zúčastněných, zatímco studenti SOU pouze 2,6 %.

¹⁵Pirátské strany v této souvislosti používají pojem „tekutá demokracie“ (*liquid democracy*), kterou vymezují jako kombinaci přímé a nepřímé demokracie. Demokracie tu není chápána jako právo občanů jednou za čtyři roky zvolit své zástupce. Tekutá demokracie je charakterizována kontinuálním rozhodováním a plynulým přechodem mezi těmito dvěma koncepty demokracie. Každý jednotlivec si může určit, zda bude v dané otázce rozhodovat sám, nebo zda se nechá zastupovat někým jiným. Své zástupce si může vybírat. Např. v otázkách sociální politiky to může být sociálně-demokratická strana, zatímco v ekologických otázkách to mohou být zelení apod. Tekutá demokracie je uskutečnitelná právě díky internetu a na něm fungujícími fóry, která umožňují efektivní participaci a rozhodování [srv. Bartels 2009: 270-271; http://wiki.piratenpartei.de/Liquid_Democracy].

¹⁶Nikoli ve smyslu ekonomického liberalismu, ale spíše ve smyslu občanské autonomie a svobody před zasahováním státu.

Miloš Brunclík vystudoval politologii na Fakultě sociálních věd UK v Praze, kde také obdržel titul Ph.D. V současnosti působí jako vyučující tamtéž a na vysoké škole CEVRO Institut. Ve své odborné činnosti se věnuje především komparativní politologii, ústavním institucím, stranám a stranickým systémům, politickým systémům severovýchodních zemí a severovýchodním zemím v mezinárodních vztazích.

Lze jej kontaktovat na adrese: milos.brunclik@vsci.cz

z výzkumu

Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje¹

Daniel Kunštát

Plurality of Memory and the Communist Past: the Czech Public, and Its Reflection of 1989 and Post-November Developments

Abstract: The following text presents the results of sociological survey, conducted by Center for Public Opinion Research, Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, in september 2009. This extensive field survey mapped attitudes and public opinion on selected topics and issues that touch the twentieth anniversary of the November revolution in 1989.

Keywords: political systems, public opinion, communism.

Úvod

Následující text představuje výsledky sociologického šetření, které provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., (CVVM) ve dnech 31. 8. – 7. 9. 2009. Toto rozsáhlé terénní šetření mapovalo postoje a mínění veřejnosti k vybraným tématům a otázkám, které se dotýkaly dvacátého výročí listopadové revoluce v roce 1989.² Průzkumu se zúčastnilo 1046 respondentů starších patnácti let.

Paměť a rozpad „historického konsensu“

Z pohledu sociologie se historická paměť váže k rozličným identitám, a tudíž základním životním hodnotám a kognitivním procesům jak sociálních kolektivit, tak jednotlivců, nikoliv k „národu“ resp. veřejnosti jako celku. Veřejnost je totiž de facto jen mechanicky a obrazně sjednoceným agregátem jednotlivců a veřejné mínění, které se vzpírá univerzálnímu přetlumočení, pak můžeme obecně definovat jako rozptýlené a časově determinované stavy vědomí (mínění) politické obce. Ve veřejnosti se zkrátka vyskytují nejrůznější podoby historické

ké paměti, které se odvíjejí od rozmanitosti politických a sociálních identit členů příslušné pospolitosti.

Historik Michal Kopeček [2006] trefně upozorňuje, že ani ve vztahu ke komunismu neexistuje cosi jako závazná, homogenní nebo alespoň konzistentní paměť národa, naopak existuje pluralita historických pamětí a komunistické období není nezanedbatelnou částí společnosti vnímáno jako nediferencovaný, jednoznačně uchopitelný celek, nediferencovaná totalita. Veřejné mínění se v této souvislosti vskutku neprojeví v dichotomických kategoriích typu totalita versus demokracie, spravedlnost a nespravedlnost, svoboda a útlak. Veřejnost zkrátka „nemluví“ ostře dualistickým jazykem, přičemž jakási normativní jednota a integrita národa a jeho paměti je do značné míry mýtem.

A nejen to: Nejde jen o „tekutost“ struktur mínění na makroúrovni, v rámci veřejnosti nebo jasně definovaných sociálních entit. Dokonce i myšlení, hodnoty a postoje jednotlivců jsou často ovlivněny svářícími se „interními“ paměťmi, i jednotlivci si v sobě nesou nestejně, často i protichůdné narace minulosti, a v různých kontextech minulé děje různě interpretují podle toho, který příběh právě zastínil příběhy jiné.

Celá řada sociologických výzkumů ukazuje, že symbolická organizace veřejného prostoru se významně mění ve druhé polovině 90. let. Je spojena s krizí liberální politiky, rozpadem pravicové koalice a s ekonomickými turbulencemi v letech 1996/97. Všechny tyto procesy přinesly určitou (obecnou) ztrátu kredibility politických institucí. Jedná se o vývoj, který lze vysledovat ve všech postkomunistických zemích a který lze shrnout do dvou bodů:

- a) Legitimita režimu založeného na svobodných volbách přestala kompenzovat v očích veřejného mínění tíživé sociální dopady; začal být pocíťován kontrast mezi (souběžnými) procesy, politickým a ekonomickým přechodem, mezi rychlostí demokratizace a pomalostí zavádění prosperujícího a účinného tržního hospodářství. Došlo k rychlé erozi všeobecně rozšířené důvěry v lepší budoucnost, k podlomení „transformačního entuziasmu“ připisovaného radikálním reformám a politickým elitám, které budovaly svůj profil na jejich zavádění.
- b) Program ekonomické transformace začal ohrožovat nejen základní životní zájmy určitých skupin, ale i jejich samotnou existenci (zaměstnanci státních podniků, družstevníci atd.). Vytvořil autentickou hrozbu pro životní úroveň mnoha domácností, a to i těch částí společnosti, které se s komunistickým režimem (přinejmenším) nijak výrazně neidentifikovali. V české společnosti, podobně jako v ostatních tranzitivních zemích, byl nejméně od poloviny 90. let patrný posun od vnímání a hodnocení systémové transformace z hlediska hodnot (tzn. že něco je hodnoceno jako „správné“) k vnímání a hodnocení z hlediska zájmů (jako „výhodnější pro mě a pro lidi jako já“).

Řada sociologů si už na úsvitu 90. let všimla rozporu mezi tzv. socialistickou mentalitou a svobodným duchem liberální demokracie a tržní ekonomiky. Více svobody (zvláště v ekonomické oblasti) způsobilo méně rovnosti ve výsledcích, více osobního rizika a odpovědnosti za vlastní osud a složitější výběr. To vše vyvolalo nostalgické vzpomínky na „staré dobré časy“. Tato socialistická mentalita je výrazně zakořeněná v primárních skupinách, zvláště pak v domácnostech, které

se potýkají s ekonomickými těžkostmi a nejsou s to přijmout novou strategii kompatibilní s tržním prostředím.

Některé skupinové zájmy – odvozené od vnímání životní úrovně, sociálního zabezpečení skupiny, pozice ve statusové hierarchii atd. – tedy zůstaly definovány vzorci starého systému, jeho institucí a příznačně etastické sociální struktury. Tyto skupiny pak v prostředí radikální systémové změny vytvořily přirozenou sociální základnu politických formací, které zachování starého systému nebo jeho částí obhajují (zejména státem řízenou ekonomiku). Pro celou řadu nemalých společenských skupin, zvláště lidí s nižším vzděláním a následně s nižší možností uplatnění na trhu práce, znamenaly důsledky reformu existenční (a koneckonců i existenciální) úzkost a „nesnesitelné břemeno, které vytváří tužby vzdát se svobody, aby znovu získali pocit bezpečí a redukovaly nejistoty zítřka, které jsou imanentní součástí svobody“ [Wnuk-Lipiňski 1994].

Jak Češi interpretují systémovou změnu v r. 1989?

Úvodní otázka šetření věnovaného výročí sametové revoluce zjišťovala, odkud dotázaní čerpají své informace o roce 1989³. Drtivá většina veřejnosti (86 %) je o situaci před dvaceti lety informována z médií (televize, tisku a rozhlasu). 70 % dotázaných podle vlastních výpovědí čerpá informace z uměleckých děl (z filmu a literatury) a 68 % získává informace z nejbližšího sociálního okolí, tj. z vyprávění. Není bez zajímavosti, že pouze dvě třetiny dotázaných (67 %) připouštějí osobní zkušenost. Zhruba třetina respondentů (34 %) čerpala informace o r. 1989 ve škole.

Z hlediska sociodemografických charakteristik respondentů zmiňují osobní vzpomínky častěji důchodci (91 %), ekonomicky aktivní (71 %), vysokoškolsky vzdělaní (76 %), příznivci KSČM (82 %) a ČSSD (80 %) a dotázaní starší 45-ti let (podrobněji viz tabulka 2). Méně často osobní vzpomínky na r. 89 uváděli přívrženci SZ (37 %), dotázaní se základním vzděláním (50 %), ekonomicky neaktivní (61 %) a studenti (1 %) a přirozeně dotázaní mladší 29 let (14 %). Informace z vyprávění mají častěji dotázaní se subjektivně deklarovanou dobrou životní úrovní (73 %) a studenti (87 %), méně často pak potenciální voliči KSČM (50 %), lidé se špatnou životní úrovní (61 %), důchodci (52 %) a dotázaní starší 45-ti let (54 %). Informace z filmu či literatury nadprůměrně často uváděli vedoucí zaměstnanci (87 %), respondenti s dobrou životní úrovní (78 %), lidé s vysokoškolským vzděláním (80 %), ekonomicky aktivní (75 %) a přívrženci ODS (80 %). Méně

Tabulka 1: Zdroje informací o událostech v roce 1989 (v %)

	Ano	Ne	Neví
Informace z médií (televize, rozhlasu, tisku)	86	13	1
Informace z filmu a literatury	70	28	2
Informace z vyprávění	68	31	1
Osobní vzpomínky	67	32	1
Informace ze školy	34	64	2

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Pozn.: Položky v tabulce jsou seřazeny sestupně, podle velikosti podílu odpovědi „ano“.

Tabulka 2: Zdroje informací o událostech v roce 1989 podle věku (v %)

	Osobní vzpomínky	Vyprávění	Film, literatura	Média	Škola
15 – 19	0	83	72	88	86
20 - 29	14	87	79	86	73
30 - 44	77	78	72	89	38
45 - 59	93	54	67	86	10
60 +	92	53	66	83	7
Celý soubor	67	68	70	86	34

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Pozn.: Dopočet do 100 % u každé kategorie představují odpovědi „ne“ a „neví“.

často naopak ekonomicky neaktivní (65 %) dotázaní se špatnou životní úrovní (56 %), lidé se základním vzděláním (64 %) a stoupcí KSČM (59 %). Informace ze školy častěji uváděli studenti (90 %), dotázaní s dobrou životní úrovní (41 %), lidé se základním vzděláním (61 %), respondenti mladší třiceti let (viz tabulka 2) a příznivci Strany zelených (56 %), méně často pak důchodci (7 %), příznivci KSČM (8 %), dotázaní starší 45-ti let (viz tabulka 2) a respondenti se špatnou životní úrovní (22 %). Média jako zdroj informací o r. 1989 častěji zmiňovali respondenti s dobrou životní úrovní (90 %), vysokoškoláci (92 %), ekonomicky aktivní (89 %), vedoucí zaměstnanci (95 %) a příznivci ODS (91 %). Oproti průměru méně často uvádějí mediální informace dotázaní se špatnou životní úrovní (78 %), respondenti se základním vzděláním (80 %), ekonomicky neaktivní (83 %) a potenciální voliči KSČM (77 %).

Následující otevřená otázka zjišťovala, z jakého důvodu podle názorů respondentů došlo k sametové revoluci⁴. Strukturu spontánních odpovědí nabízí přehled v tabulce 3.

Z přehledu v tabulce 3 vyplývá, že důvodem sametové revoluce bylo pro nejvíce občanů vnitřní vyčerpání a diskreditace předlistopadového režimu – tuto interpretaci zmínily více než dvě pětiny dotázaných (celkem 41 %). 17 % poukázalo na touhu lidí po svobodě a demokracii, 13 % vzpomnělo vnější

geopolitické změny (rozpad východního bloku), 6 procent si vybavilo „vzporu lidu“ a 3 % respondentů poukázaly na ekonomické příčiny pádu režimu. Ostatní uváděné důvody byly zastoupeny pouze minimálně a vzhledem k celkové rozmanitosti odpovědí nelze u jednotlivých faktorů nalézt žádné významnější sociodemografické diference.

Série několika dalších otázek mapovala názory českých občanů na tzv. sametovou revoluci na základě určitých dichotomických kategorií, které byly v uplynulých letech součástí politického a mediálního diskurzu a rovněž se v různých modifikacích objevovaly i v rozličných sociologických výzkumech.

První otázka se pokusila rozkrýt postoje respondentů k účelu roku 1989, konkrétně k tomu, zda hlavním smyslem tehdejších společenských procesů byla reforma komunistického systému anebo revoluční změna (viz graf 1)⁵.

Z grafu 1 je patrné, že většina, 61 % dotázaných, se domnívá, že cílem sametové revoluce byla revoluční změna, naopak 28 % dotázaných se přiklání k názoru, že se jednalo o reformu komunistického systému.

Reformu komunistického systému coby účel sametové revoluce častěji uváděli přívrženci ČSSD (38 %) a dotázaní starší 60-ti let (36 %). K pojetí sametové revoluce jako skuteč-

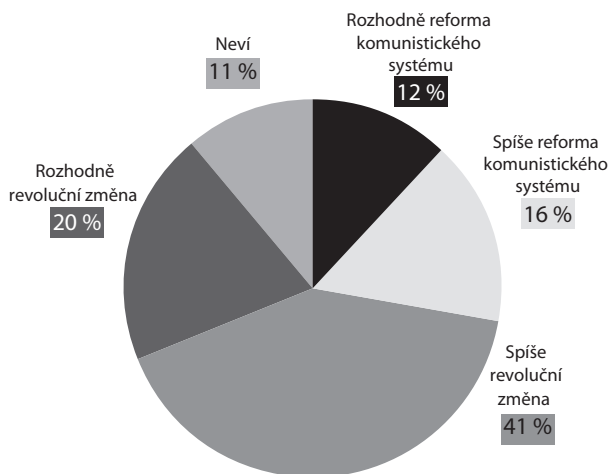
Tabulka 3: Proč došlo k sametové revoluci?

Špatná vláda (vláda, které měli lidi dost, odmítnutí zdiskreditovaného normalizačního vedení KSČ, zprofanované garnitury...)	23 %
Rozklad režimu (režim se vyčerpal, rozpadl sám od sebe, nepružnost a neschopnost režimu se změnit, reformovat se, obrodit se...)	18 %
Touha po svobodě a demokracii (odstranění totality, diktatury, vlády jedné strany, změna pol. systému, svobodné volby, svoboda žít, cestovat, mluvit etc.)	17 %
Vnější příčiny (rozpad východního bloku, ztráta zahraniční opory režimu, Gorbačovovy reformy, dělo se to ve všech okolních zemích...)	13 %
Vzpouza „lidu“ (kvůli lidem, studentům, demonstrantům, lid se vzbouřil, lidi se přestali bát, vyšli do ulic...)	6 %
Ekonomické důvody (ekonomická a sociální krize, zaostávání za světem, dluhy, nedostatek zboží, fronty, nutnost ekonomických reforem)	3 %
Dohodnuté divadlo („střídání stráží“, nešlo o revoluci)	2 %
Aktivity disentu	2 %
Obnovení kapitalismu (likvidace socialismu, komunismu v Evropě...)	1 %
Majetkový převrat (změna majetkových poměrů, soukromé vlastnictví, privatizace...)	1 %
Zájem západních zemí (bylo to řízeno ze Západu...)	1 %
Jiná stanoviska	3 %
Neví	10 %
Celkem	100 %

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

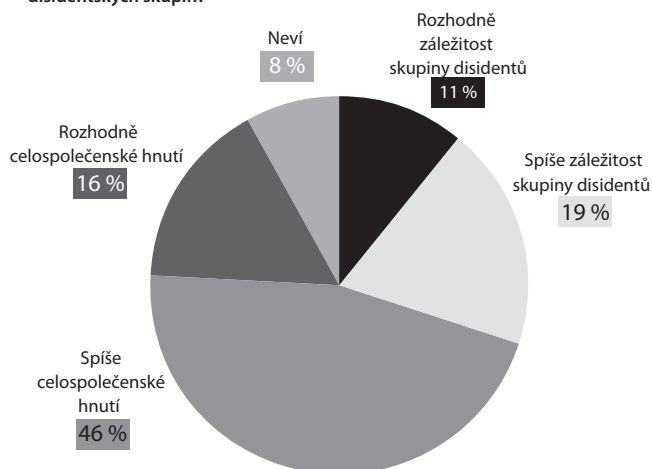

Graf 1: Byl rok 1989 revolucí nebo reformou komunistického systému?

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Graf 2: Byla sametová revoluce celospolečenským hnutím nebo záležitostí disidentských skupin?

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

né revoluční změny se nadprůměrně často hlásili především sympatizanti ODS (78 %).

Další perspektiva se snažila rozkrýt, nakolik je sametová revoluce vnímána jako záležitost skupiny disidentů na straně jedné, resp. celospolečenské hnutí na straně druhé (viz graf 2)⁶.

Z grafu 2 plyne, že bezmála dvě třetiny oslovených (62 %) se domnívají, že sametová revoluce byla celospolečenským hnutím, necelá třetina (30 %) ji považuje spíše za důsledek činnosti disidentských skupin.

Za celospolečenské hnutí považují sametovou revoluci častěji příznivci ODS a TOP 09 (78 resp. 77 %), dotázaní s dobrou životní úrovní (71 %), lidé s vysokoškolským vzděláním (80 %), ekonomicky aktivní (67), vedoucí zaměstnanci (79 %) a podnikatelé a OSVČ (81 %). Naproti tomu za záležitost disidentských skupin je častěji považována mezi příznivci KSČM (62 %) a ČSSD (39 %), dále mezi lidmi staršími 60-ti let (43 %), oslovenými se špatnou životní úrovní (42 %) a důchodci (41 %).

Následující otázka zkoumala postoje respondentů k tomu, zda cílem sametové revoluce byla primárně změna politická, nebo změna ekonomická (viz graf 3)⁷.

Jak naznačuje graf 3, ve veřejnosti jednoznačně převládá názor, že sametová revoluce měla dominantně politický cha-

akter. Tento názor sdílejí asi tři čtvrtiny respondentů (74 %), naopak necelá pětina (18 %) se domnívá, že cílem listopadu byla především ekonomická změna.

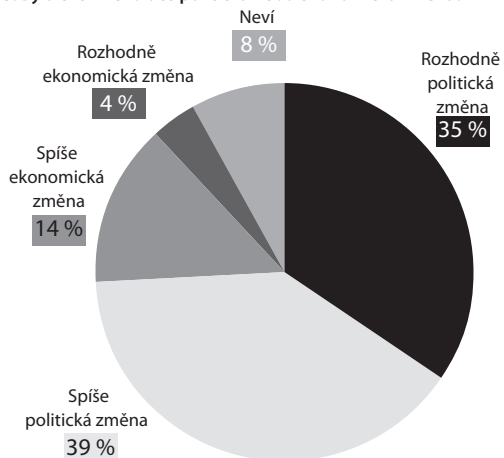
Z hlediska klíčových sociodemografických diferencí je pojetí sametové revoluce jako politické změny nadprůměrně zastoupeno mezi dotázanými s dobrou životní úrovní a potenciálními voliči ODS (shodně 83 %). Názor, že sametová revoluce byla především ekonomickou změnou, je častější u přívrženců KSČM (33 %) a dotázaných se špatnou životní úrovní (26 %).

Závěrečná otázka se zaměřila na to, do jaké míry lidé vnímají sametovou revoluci jako autentickou revoluci na straně jedné, nebo za prosté zhroucení komunistického režimu na straně druhé (viz graf 4)⁸.

Z grafu 4 je patrné, že ve společnosti převažuje názor (53 %), že sametová revoluce byla skutečnou revolucí, naopak necelé dvě pětiny respondentů (37 %) se přiklánějí k tomu, že se komunistický režim zhroutil sám.

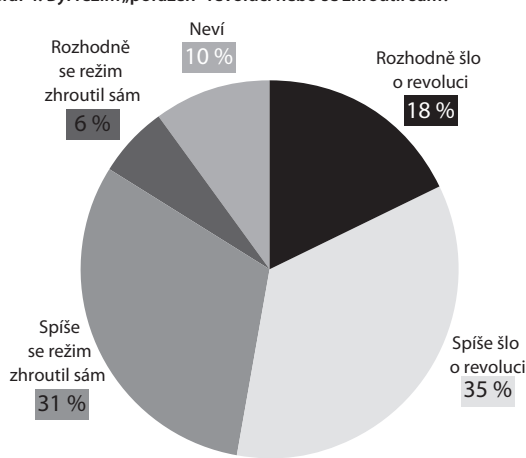
Názor, že sametová revoluce byla skutečnou revolucí, je charakterističtější především pro potenciální voliče ODS (67 %). Příznivci ČSSD (46 %) a oslovení starší 60-ti let (45 %) se naproti tomu častěji domnívají, že se režim zhroutil sám.

Graf 3: Byla cílem revoluce politická nebo ekonomická změna?

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Graf 4: Byl režim „poražen“ revolucí nebo se zhroutil sám?

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Tabulka 4: Jakou měla změna režimu podporu? (v %)

Celé společnosti	11
Většiny národa	61
Jen mezi některými skupinami lidí	22
Neměla vůbec žádnou podporu	1
Neví	5
Celkem	100

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Jak již bylo uvedeno, sametová revoluce je většinou populace vnímána jako celospolečenské hnutí, nikoliv jako exkluzivní záležitost disidentských skupin. Další otázka se v dané souvislosti pokusila podrobněji rozkrýt, jakou podporu podle veřejnosti politické změny v r. 1989 měly (viz tabulka 4)⁹.

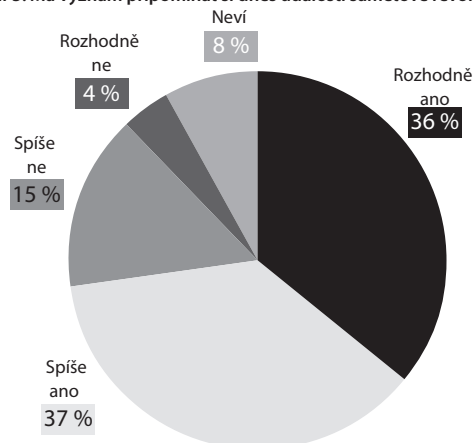
Více než desetina respondentů (11 %) se domnívá, že listopadová změna měla podporu celé společnosti, více než tři pětiny (61 %) mají za to, že podporu nacházela u „většiny národa“. 22 % zastává názor, že sametovou revoluci podporovaly jen některé skupiny lidí a zcela zanedbatelný podíl respondentů se domnívá, že neměla vůbec žádnou podporu.

Názor, že sametová revoluce měla většinovou podporu tehdejší společnosti (součet odpovědí „celé společnosti“ a „většiny národa“) je příznačný pro elektoráty ODS a TOP 09 (shodně 87 %), dotázané ve věku 30 až 44 let (82 %), respondenty s dobrou životní úrovní (84 %), lidi s vyššími stupni vzdělání, tj. úplným středoškolským (80 %) a vysokoškolským (89 %), dále ekonomicky aktivní (77 %) a vedoucí zaměstnance (90 %). Mezi dotázanými, kteří marginalizují společenskou podporu změny režimu (součet odpovědí „jen mezi některými skupinami lidí“ a „neměla vůbec žádnou podporu“), jsou častěji zastoupeni zejména příznivci KSČM (65 %) a také dotázaní starší 60-ti let (38 %), respondenti se špatnou životní úrovní (39 %), ekonomicky neaktivní (27 %), a důchodci (36 %).

Poslední otázka bloku zjišťovala, zda dnes má význam připomínat si události sametové revoluce (viz graf 5)¹⁰.

Přesvědčivá většina veřejnosti (73 %) se přiklání k názoru, že má ještě dnes význam připomínat si události sametové revoluce, pouze necelá pětina (19 %) se domnívá, že to význam nemá.

Graf 5: Má význam připomínat si dnes události sametové revoluce?

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

O významu připomínání si listopadových událostí jsou častěji přesvědčeni příznivci ODS a TOP 09 (87 resp. 90 %), lidé ve věku 30 až 44 let (80 %), dotázaní s dobrou životní úrovní (87 %), respondenti s vyššími stupni vzdělání - středoškoláci s maturitou (79 %) a vysokoškoláci (86 %) - a vedoucí zaměstnanci (93 %). O významu připomínání si roku 1989 častěji pochybují potenciální voliči KSČM (46 %), respondenti starší 60-ti let (30 %), dotázaní se špatnou životní úrovní (35 %), lidé se základním vzděláním (29 %) a důchodci (28 %).

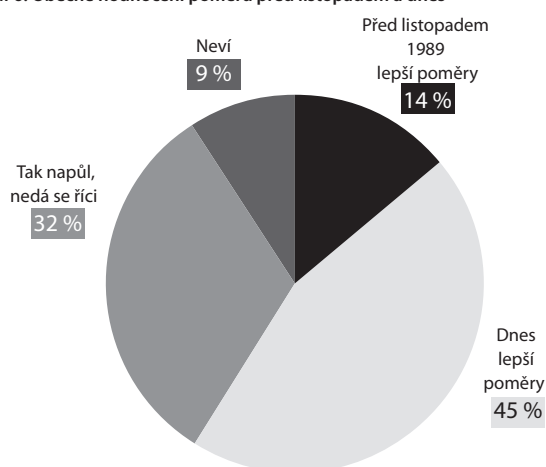
Srovnání dnešního života a života před listopadem 1989

Při obecném hodnocení situace před sametovou revolucí a dnes, po dvaceti letech demokratické transformace, se největší podíl českých občanů (45 %) přiklání k názoru, že v dnešní době jsou poměry lepší¹¹. Další třetina zaujímá nevyhraněný postoj, což znamená, že neurčují, zda je situace lepší teď nebo před sametovou revolucí, a 14 % obyvatel se domnívá, že situace před listopadem 1989 byla jednoznačně lepší (viz graf 6).

Tato otázka byla formulována obecně a byla pokládána všem respondentům, tedy lidem starším 15 let. Právě věk je přitom ukazatelem, podle kterého se názory diferencují nejvíce. Mladší lidé ve věkových kategoriích do 45-ti let zastávají názor, že před listopadem 1989 byly poměry lepší ve skutečně mizivé míře. Naopak u obyvatel starších 45-ti let již tento podíl není zanedbatelný a v případě skupiny lidí starších 60-ti let se blíží jedné třetině. Neznamená to však, že by se mladší ročníky výrazně více klonily k názoru, že situace dnes je lepší, tento názor zastává přibližně stejný podíl dotázaných ve všech skupinách. U lidí do 30 let je totiž výrazněji zastoupena neznalost poměrů, neschopnost situaci zhodnotit (odpovědi „neví“).

Rozdíly v hodnocení před- a polistopadové situace jsou viditelné také s ohledem na vzdělání. Lidé s vyšším dosaženým vzděláním, maturitou nebo vysokou školou, ve velmi malé míře zastávají názor, že by předlistopadové poměry byly lepší. Se vzrůstajícím vzděláním lze také pozorovat posilování mínění, že situace dnes je příznivější. V kategorii základního vzdělání je patrný vyšší podíl odpovědí „neví“, což souvisí právě s věkem dotazovaných: jsou to většinou mladí lidé, kteří nemají ukončené středoškolské vzdělání (viz tabulka 6).

Graf 6: Obecné hodnocení poměrů před listopadem a dnes

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Tabulka 5: Obecné hodnocení poměrů před listopadem a dnes (podíly podle věku v %)

	15 – 19 let	20 – 29 let	30 – 44 let	45 – 59 let	60 a více let
Před listopadem 1989 lepší poměry	1	5	8	17	29
Dnes lepší poměry	43	48	52	45	37
Tak napůl, nedá se říci	21	22	35	37	33
Neví	35	25	5	1	1

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).
Pozn.: Procenta ve sloupcích.

Tabulka 6: Obecné hodnocení poměrů před listopadem a dnes (podíly podle vzdělání v %)

	Základní vzdělání	Vyučení	Střední s maturitou	Vysokoškolské vzdělání
Před listopadem 1989 lepší poměry	21	19	7	3
Dnes lepší poměry	33	44	50	62
Tak napůl, nedá se říci	28	31	36	29
Neví	18	6	7	6

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).
Pozn.: Procenta ve sloupcích.

Tabulka 7: Obecné hodnocení poměrů před listopadem a dnes (podíly podle životní úrovně v %)

	Dobrá	Ani dobrá, ani špatná	Špatná
Před listopadem 1989 lepší poměry	4	15	35
Dnes lepší poměry	63	39	19
Tak napůl, nedá se říci	25	38	35
Neví	8	8	11

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).
Pozn.: Procenta ve sloupcích.

Také lidé s různou životní úrovní se k této otázce stávají odlišně. Občané deklarující dobrou životní úroveň své domácnosti jsou v mnohem větší míře přesvědčeni, že dnešní poměry jsou lepší, naopak u obyvatel se špatnou životní úrovní je možné pozorovat značný podíl těch, kteří zastávají názor, že před revolucí v roce 1989 byla situace lepší (viz tabulka 7).

Jisté postoje odlišnosti nalezneme i mezi lidmi se zkušeností a bez zkušeností s politickou perzekucí v 70. a 80. letech. Lidé, jejichž blízcí příbuzní byli za normalizace postiženi režimem, jsou ve větší míře přesvědčeni, že poměry jsou lepší dnes, než ti, kteří tuto zkušenost nedeklarují. Z hlediska politických postojů jsou to především stoupenci KSČM, kteří označují poměry před listopadem za lepší a ve velmi malé míře vidí pozitivněji dnešní situaci.

Abychom lépe rozkryli do jisté míry ambivalentní postoje k fundamentální politické změně před dvaceti lety, podívejme se, jak lidé porovnávají svůj současný život se situací před listopadem 1989 v některých konkrétních vybraných aspektech¹².

Vzhledem k tomu, že obyvatelé České republiky měli posuzovat svou vlastní situaci, byly do analýzy zahrnuty pouze názory lidí, kterým bylo v roce 1989 15 a více let.

Bezmála konsensuálně jsou hodnoceny jako lepší než před listopadem 1989 taková hlediska života, která lze spojit s hodnotami svobody a občanských práv: jsou to přístup k informacím (80 % odpovědí „spíše + rozhodně lépe“), možnost cestovat (77 %), možnost svobodně žít (72 %) a možnost otevřeně říkat své názory (65 %). Lépe než před sametovou revolucí jsou do značné míry vnímány i přístup ke kultuře

(55 %), životní úroveň (51 %), soukromý život (45 %) a osobní pohoda (44 %).

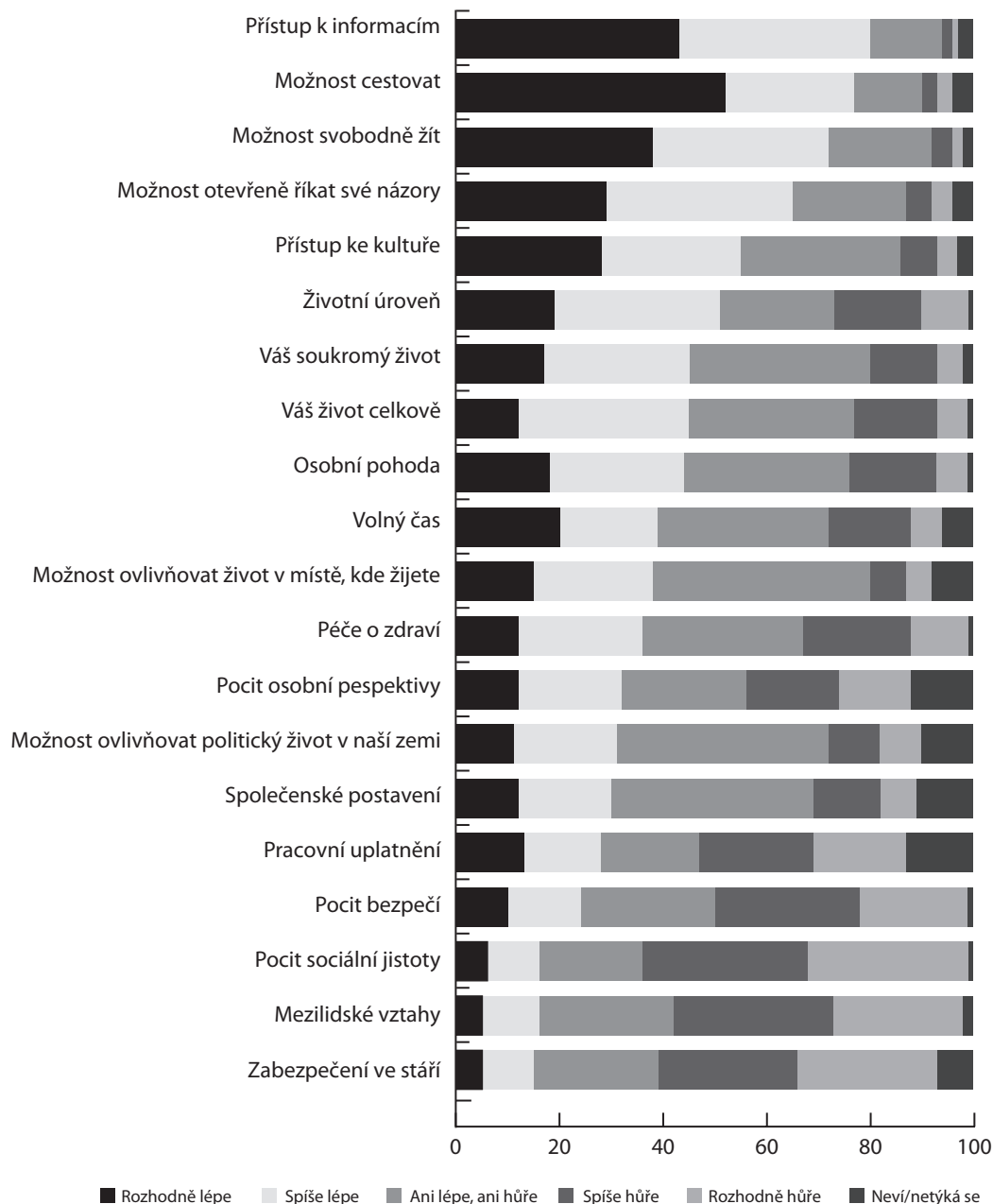
Ovšem u těchto položek již nalezneme také značný podíl těch, kteří volí neutrální variantu odpovědi, tedy že jejich situace v konkrétní oblasti není ani lepší, ani horší. Uvedené platí také pro volný čas, nebo společenské postavení, ale také, a to je velmi důležité, pro možnost ovlivňovat dění jak v místě bydliště, tak politickou situaci v celé společnosti (u obojího je vidět přibližně dvoupětinový podíl těch, kteří svou dnešní situaci nevidí ani lépe, ale ani hůře než tu předlistopadovou).

Převažující záporné hodnocení dnešní doby ve srovnání s komunistickou érou se objevuje především u oblastí, které jsou spojené se sociálním zabezpečením, jako jsou pracovní uplatnění (40 % odpovědí „spíše + rozhodně hůře“), pocit sociální jistoty (63 %), zabezpečení ve stáří (53 %), ale i s obecným pocitem bezpečí (49 %).

Z hlediska základních sociodemografických charakteristik se v hodnocení jednotlivých oblastí projevuje tendence mladších lidí ve věku od 35-ti do 45-ti let ve větší míře odpovídat, že dnešní situace je u nich lepší, u obyvatel starších 60-ti let pozitivní nazírání nalezneme méně často. Podobně lidé s vyšší formálním vzděláním, zejména vysokoškolským, hodnotí situaci v daných oblastech v dnešní, polistopadové době jako lepší než lidé s nižším vzděláním. Nejvýraznější jsou však rozdíly v hodnocení podle životní úrovně, kdy lidé deklarující dobrou životní úroveň ve výrazně vyšší míře hodnotí dnešní poměry u všech položek pro sebe jako lepší ve srovnání s lidmi se špatnou životní úrovní. Z hlediska politických postojů jsou to

Graf 7: Srovnání dnešního života a života před listopadem 1989 v různých oblastech

Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Pozn.: Názory lidí, kterým bylo v roce 1989 15 a více let, n = 688.

především příznivci KSČM, kteří v mnohem menší míře vidí svůj dnešní život ve vybraných oblastech jako lepší a kloní se spíše k negativním variantám odpovědi („spíše hůře“, „rozhodně hůře“).

Z časového srovnání v průběhu posledních cca 10 let plyne, že v názorech lidí, kterým bylo v roce 1989 15 a více let, postupem času posiluje kladná varianta odpovědi, tedy přesvědčení, že v dnešní době je situace v nejrůznějších oblastech lepší (i když to nutně neznamená, že v dané oblasti tento názor převažuje – příkladem může být třeba obecný pocit bezpečí).

Poněkud odlišný pohled nabízejí odpovědi na otázku, zda změna společenského systému v r. 1989 „stála za to“¹³. Během posledních deseti let zde přitom došlo k posunům ve prospěch kladného hodnocení. Zatímco v říjnu 1999 bylo o přínosu změny režimu přesvědčeno 56 % („rozhodně + spíše ano“), o deset let později se tento podíl zvýšil již na 69 %. Názor, že změna režimu v roce 1989 stála za to, jde napříč politickým spektrem s výjimkou komunistických voličů, mezi nimiž tři čtvrtiny hodnotí změnu jako špatnou.

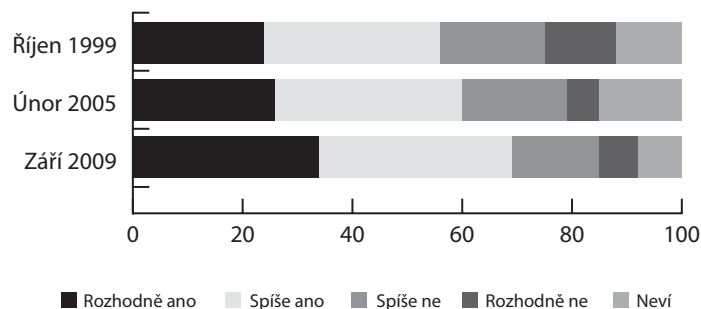
Tabulka 8: Srovnání dnešního života a života před listopadem 1989 v různých oblastech - časové srovnání

	Březen 1998			Leden 2002			Říjen 2006			Září 2009		
	L	L/H	H	L	L/H	H	L	L/H	H	L	L/H	H
Přístup k informacím	65	23	5	68	21	4	74	17	4	80	14	3
Možnost cestovat	67	14	13	76	13	8	76	13	7	77	13	6
Možnost svobodně žít	63	29	6	66	29	3	64	30	3	72	20	6
Možnost otevřeně říkat své názory	59	28	10	58	29	12	60	29	8	65	22	9
Přístup ke kultuře	35	36	25	41	37	18	42	35	20	55	31	11
Životní úroveň	28	28	43	36	29	33	38	34	28	51	22	26
Váš soukromý život	31	45	23	37	45	17	37	43	17	45	35	18
Váš život celkově	-	-	-	-	-	-	39	36	25	45	32	22
Osobní pohoda	31	35	32	37	38	24	38	37	24	44	32	23
Volný čas	26	38	29	31	36	28	31	36	26	39	33	22
Možnost ovlivňovat život v místě, kde žijete	21	45	22	29	48	17	31	48	12	38	42	12
Péče o zdraví	17	36	46	24	39	36	32	39	29	36	31	32
Pocit osobní perspektivy	20	21	44	26	25	37	26	29	31	32	24	32
Možnost ovlivňovat politický život v naší zemi	21	39	25	22	47	21	23	47	18	31	41	18
Společenské postavení	22	41	24	26	46	20	24	44	21	30	39	20
Pracovní uplatnění	20	24	37	25	22	37	24	24	36	28	19	40
Pocit bezpečí	9	18	72	13	24	62	16	23	61	24	26	49
Pocit sociální jistoty	10	14	74	14	19	66	12	23	64	16	20	63
Mezilidské vztahy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	26	56
Zabezpečení ve stáří	11	18	61	12	25	56	13	23	56	15	24	54

Zdroj: Výzkumy CVVM. Dopočet do 100 % tvoří odpovědi neví/netýká se.

Pozn.: L = součet podílů odpovědí „rozhodně lépe“ a „spíše lépe“; L/H = podíl odpovědí „ani lépe, ani hůře“; H = součet podílů odpovědí „rozhodně hůře“ a „spíše hůře“. Zvýrazněni označují položky, u kterých se zvětšují podíly lidí, kteří je hodnotí jako lepší než před rokem 1989.

Graf 8: Stála změna v roce 1989 za to? (v %)

Zdroj: Výzkumy CVVM.

Postoje k demokracii a komunistickému systému

S hodnocením komunistického režimu úzce souvisí postoj veřejnosti k demokracii. Na základě opakovaně pokládané otázky¹⁴ zkoumající pro či protidemokratickou afinitu veřejnosti (viz tabulku 9) lze konstatovat, že asi polovina českých občanů považuje demokracii za nejlepší možný způsob vlády. Názor, že za určitých okolností může být autoritativní způsob vládnutí lepší než demokratický, zastává čtvrtina až pětina obyvatel naší země. A konečně podobný podíl respondentů si myslí, že pro lidi, jako jsou oni sami, je jedno, zda máme demokratický nebo nedemokratický režim.

Z hlediska sociodemografických charakteristik respondentů patří mezi zastánce demokratického vládnutí zejména lidé ve věku 20 až 44 let, dotázaní s dobrou životní úrovní a s vyššími stupni vzdělání (středněškolské s maturitou a vysokoškolské), ekonomicky aktivní, studenti, vedoucí pracovníci, osoby samostatně výdělečně činné a podnikatelé a sympatizanti ODS, TOP 09 a Strany zelených. Mezi těmi, kteří preferují autoritativní vládu, figurují častěji lidé ve věku 45 až 59 let, respondenti označující svoji životní úroveň jako „ani dobrou, ani špatnou“, dotázaní se středním vzděláním bez maturity, kvalifikovaní dělníci a příznivci KSČM a ČSSD. Ve skupině dotázaných, kteří se přiklonili k variantě, že je jedno, zda máme demokratický nebo nedemokratický režim se častěji objevovali lidé starší 60-ti let, oslovení se špatnou životní úrovní a s nižšími stupni vzdělání (ZŠ, střední bez maturity), ekonomicky neaktivní, důchodci, nezaměstnaní, nekvalifikovaní dělníci a (opět) potenciální voliči KSČM a ČSSD.

Tabulka 9: Postoj k demokratickému režimu – podíl souhlasících s výroky (srovnání v %)

	2004	2007	2008	2009
Demokracie je lepší než jakýkoliv jiný způsob vlády.	54	49	49	50
Za určitých okolností může být autoritativní způsob vládnutí lepší než demokratický.	19	24	22	23
Pro lidi, jako jsem já, je jedno, zda máme demokratický nebo nedemokratický režim.	22	23	24	22
Neví	5	4	5	5

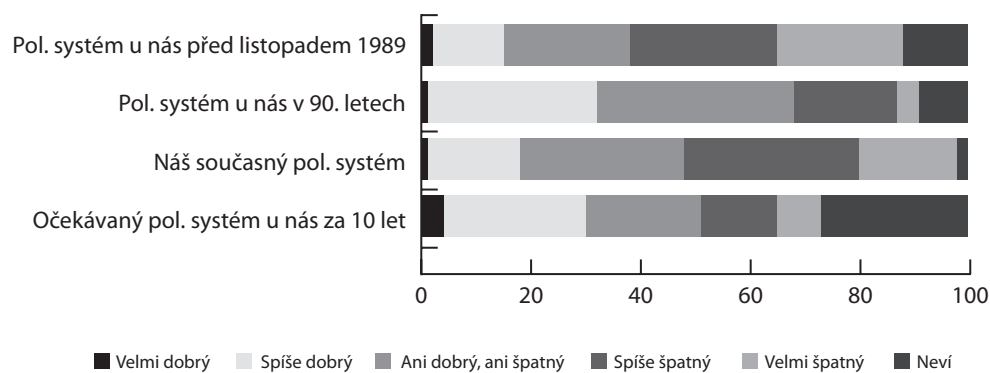
Zdroj: Výzkumy CVVM. Dopočet do 100 % ve sloupci tvoří odpovědi „nevím“.

Z obecného komparativního hodnocení politického systému před rokem 1989, v 90. letech, současného politického systému a očekávání, jaký bude náš politický systém za 10 let¹⁵ vyplývá, že nejhůře je vnímán politický systém před rokem 1989, který považuje za dobrý („velmi + spíše dobrý“) pouze 15 % dotázaných. Zajímavé je, že ani mezi příznivci KSČM není hodnocení minulého režimu zcela jednoznačné. V rámci této skupiny považuje minulý režim za „velmi dobrý“ 12 % a dalších 50 % za „spíše dobrý“. Naopak nejvíce kriticky se k minulému režimu staví lidé středního věku, lidé s vyšším vzděláním a voliči pravice. U nejmladší generace je vysoký podíl nerozhodných (mezi respondenty mladšími 30 let více než třetina „neví“). Současný systém hodnotí lépe příznivci pravice a stran politického středu. Podobně jsou směrem do budoucna nejoptimističtější stoupenci ODS (54 % „velmi + spíše dobrý“) a TOP 09 (51 %). Naopak nejskeptičtější se vyjadřují voliči KSČM (5 %) a ČSSD (22 %).

Většina české veřejnosti zároveň nepovažuje obnovení komunistického režimu za příliš pravděpodobné. Od roku 2005 je podíl respondentů, kteří připouštějí, že se tak v nejbližších pěti letech může stát, víceméně konstantní a představuje zhruba desetinu respondentů. Naopak drtivá většina dotázaných nepovažuje návrat komunistického režimu za pravděpodobný: Před deseti lety činil jejich podíl 81 % („rozhodně + spíše nepravděpodobné“), v roce 2009 tato skupina čítala již 85 % (viz graf 10).

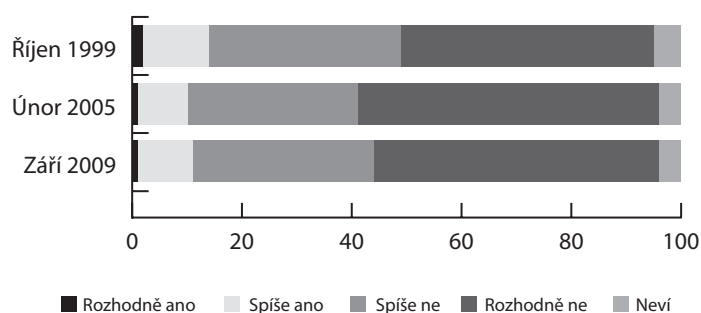
Současně si většina lidí návrat komunistického režimu nepřeje: Během posledních deseti let podíl této „antikomunistické většiny“ osciloval kolem 80 %. S obnovením komunistického panství souhlasí průběžně 12 až 15 % populace („rozhodně + spíše souhlasí“), častěji se jedná o lidi starší 60 let (v posledním šetření 27 %) a dle očekávání zejména stoupence KSČM (77 %). Údaj u komunistických voličů ovšem můžeme vnímat také z opačné perspektivy: téměř čtvrtina z nich by si návrat ke komunismu nepřála.

Graf 9: Hodnocení politického systému v zemi (v %)

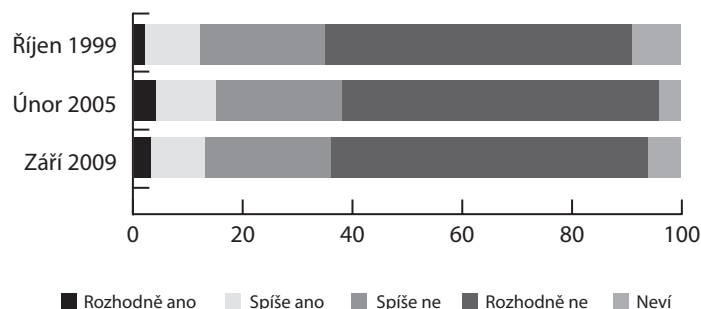
Zdroj: Výzkum CVVM (září 2009).

Graf 10: Pravděpodobnost obnovení komunistického režimu¹⁶ (v %)

Zdroj: Výzkumy CVVM.

Graf 11: Souhlas s návratem ke komunistickému režimu¹⁷ (v %)

Zdroj: Výzkumy CVVM.

Závěrem

Legitimizační strategie české demokracie a nových politických elit se výrazně opírala o jednoznačné odmítnutí komunistické minulosti jako celku. Sociologické výzkumy ovšem naznačují, že pohled veřejnosti je nepoměrně strukturovanější. A určitým viditelným potvrzením tohoto paradoxu je legální existence a hlavně překvapivá životnost nereformované komunistické strany, tedy politického subjektu s rodokmenem v totalitní státostraně a se stabilně vysokým počtem „věřících“ i protestních voličů.

Zkoumání elektorátu českých „antisystémových“ stran (KSČM, v 90. letech také Sládkovi republikáni) plně potvrzuje předpoklady S. M. Lipseta [1981], že extremistická a netolerantní hnutí (nejen levicová) nacházejí v moderní společnosti mnohem častěji oporu u lidových vrstev, než u vyšších, vzdělanějších a bohatších tříd. Výzkumy totiž prokázaly, že sklon k radikálním politickým tendencím úzce souvisí s nízkým stupněm vzdělání, nezájmem o politiku (typickým za normálních okolností, v době krize může vést od apatie k extremistickému aktivismu), nedostatkem sociálních kontaktů mimo své primární skupiny apod.

Tyto charakteristiky určité politické inklinace, která je výrazem hlubokých vrstev osobnosti, se zároveň opírají o poznatky individuální i sociální psychologie, konkrétně o Adornovo [1993] zkoumání autoritářské osobnosti nebo vůbec takového jednání, které nemá zájem na smíru ani kompromisu, ale na tom, vnutit svou vůli a své hodnoty jiným, pouhou existenci odlišných hodnot chápe jako ohrožení sebe samé. Autoritářská osobnost bývá obecně charakterizována sklonem klást důraz na potřebu hierarchizované sociální struktury; trváním na přísném přijímání norem; bojem proti vlastním sklonům, které odsuzuje, a jejich projektováním na jiné a následováním vůdců. Autoritářské osobnosti (stavějící se – více snad instinktivně než racionálně – proti politickému pluralismu a občanským svobodám) se vyskytují častěji, jak bylo předesláno, v nižších sociálních vrstvách. Pro lidi adornovského ražení (dovolíme-li si v dané souvislosti parafrázovat okřídlený výrok o komunistech jako „lidech zvláštního ražení“) je zkrátka komplikovaný, neukotvený, obtížně čitelný svět pluralitní demokracie nesnesitelným břemenem. Preferují „spořádaný“ a vskutku „otcovský“ stát před svobodou a (hlavně) existenciálně i existenčně znejišťující zodpovědností za sebe sama.

literatura

Adorno, Theodor Ludwig. 1993 (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Norton.

Kopeček, Michal. 2006. *Paměť národa new style*. Lidové noviny, 18. 11. 2006.

Lipset, Seymour Martin. 1981. *Political Man. The Social Bases of Politics*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Wnuk-Lipiński, Edmund: 1994. „Obrat Polska doleva. Sociologická a politická analýza“. *Sociologický časopis* 30 (4): 413-431.

Daniel Kunštát dokončil v roce 2005 postgraduální studium politologie na Fakultě sociálních věd UK v Praze. V současné době působí jako analytik Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. a vedoucí katedry politologie vysoké školy CEVRO Institut. Zabývá se parlamentarismem a stranickým systémem první republiky, vztahem médií a politiky, volebním chováním, politickými postoji a hodnotami v kontextu aktuálních otázek českého politického systému.

Lze jej kontaktovat na adrese: daniel.kunstat@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ Tato stať vznikla s podporou Grantové agentury ČR, výzkumný projekt č. 407/09/P653.
- ² Šetření proběhlo v rámci projektu kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM *Naše společnost*. Na základě kvótního výběru bylo dotázáno 1046 občanů ČR stařích 15-ti let.
- ³ Znění otázky: „Před 20 lety proběhla tzv. sametová revoluce. Máte na tuto dobu osobní vzpomínky, jste informován z vyprávění, jste informován z filmu a literatury, jste informován z médií (televize, rozhlasu, tisku), jste informován ze školy?“
- ⁴ Znění otázky: „Proč podle Vás došlo k sametové revoluci?“
- ⁵ Znění otázky: „V souvislosti se sametovou revolucí se často vyskytují různé názory na to, co bylo jejím hlavním účelem. Myslíte si, že hlavním účelem sametové revoluce byla reforma komunistického systému, anebo jejím cílem byla revoluční změna?“
- ⁶ Znění otázky: „Také dochází k neshodám, zda sametová revoluce byla záležitostí skupiny disidentů, nebo byla celospolečenským hnutím. Podle Vašeho názoru to byla...“
- ⁷ Znění otázky: „Co bylo podle Vás hlavním cílem sametové revoluce? Byla to politická změna, nebo ekonomická změna?“
- ⁸ Znění otázky: „Někteří lidé také říkají, že sametová revoluce byla skutečnou revolucí. Jiní říkají, že komunistický režim se zhroutil sám. Jaký je Váš názor?“
- ⁹ Znění otázky: „Domníváte se, že změna politického režimu v roce 1989 měla podporu...“
- ¹⁰ Znění otázky: „Myslíte si, že má význam připomínat si dnes události tzv. sametové revoluce?“
- ¹¹ Znění otázky: „Pokuste se zhodnotit celkové poměry před listopadem a dnes.“

- ¹² Znění otázky: „Když porovnáte svůj dnešní život se situací před listopadem 1989, řekl byste, že jste na tom lépe nebo hůře pokud jde o: a) možnost svobodně žít, b) životní úroveň, c) pracovní uplatnění, d) volný čas, e) možnost cestovat, f) přístup k informacím, g) přístup ke kultuře, h) možnost ovlivňovat život v místě, kde žijete, i) možnost ovlivňovat politický život v naší zemi, j) Váš soukromý život, k) osobní pohodu, l) pocit bezpečí, m) pocit sociální jistoty, n) pocit osobní perspektivy, o) možnost otevřeně říkat své názory, p) společenské postavení, q) péče o zdraví, r) zabezpečení ve stáří, s) mezilidské vztahy, t) Váš život celkově?“ Varianty odpovědí: rozhodně lépe, spíše lépe, ani lépe, ani hůře, spíše hůře, rozhodně hůře.
- ¹³ Znění otázky: „Ohlédnete-li se zpět, myslíte si, že změna společenského systému u nás, k níž došlo v roce 1989, stála za to?“
- ¹⁴ Znění otázky: „Se kterým z následujících výroků nejvíce souhlasíte?“
- ¹⁵ Znění otázky: „Lidé mají různé názory na politický systém ve své zemi. a) Jak byste Vy hodnotil politický systém u nás před listopadem 1989? b) Jak byste hodnotil politický systém u nás po roce 1989, tj. v 90. letech? c) Jak byste hodnotil současný politický systém? d) A jaký očekáváte, že bude náš politický systém za 10 let?“
- ¹⁶ Znění otázky: „Jak moc je podle Vás pravděpodobné, že by v nejbližších pěti letech byl obnoven komunistický systém?“
- ¹⁷ Znění otázky: „Současný politický systém není jediný, který tato země měla. Někteří lidé se domnívají, že by se nám vedlo mnohem lépe, pokud by se zde vládlo jinak. Co si o tom myslíte Vy? Měli bychom se vrátit ke komunistickému způsobu vlády?“

Hana Hašková, Zuzana Uhde (eds.): Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change

Praha, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 2009, 245 s.

Martina Štípková

Od roku 2007 probíhá s podporou Evropské komise výzkumný projekt FEMCIT (Gendered Citizenship in Multicultural Europe: The Impact of Contemporary Women's Movement), jehož cílem je poskytnout politickým aktérům i akademikům analýzu „komplexní dynamiky generovaného občanství v multikulturním kontextu“ (<http://www.femcit.org/about.xpl>). Projekt FEMCIT rozlišuje několik dimenzí občanství (ekonomickou, politickou, sociální, etnickou, tělesnou a intimní), ve kterých se odehrávají vztahy jedince a institucí národního státu a potažmo institucí EU. Jedním z výstupů českého partnera projektu, Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., je sborník editovaný Hanou Haškovou a Zuzanou Uhde. Tato publikace spadá do zkoumání sociální roviny občanství, jehož obecným cílem v rámci projektu je zkoumání dopadu občanských organizací zaměřených na genderovou spravedlnost na koncepci a praktikování péče. Recenzovaná kniha se úžeji zaměřuje převážně na péči o děti jako hlavní pole, na kterém má být řešen problém genderové spravedlnosti a na kterém se projevuje i nerovný přístup k cizincům a členům etnických minorit na území ČR, kteří pečují o své blízké. Autorky se otevřeně hlásí k úsilí redefinovat občanství tak, aby bylo genderově spravedlivé a zohledňovalo multikulturalitu současné Evropy.

Sborník se skládá z úvodní teoretické kapitoly, která podrobně rozebírá koncept sociálního občanství a vymezuje cíle knihy, za níž následuje pět kapitol věnovaných dílčím aspektům zkoumaného problému. Alespoň to tak, soudě podle shrnutí na zadní obálce knihy, bylo zamýšleno, avšak bohužel ne zcela naplněno. K tomu se ale vrátím později.

H. Hašková a Z. Uhde v úvodní kapitole zdůrazňují, že koncept genderově spravedlivého občanství by měl upustit od vnímání ideálního občana jako samostatného pracujícího jedince a zohlednit i to, že lidé (muži i ženy) mají zodpovědnost za péči o druhé. Právě péče by podle nich měla být v centru občanských práv a povinností. Zajištění péče a jejího poskytování by mělo být chápáno jako veřejný zájem a ne jako soukromá aktivita. Takto pojímaná péče by umožnila překonat tradiční rozdělení veřejné a domácí sféry, které situuje péči, a ženy jako její hlavní poskytovatelky, do domácí sféry a znesnadňuje jim tak plnou participaci na občanství. A právě to kniha ukazuje. Autorky uvádí, že jejím cílem je „odhalit, jak institucionální kontext a ideologie péče ovlivňují možnost žen plně participovat na občanských právech a rovnosti příležitostí v České republice“ (s. 22).

Tento cíl a konceptuální rámec, který je v úvodu velmi dobře vysvětlen, nabízí jasnou osnovu pro jednotlivé tematické

příspěvky, která však bohužel není ve všech kapitolách (především v posledních dvou) dostatečně reflektována, což považuji za velkou škodu. Za úvodem následují tři kapitoly, které přímo souvisí s vymezenou tematikou sociálního občanství a zaměřují se na kontext péče o děti od 50. let do současnosti. Tyto kapitoly tvoří kvalitní jádro celého sborníku. Jejich autorky dokumentují, jak se proměňovalo pojetí péče o děti v kontextu různých politik (placené) práce a péče, a to v rámci socialistického režimu i po jeho pádu. Vychází při tom především z oficiálních statistik, analýz Českého statistického úřadu, výzkumů a legislativních norem.

Alena Křížková a Marta Vohlídalová se ve druhé kapitole věnují vývoji podmínek zvládnání rodinného a pracovního života. Ukazují, jak bylo původní zdůvodnění zapojení žen do placené práce povinností vůči socialismu postupně nahrazováno argumentací ve prospěch seberealizace ženy (samozřejmě vedle ekonomických důvodů). Zároveň s tím se měnila i podpora státu pro zvládnání dvojího břemena práce v zaměstnání a péče o rodinu. V 60. letech bylo řešení spatřováno v institucionální péči o děti, včetně těch nejmenších. Od toho bylo postupně upouštěno ve prospěch individuální péče v rodině, která posilovala identifikaci žen s domácí sférou. Po roce 1989 se tento trend ještě prohloubil. S přechodem na tržní ekonomiku se postavení žen (především matek malých dětí) na trhu práce výrazně zhoršilo a byl nastolen diskurz nutnosti volby mezi prací a rodinou.

Problematiku sladění rodinného a pracovního života dále rozvíjí třetí kapitola Hany Haškové, Hany Mařkové a Zuzany Uhde, která se detailně věnuje vývoji státní podpory péče o děti ve formě dávek, mateřské resp. rodičovské dovolené, ochrany rodičů na trhu práce a zařízení péče o děti (školek a jeslí). Kapitola vlastně rozvíjí a podrobněji dokumentuje vývoj pojetí péče o děti popsany v předchozí kapitole. Ideologie uvolnění žen pro práci v zaměstnání pomocí institucionální péče o děti, která byla prosazovaná v 50. letech, postupně ustupovala argumentům pediatriků a psychologů podporujících péči v rodině. Tomu odpovídalo postupné prodlužování mateřské a rodičovské dovolené. Po roce 1989 však navíc upadala státní podpora zařízení péče o děti, což společně s transformací pracovního trhu značně znevýhodnilo rodiče malých dětí.

Radka Dudová se v další kapitole zaměřuje na situaci osamělých rodičů (především matek). Těch po legalizaci rozvodů na počátku 50. let kontinuálně přibývalo, v posledních dvou dekádách také v důsledku rozšíření mimomanželské plodnosti. Osamělí rodiče byli vždy znevýhodněni tím, že se museli

postarat o péči i materiální zajištění rodiny sami. Ale po roce 1989 se jejich znevýhodnění ještě prohloubilo – jsou marginalizováni na trhu práce, ohroženi chudobou a nemohou se opřít o systém institucionální péče o děti. Nevýhodné postavení osamělých matek je ještě umocňováno tím, že jde často o ženy s nízkým vzděláním.

Společně s úvodní kapitolou tvoří popsané tři kapitoly celek, který detailně vykresluje proměny situací, v jakých se v různých obdobích nacházely osoby pečující o děti. Argumenty jsou bohatě podloženy konkrétními daty. Za velmi nápomocný v tomto ohledu považuji tabulkový přehled změn v legislativních úpravách délky mateřské a rodičovské dovolené a výše finanční podpory těhotných žen a rodičů, který je připojen za třetí kapitolu (s. 128-134). Osobně považuji za nejsilnější sdělení těchto kapitol to, že porevoluční politické nedokázaly ochránit osoby pečující o malé děti, včetně osamělých rodičů, před negativními dopady přechodu na tržní ekonomiku. Kontinuita v přístupu k zajištění péči o děti tak měla v nové politické a ekonomické situaci po roce 1989 negativní dopady na genderově spravedlivý přístup k občanským právům.

Zbýlé dvě kapitoly se svým pojetím odlišují od první části sborníku. První z nich autorky Kateřiny Pulkrábkové se zaměřuje na postavení Romů jako největší etnické minority na českém území a celý sborník uzavírá kapitola věnovaná situaci imigrantů, kterou napsaly Michaela Vojtková a Yana Leontiyeva. Oběma kapitolám je společný odklon od tématu péče a genderové spravedlnosti v přístupu k občanským právům. Místo toho se, v rozporu s explicitně formulovanými záměry, věnují celkovému (vzhledem k majoritě nerovnému) postavení Romů a imigrantů, což mi nepřipadá příliš šťastné.

Kateřina Pulkrábková zdůvodňuje svůj odklon od hlavního tématu nutností pochopit kontext života Romů v české společnosti. Dovídáme se o kontinuální diskriminaci Romů, o jejich nedobrovolném přemísťování a snahám o nucenou asimilaci ze strany socialistického státu v 50. a 60. letech a o neblahých důsledcích této politiky, které se začaly naplno projevat v době normalizace a nebyly vyřešeny ani po roce 1989, kdy se o problémech Romů začalo otevřeně mluvit. Pro samý popis kontextu už ale nezbyvá dostatečný prostor pro témata spojená s péčí o děti, plnohodnotnou participací na sociálním občanství a genderovou spravedlností. Autorka v tomto ohledu zmiňuje problémy odebírání dětí do institucionální péče, nucené sterilizace nebo prostituce, která se především po roce 1989 stala pro mnoho romských žen zdrojem příjmu. Nepříliš detailní rozbor těchto otázek je do jisté míry způsoben omezeností statistických dat i výzkumů o Romské menšině jako celku a romských ženách především.

Za závažnější problém však považuji poněkud nejasné zacházení s tím, kdo jsou Romové v čem spočívá jejich (nejen

genderově) nerovný přístup k občanství. Autorka příčinu nerovného postavení Romů vidí poněkud zjednodušeně v tom, že přišli o tradiční způsob života ve velkých patriarchálních rodinách a že jejich problémy byly vnímány jen jako sociální bez ohledu na etnickou a kulturní identitu. V průběhu celé kapitoly přitom zmiňuje, že značná část Romů se ke svému romství nehlásí a nesdílí (a ani v minulosti nesdílela), jednotnou etnickou identitu. Co je tedy definuje jako Romy – je to jejich označení jako Romů ze strany většinové společnosti? Nečiní je jejich společný osud jako předmětu veřejných politik a nejrůznějších forem diskriminace homogennějšími než by vyplývalo z jejich místa, odkud pocházeli předkové současných českých Romů, kteří přišli po druhé světové válce? Chybí mi také diskuze problému slučitelnosti etnické a genderové spravedlnosti. Zatímco v předchozích kapitolách sborníku se mluví o jednostranném připsání zodpovědnosti za péči o děti ženám jako o příčině jejich nerovného přístupu k sociálnímu občanství, v případě romských žen jako by to bylo zcela naopak. Z kapitoly Kateřiny Pulkrábkové vyplývá, že pro Romské ženy je nevhodné přijít o status výhradní pečovatelky a vychovatelky dětí. Kompatibilita s genderově spravedlivým konceptem občanství však vysvětlena není. Chtít po autorce, aby tyto složité otázky vyřešila by bylo nepřiměřené, zvláště v textu, který není primárně teoreticky zaměřený, ale jejich diskuse by jistě nebyla na škodu.

Poslední příspěvek v recenzovaném sborníku se věnuje situaci cizinců v českém sociálním systému. Protože k imigraci lidí do České republiky dochází ve větší míře až od roku 1989, zaměřuje se tato kapitola pouze na období po sametové revoluci. Kapitola popisuje, jaké druhy pobytu mohou osoby s cizím státním občanstvím na českém území získat a jaká se s nimi pojí práva a povinnosti v oblasti sociálního zabezpečení, zdravotní péče, vzdělávání a na pracovním trhu. Stejně jako v předchozí kapitole je zde poměrně málo prostoru věnováno specifické situaci žen a otázce péče o děti. Životními příběhy dvou migrantek, které by toto téma mohly otevřít a názorně ilustrovat problémy, kterým ženy-cizinky v ČR čelí, však kapitola překvapivě končí, aniž by se autorky pokusily o jejich podrobnější interpretaci.

I přes jistou nedotaženost posledních dvou kapitol, považuji sborník celkově za velmi užitečný zdroj informací, což je plně v souladu se záměry projektu FEMCIT. Celkovému vyznění sborníku by jistě prospěla větší provázanost posledních dvou kapitol s teoretickým rámcem vymezeným v úvodu, ale to neubírá na kvalitě provedeným rešerším dostupných dokumentů a statistických i výzkumných dat k jednotlivým tématům. Jejich přehledné zpracování se bude zřejmě hodit nejen zahraničním čtenářům.

Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., zkracuje lhůtu pro poskytování primárních datových souborů z výzkumu Naše společnost.

Primární datové soubory vznikající v rámci realizace kontinuálního dotazníkového průzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., Naše společnost, jsou počínaje zářijovým výzkumem 2010 pro nekomerční využití dostupné dva měsíce od ukončení sběru dat. Cílem zkrácení tohoto období je co nejrychlejší zpřístupnění výstupů projektu co nejširšímu okruhu zájemců zejména z řad výzkumníků, vědců nebo pedagogů.

Primární datové soubory projektu Naše společnost nacházejí uplatnění zejména mezi odborníky v sociálně-vědních oborech, kteří v rámci svých různě tematicky zaměřených projektů využívají informace o názorech obyvatel České republiky. Snazší a rychlejší dostupnost primárních datových souborů projektu Naše společnost jim nyní umožňuje provádět vlastní analýzy rozsáhlé databáze otázek a témat v kratší a aktuálnější podobě.

Naše společnost je dlouhodobý kontinuální výzkum veřejného mínění obyvatel České republiky. Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR, v.v.i. (CVVM) jej realizuje od roku 2000, přičemž tematicky i metodologicky navazuje na dřívější pravidelná šetření IVVM a ÚVVM. V jeho rámci je prováděno deset dotazníkových šetření ročně na reprezentativním vzorku obyvatel České republiky od 15 let. Periodicky jsou zkoumány postoje k velké šíři tematických oblastí jako je domácí politika, mezinárodní politika a vztahy, ekonomické situace, práce a zaměstnanost, zdravotnictví, školství, tolerance a vztahy mezi lidmi, hodnoty atd. Dlouhodobá koncepce projektu obsahuje pravidelné otázky, které sledují vývoj zkoumaných jevů, operativně jsou do průzkumů řazena i témata reagující na aktuální dění.

Projekt Naše společnost je financován z veřejných zdrojů a jeho výstupy jsou z tohoto titulu zdarma veřejně přístupné. Základní výsledky jsou pravidelně publikovány formou výzkumných zpráv, které si zájemci mohou volně stáhnout z internetových stránek www.cvvm.cas.cz. Pracovníci oddělení se v rámci svých odborných specializací pravidelně vyjadřují v mediích, k vybraným tématům CVVM pořádá tiskové konference. Komplexní a hlubší zpracování výsledků výzkumů je prováděno v rámci článků a statí do běžných periodik, odborných časopisů a knih. Primární data z výzkumu Naše společnost jsou od nynějška dva měsíce po ukončení dotazování předávány do Sociologického datového archivu SOÚ AV ČR, v.v.i., kde jsou volně ke stažení pro nekomerční účely (<http://archiv.soc.cas.cz>). CVVM vydává vlastní odborný recenzovaný časopis Naše společnost, který je zaměřen na tematiku veřejného mínění a veřejné sféry (elektronická verze dostupná na: www.cvvm.cas.cz).

Přesné znění opatření včetně doporučení vzoru citace dat CVVM je k dispozici na www.cvvm.cas.cz.

Kontakt:
PhDr. Jiří Vínopal, Ph.D.
Centrum pro výzkum veřejného mínění
Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
Jilská 1
110 00 Praha 1
tel.: +420 221 183 584
e-mail: cvvm@soc.cas.cz
<http://www.cvvm.cas.cz>

Časopis **Naše společnost** je odborným periodikem Centra pro výzkum veřejného mínění, které je od roku 2003 vydáváno Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i. Počínaje rokem 2007 je časopis recenzovaný.

Redakce:

Daniel Kunštát, šéfredaktor; Gabriela Šamanová, výkonná redaktorka

Redakční rada:

Ilona Bažantová (PrF UK, Praha), Adéla Gjuríčová (ÚSD AV ČR, Praha), František Kalvas (FF ZČU, Plzeň), Jindřich Krejčí (SOÚ AV ČR a FSV UK, Praha), Igor Nosál (FSS MU, Brno), Jiří Šubrt (FF UK, Praha), Tomáš Trampota (FSV UK, Praha), Jiří Vinopal (SOÚ AV ČR a FF UK, Praha), Milan Zeman (SÚ SAV, Bratislava)

Zaměření Naší společnosti:

Stati primárně vycházejí z výzkumů veřejného mínění a jeho výsledků, a to s důrazem na širší mezioborové souvislosti a aktuálnost témat. Příspěvky čerpají zejména z dat kontinuálního šetření CVVM. Časopis přijímá i analýzy vycházející z empirických šetření jiných subjektů a teoretické stati, které souvisejí s tématy výzkumu veřejnosti a jejího mínění a těží z paradigmat nabízených nejen sociologií, ale například též demografií, politologií, ekonomii, mediálními studií, soudobými dějinami etc.

Časopis vychází dvakrát ročně v nákladu 700 výtisků.

Naše společnost online: <http://www.cvvm.cas.cz>

Korespondenci zasílejte na adresu:

CVVM, SOU AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1 nebo na e-mail redakce.ns@soc.cas.cz

Praha, 2010

ISSN 1214-438X.

SOU

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

